

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

А. В. Савченко

КОРУПЦІЙНІ ЗЛОЧИНИ

(КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА)

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

Київ
«Центр учбової літератури»
2016

УДК 340.130.53:35.072.22(477)

ББК 67.400.1+66.3(4Укр)

С 13

Рекомендовано до видання

*Вченою радою Національної академії внутрішніх справ
(протокол № 1 від 26 січня 2016 року)*

Рецензенти:

Дудоров Олександр Олексійович – доктор юридичних наук, професор,
Заслужений діяч науки і техніки України;

Книщенко Оксана Олександрівна – доктор юридичних наук, професор;

Осадчий Володимир Іванович – доктор юридичних наук, професор.

Савченко А. В. Корупційні злочини (кримінально-правова характеристика)
С 13 [текст] навч. посіб. / А. В. Савченко – К. : «Центр учбової літератури», 2016.
– 168 с.

ISBN 978-617-673-434-5

У навчальному посібнику дається комплексна кримінально-правова характеристика корупційних злочинів. На підставі нормативних і теоретичних засад кримінального права визначено поняття корупційних злочинів, розроблено їх класифікацію, окреслено кримінально-правові наслідки їх вчинення, розглянуто специфічні риси кримінальної відповідальності та покарання за їх скоєння тощо. Поряд з цим наголошено на низці дискусійних моментів щодо кримінально-правового розуміння корупційних злочинів. Усе це сприяє формуванню системного уявлення про кримінально-правову сутність корупційних злочинів.

Для здобувачів вищої освіти, науково-педагогічних працівників, державних службовців, працівників правоохоронних органів, суддів, адвокатів та інших фахівців у галузі юриспруденції, а також всіх тих, хто цікавиться питаннями кримінально-правової характеристики корупційних злочинів.

УДК 340.130.53:35.072.22(477)

ББК 67.400.1+66.3(4Укр)

ISBN 978-617-673-434-5

© Савченко А. В., 2016.

© Центр учбової літератури, 2016.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	5
ВСТУП	6
Розділ 1. КОРУПЦІЙНІ ЗЛОЧИНИ: ПОНЯТТЯ ТА ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА.	9
1.1. Поняття та ознаки корупційних злочинів	9
1.2. Наслідки вчинення корупційних злочинів	19
1.3. Класифікація корупційних злочинів	21
1.4. Дискусійні питання щодо кримінально-правового розумін- ня корупційних злочинів	28
1.5. Загальна кримінально-правова характеристика корупційних злочинів	42
1.6. Покарання за корупційні злочини	49
Розділ 2. ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬ- НОСТІ ТА ПОКАРАННЯ ЗА КОРУПЦІЙНІ ЗЛОЧИНИ.	54
2.1. Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шля- хом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України).	54
2.2. Нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встанов- лених бюджетних призначень або з їх перевищенням (ст. 210 КК України).	58
2.3. Викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних мате- ріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловжи- ванням службовим становищем (ст. 262 КК України)	62
2.4. Викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засо- бів, психотропних речовин або їх аналогів чи заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 308 КК України)	66
2.5. Викрадення, привласнення, вимагання прекурсорів або за- володіння ними шляхом шахрайства або зловживання службо- вим становищем (ст. 312 КК України).	71
2.6. Викрадення, привласнення, вимагання обладнання, приз- наченого для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, чи заволодіння ним шляхом шахрайст- ва або зловживання службовим становищем та інші незаконні дії з таким обладнанням (ст. 313 КК України)	73

2.7. Порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (ст. 320 КК України)	75
2.8. Підкуп працівника підприємства, установи и організації (ст. 354 КК України)	78
2.9. Викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження (ст. 357 КК України)	83
2.10. Зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України)	88
2.11. Зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 364-1 КК України)	97
2.12. Зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги (ст. 365-2 КК України)	108
2.13. Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 КК України)	116
2.14. Незаконне збагачення (ст. 368-2 КК України)	127
2.15. Підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 368-3 КК України)	133
2.16. Підкуп особи, яка надає публічні послуги (ст. 368-4 КК України)	135
2.17. Пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369 КК України)	137
2.18. Зловживання впливом (ст. 369-2 КК України)	140
2.19. Викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 410 КК України)	143
ВИСНОВКИ	149
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	152
КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ	160
ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ	162

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

абз. – абзац

англ. – англійська

АРК – Автономна Республіка Крим

БК – Бюджетний кодекс

НБУ – Національний банк України

ГПК – Господарський процесуальний кодекс

див. – дивись

КК – Кримінальний кодекс

КМУ – Кабінет Міністрів України

КПК – Кримінальний процесуальний кодекс

КСУ – Конституційний Суд України

КУпАП – Кодекс України про адміністративні правопорушення

КЦЗ – Кодекс цивільного захисту

лат. – латинська

НАБУ – Національне антикорупційне бюро України

н.м.д.г. – неоподатковуваних мінімумів доходів громадян

ООН – Організація Об'єднаних Націй

ПК – Податковий кодекс

ППВСУ – постанова Пленуму Верховного Суду України

п. – пункт

ст. – стаття

ст.ст. – статті

т. ін. – таке інше

ЦК – Цивільний кодекс

ЦПК – Цивільний процесуальний кодекс

ч. – частина

За останні роки корупція (від лат. *corrumpere* – псувати) через свою масштабність, багаторівневність і деструктивність стала питанням номер один для України, посунувши на задній план проблеми наркобізнесу, торгівлі зброєю, тероризму тощо. Наразі корупція загрожує ідеалам демократії, правам людини і правопорядку в цілому, руйнує належне управління, доброчесність і соціальну справедливість, перешкоджає конкуренції та економічному розвитку, підриває моральні засади суспільства. Більше того, корупція щільно пов'язана з іншими формами злочинності, зокрема, організованою злочинністю й економічною злочинністю. Корупція також охоплює колосальні обсяги активів, які можуть становити значну частку суспільних ресурсів і які ставлять під загрозу політичну стабільність, сталий розвиток держави та її національну безпеку.

27 балів зі 100 можливих (лише на 1 бал більше, ніж минулого року) і 130 місце зі 168 позицій (у 2014 р. – 142 місце зі 175 позицій) – такі показники України в Індексі сприйняття корупції¹. Здійснити незначне зростання індексу² Україні вдалося завдяки збільшенню суспільного осуду корупціонерів, створенню антикорупційних органів, оновленню антикорупційного законодавства та появі руху викривачів корупції. Попри це Україна залишається на одному щаблі за ганебним антикорупційним індексом із Іраном, Камеруном, Непалом, Нікарагуа і Парагваем. При цьому вражає суспільна шкідливість корупції. За оцінками Світового банку, щорічні збитки від корупції у світі становлять 1 трлн дол. США, що є великим економічним тягарем³. Країни Європейського Со-

¹ Україна посіла 130 місце у світовому рейтингу сприйняття корупції [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.unn.com.ua/uk/news/1541683-ukrayina-pidnyalas-lishe-na-bal-u-svitovomu-reytingu-sprinyvattva-koruptsivi>.

² Індекс сприйняття корупції базується на незалежних опитуваннях, в яких беруть участь міжнародні фінансові та правозахисні експерти, в тому числі Світового банку, Freedom House, World Economic Forum, Азійського та Африканського банків розвитку тощо. Індекс є оцінкою від 0 (найвищий рівень корупції) до 100 (відсутність корупції). Повне дослідження доступне за посиланнями: www.ti-ukraine.org або www.transparency.org.

³ The Costs of Corruption [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/NEWS/0,,contentMDK:20190187~pagePK:64257043~piPK:437376~theSitePK:4607,00.html>.

йозу від корупції щороку втрачають 323 млрд євро¹. Щодо України, то сьогодні більше половини населення схильне до вчинення корупційних правопорушень у разі, якщо це може сприяти розв'язанню проблеми². До того ж значна частка населення з огляду на брак відповідних знань не кваліфікує певні види поведінки як корупційні, усвідомлюючи при цьому невідповідність такої поведінки нормам моралі чи професійної етики.

Слушними є й такі факти: Україна за рівнем зарплати перебуває десь між Нігерією та Монголією, а, за даними ООН, за межею бідності проживає понад 80 % українців (в Африці поріг бідності становить 1,25 дол. США на день, в Україні – 1,5 дол. США)³. Незадовільним залишається і рівень зарплати осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. І якщо державі потрібні службовці, що вільно володіють іноземними мовами, мають технічні навички, можуть вести перемови, знають юриспруденцію, вміють аналізувати закони, то і зарплата в них має бути відповідною (за підрахунками фахівців – не менш як 700 євро), такою, яка могла б конкурувати із зарплатою приватного бізнесу⁴.

Основними факторами, які пояснюють кричущі масштаби поширення корупції в Україні, є не тільки відсутність у населення сформованого негативного ставлення до корупції, вкрай низькі, неадекватні та економічно необґрунтовані зарплати державних службовців і прирівняних до них осіб, а й багато чого іншого – зволікання із реальним покаранням корупціонерів, збільшення корупційної складової у стосунках бізнесу і влади, неефективність діяльності органів, що виявляють, запобігають і ведуть боротьбу з корупцією, неврахування результатів наукових досліджень з питань запобігання та протидії корупції, прогалини національного антикорупційного законодавства тощо. З переліченого на особливу увагу заслуговує науково-нормативна складова щодо боротьби з корупційними проявами, зокрема, з огляду на теоретичні розробки у галузі кримінального права та відповідні статті КК України.

¹ Graft costs EU states €323 billion, 'three times' earlier estimates [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.euractiv.com/general/eu-corruption-times-expected-323-news-518998>.

² Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки : Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1699-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1699-18>.

³ 80 відсотків населення України живе за межею бідності – ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.radiosvoboda.org/content/article/26959841.html>.

⁴ Минимальная заработная плата государственного служащего в Украине должна составлять 700 евро : РИА Новости Украина [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rian.com.ua/society/20150727/371230228.html>.

Необхідність звернення до кримінально-правових засобів впливу на корупцію зумовлена тим, що, за даними Міністерства юстиції України, щорічні суми матеріальних збитків від корупційних кримінальних правопорушень (злочинів) сягають кількох сотень мільйонів гривень¹, хоча такі цифри навряд чи відображають дійсні показники суспільної шкідливості кримінально-караної корупції.

У реаліях сьогодення потребують з'ясування, уточнення та тлумачення такі важливі кримінально-правові положення: поняття корупційних злочинів та їх ознаки; класифікація корупційних злочинів; негативні кримінально-правові наслідки їх вчинення; особливості кримінальної відповідальності та покарання за скоєння цих злочинів; специфічні риси їх кваліфікації; дискусійні (спірні) моменти щодо розуміння корупційних злочинів у кримінальному праві та ін. Усе це було належним чином зроблено у пропонованому навчальному посібнику.

Загалом необхідний матеріал у цьому навчальному виданні подано на якісно новому рівні, що сприяє формуванню комплексного та системного уявлення про корупційні злочини в Україні та їх кримінально-правову характеристику.

¹ Мін'юст оприлюднив звіт по боротьбі із корупцією [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://www.vsk.kiev.ua/index.php?option=com_k2&view=item&id=464:min-yust-oprylyudnyv-zvit-po-borotbi-iz-korupsiyeyu&Itemid=192&lang=ua.

РОЗДІЛ 1

КОРУПЦІЙНІ ЗЛОЧИНИ:

ПОНЯТТЯ ТА ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

1.1. Поняття та ознаки корупційних злочинів

У ст. 1 «Визначення термінів» Закону України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 р. сказано, що **корупція** – це використання особою, зазначеною у ч. 1 ст. 3 цього Закону, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у ч. 1 ст. 3 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей.

Вказаний вище Закон розрізняє два види правопорушення корупційного спрямування: *корупційне правопорушення* і *правопорушення, пов'язане з корупцією*¹. За вчинення таких правопорушень, поряд з іншими видами відповідальності, може встановлюватися і **кримінальна**. При цьому одним із різновидів корупційного правопорушення є **кримінальне корупційне правопорушення (корупційне кримінальне правопорушення)**.

Зважаючи на те що у теорії держави і права правопорушення за рівнем суспільної небезпеки поділяються на *злочини* і *проступки*², можна виділити такі групи кримінальних корупційних правопорушень: 1) **корупційні злочини**; 2) **корупційні проступки**. Такий розподіл є прийнятним і з позиції кримінального процесуального права. Зокрема, відповідно до положень пп. 4 і 6 ст. 3 «Визначення основних термінів Кодексу» і ст. 215 «Досудове розслідування злочинів і кримінальних проступків» КПК України, в яких насамперед йдеться про форму досудового розслідування, яку можна визнати критерієм для класифікації³, **кримінальні корупційні правопорушення** також можна поділити на два

¹ Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.

² Теорія держави і права : підручник / кол. авт.; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, проф. Ю. А. Ведерніков. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. – С. 316.

³ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

види, про які згадувалося вище: *корупційні злочини* і *корупційні проступки*.

Однак національне кримінальне законодавство взагалі не згадує термін «проступок» (у тому числі кримінальний, корупційний тощо), оперуючи лише терміном «злочин», а отже, на сучасному етапі розвитку закону України про кримінальну відповідальність варто говорити лише про *корупційні злочини*.

Загалом корупційні злочини є конвенційними, їх існування визнається міжнародним кримінальним правом. Так, ст. 8 «Криміналізація корупції» Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 р. (ратифікована Україною із застереженнями і заявами 4 лютого 2004 р.) вказує на необхідність ***визнати як кримінально карані такі діяння, коли вони вчиняються навмисно:***

а) обіцянка, пропозиція або надання публічній посадовій особі, особисто або через посередників, будь-якої неправомірної переваги для самої посадової особи або іншої фізичної чи юридичної особи для того, щоб ця посадова особа вчинила будь-яку дію або бездіяльність при виконанні своїх службових обов'язків;

б) вимагання або прийняття публічною посадовою особою, особисто або через посередників, будь-якої неправомірної переваги для самої посадової особи або іншої фізичної або юридичної особи для того, щоб ця посадова особа вчинила будь-яку дію чи бездіяльність при виконанні своїх службових обов'язків.

Також ця Конвенція передбачає, що кожна держава-учасниця має розглянути можливість визнати кримінально караними:

1) випадки, про які йдеться вище, якщо в них бере участь будь-яка іноземна публічна посадова особа або міжнародний цивільний службовець;

2) участь як спільник у вчиненні будь-якого злочину, визнаного таким відповідно до ст. 8 цієї Конвенції;

3) будь-які інші форми корупції¹.

Про корупційні злочини, а точніше – ***«злочини, пов'язані з корупцією»***, зважаючи на офіційний переклад українською мовою, згадує Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS 173), що прийнята

¹ Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності : прийнята резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 року; ратифікована Україною 18 жовтня 2006 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_789.

27 січня 1999 р. у Страсбурзі та ратифікована Україною 18 жовтня 2006 р.¹

Про **«корупційні дії»** згадує Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS 174), що прийнята 4 листопада 1999 р. у Страсбурзі та ратифікована Україною 16 березня 2005 р.²

Також у Конвенції ООН проти корупції від 31 жовтня 2003 р. (ратифікована Україною із заявами 18 жовтня 2006 р.) зазначається про **«злочини, визнані (визначені) цією Конвенцією»**³. Ця конвенція ґрунтується на низці інших важливих міжнародно-правових документів щодо запобігання та протидії корупції (зокрема, це Міжамериканська конвенція про боротьбу з корупцією, прийнята Організацією американських держав 29 березня 1996 р.; Конвенція про боротьбу з корупцією, яка зачіпає посадових осіб Європейських Співтовариств або посадових осіб держав – членів Європейського Союзу, прийнята Радою Європейського Союзу 26 травня 1997 р.; Конвенція про боротьбу з підкупом іноземних посадових осіб у міжнародних комерційних угодах, прийнята Організацією економічного співробітництва та розвитку 21 листопада 1997 р.; Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією, прийнята Комітетом міністрів Ради Європи 27 січня 1999 р.; Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією, прийнята Комітетом міністрів Ради Європи 4 листопада 1999 р.; Конвенція Африканського союзу про недопущення корупції та боротьбу з нею, прийнята главами держав й урядів Африканського союзу 12 липня 2003 р.; Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 р.).

Крім того, поняття **«корупційний злочин»** є широко вживаним у законодавстві багатьох держав світу, у тому числі тих, які виникли на теренах колишнього СРСР (Киргизька Республіка, Республіка Молдова та ін.) і правові системи яких є близькими до правової системи України⁴.

¹ Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS 173) : прийнята 27 січня 1999 року у Страсбурзі; ратифікована Україною 18 жовтня 2006 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_101/print1433920238957200.

² Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS 174) : прийнята 4 листопада 1999 року у Страсбурзі; ратифікована Україною 16 березня 2005 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_102.

³ Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції : прийнята 31 жовтня 2003 року; ратифікована Україною із заявами 18 жовтня 2006 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_c16.

⁴ Наумов А. В. Ответственность за коррупционные преступления по законодательству России, европейских стран и США (сравнительно-правовой анализ) / А. В. Наумов // Организованная преступность и коррупция Исследования, обзоры, информация. – 2000. – № 1. – С. 76–95.

Усе це орієнтує на те, що імплементація терміна «корупційний злочин» у національне кримінальне законодавство є цілком обґрунтованим і необхідним кроком.

У теорії кримінального права корупційні злочини визначалися по-різному:

- злочини, які полягають у неправомірному використанні (зловживанні) посадовими особами органів державної влади або органів місцевого самоврядування наданої їм влади або свого посадового становища в особистих інтересах або інтересах третіх осіб (М. І. Мельник)¹;

- будь-який умисний злочин, що вчиняється посадовою особою органу державної влади чи місцевого самоврядування з використанням свого службового становища з корисливих мотивів, іншої особистої заінтересованості або для задоволення інтересів третіх осіб (О. М. Джужа)²;

- передбачене в Особливій частині КК України суспільно небезпечне діяння, яке містить ознаки корупції та корупційного правопорушення (В. Куц, Я. Триньова)³.

Така різноманітність наукових визначень була зумовлена відсутністю до певного часу законодавчої дефініції «корупційний злочин». Як справедливо стверджує О. К. Марін, корупційним є злочин, який вчиняється службовою особою, яка надає публічні послуги з використанням можливостей свого спеціального статусу з метою одержання неправомірної вигоди, а таких у КК України близько 100 посягань⁴.

Специфікою КК України є те, що тут не розглядається відповідальність за корупційні злочини в межах якогось окремого розділу його Особливої частини. Таким чином, серед 20-ти розділів Особливої частини цього Кодексу не існує розділу, який би мав назву «Корупційні злочини». Натомість законодавець застосував неординарний підхід – визначення корупційних злочинів дається у примітці до ст. 45 «Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям» у розділі IX «Звільнення від кримінальної відповідальності» Загальної частини КК України. Зумовлено це тим, що саме у цій статті вперше згадується про термін «корупційний злочин» (у зв'язку з вирішенням

¹ Мельник М. І. Корупційні злочини: сутність і поняття / М. І. Мельник // Право України. – 2000. – № 11. – С. 128.

² Курс кримінології : Особлива частина : [підручник] : У 2 кн. / М. В. Корнієнко, Б. В. Романюк, І. М. Мельник та ін.; За заг. ред. О. М. Джужа. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – С. 24–26.

³ Куц В. Поняття корупційних злочинів та їх види / В. Куц, Я. Триньова // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2012. – № 4. – С. 33.

⁴ Марін О. Антикорупційні новели кримінального законодавства / О. Марін // Громадський портал Львова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gromada.lviv.ua/analytic/936>.

питань про звільнення особи від кримінальної відповідальності), а отже, з позиції законодавчої техніки існує потреба в його визначенні в межах згаданої кримінально-правової норми.

Слід підтримати думку В. І. Тютюгіна і К. С. Косінової, що «закріплення переліку корупційних злочинів у законі про кримінальну відповідальність мало за мету в першу чергу унеможливити або ускладнити застосування пільгових (заохочувальних) норм кримінального права до осіб, які вчинили такі діяння (зокрема, інституту звільнення від кримінальної відповідальності, призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, звільнення від покарання з випробуванням чи від його відбування за амністією, зняття судимості тощо)»¹.

Зазначимо, що спочатку законодавче визначення корупційних злочинів у національному КК з'явилося на підставі Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» від 14 жовтня 2014 р.² Цей Закон доповнив ст. 45 приміткою такого змісту: «**Примітка.** Корупційними злочинами відповідно до цього Кодексу вважаються злочини, передбачені частиною другою статті 191, частиною другою статті 262, частиною другою статті 308, частиною другою статті 312, частиною другою статті 313, частиною другою статті 320, частиною першою статті 357, частиною другою статті 410, у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, а також злочини, передбачені статтями 354, 364, 364-1, 365-2, 368-370 цього Кодексу». Однак пізніше редакція згаданої примітки статті була законодавчо переглянута. На підставі Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України та Національного агентства з питань запобігання корупції» від 12 лютого 2015 р. примітка до ст. 45 КК України отримала нову редакцію³.

Отже, корупційними злочинами відповідно до КК України вважаються злочини, передбачені ст.ст. 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410, у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, а

¹ Тютюгін В. І. Поняття та ознаки корупційних злочинів / В. І. Тютюгін, К. С. Косінова // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2015. – № 1(4). – С. 391–392.

² Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1698-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1698-18/page>.

³ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України та Національного агентства з питань запобігання корупції : Закон України від 12 лютого 2015 року № 198-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/198-19/paran27#n27>.

також злочини, передбачені ст.ст. 210, 354, 364, 364-1, 365-2, 368 – 369-2 цього Кодексу¹.

До кола корупційних законодавець відносить **такі конкретні злочини**, про які йдеться у примітці до ст. 45 КК України (при цьому нижче буде наведено їх послідовний перелік, в якому слід розмежовувати ті посягання, які є корупційними тільки у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, і ті, для яких такої специфічної умови законодавцем не передбачено):

1. Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України).

2. Нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням (ст. 210 КК України).

3. Викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживанням службовим становищем (ст. 262 КК України).

4. Викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 308 КК України).

5. Викрадення, привласнення, вимагання прекурсорів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 312 КК України).

6. Викрадення, привласнення, вимагання обладнання, призначеного для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, чи заволодіння ним шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем та інші незаконні дії з таким обладнанням (ст. 313 КК України).

7. Порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (ст. 320 КК України).

8. Підкуп працівника підприємства, установи чи організації (ст. 354 КК України).

9. Викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження (ст. 357 КК України).

¹ Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

10. Зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України).

11. Зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 364-1 КК України).

12. Зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги (ст. 365-2 КК України).

13. Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 КК України).

14. Незаконне збагачення (ст. 368-2 КК України).

15. Підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 368-3 КК України).

16. Підкуп особи, яка надає публічні послуги (ст. 368-4 КК України).

17. Пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369 КК України).

18. Зловживання впливом (ст. 369-2 КК України).

19. Викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 410 КК України).

Очевидно, що законодавче визначення корупційних злочинів дається не в контексті їх широкого опису з розкриттям специфічних ознак, а шляхом перерахування конкретних статей КК України, в яких встановлена відповідальність за вчинення таких суспільно небезпечних посягань.

Отже, колом корупційних злочинів охоплюються певні суспільно небезпечні посягання, які передбачені 19-ма статтями КК України, тобто законодавець навіть їх вичерпний перелік.

Однак в юридичній літературі деякі науковці пропонують виробити єдине поняття «корупційний злочин» у межах конкретного складу злочину. Так, на думку І. В. Чубенка, який на теоретичному рівні порівнює склади злочинів, передбачені в КК України, і корупційні діяння, необхідно законодавчо закріпити поняття «корупційний злочин» і внести відповідні зміни до КК України, зокрема, до розділу XVII його Особливої частини, шляхом розробки нового складу злочину – «корупційний злочин»¹.

¹ Чубенко І. В. Генезис поняття корупції / І. В. Чубенко // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2009. – № 1(87). – С. 113–117.

Інші науковці не погоджуються з цим, вважаючи такий крок недоцільним, оскільки корупційні діяння настільки різні за правовою природою, суспільною небезпекою, складом суб'єктів, видами покарань, що охопити їх в одній статті неможливо. Така думка, на наш погляд, є правильною. При цьому Р. Сімех наголошує, що, по-перше, формування нового та єдиного складу злочину на практиці створить проблеми з кваліфікацією, які навряд чи будуть ефективно вирішуватися; по-друге, корупційний злочин не є таким, що містить єдиний склад, – це видове поняття; по-третє, корупційні злочини – певна група злочинів, об'єднаних характерними для них ознаками корупції¹.

Далі варто зазначити про ознаки корупційних злочинів. На думку В. М. Киричка, корупційним злочинам водночас властиві дві групи ознак: а) склад злочину, передбачений КК України; б) ознаки корупційного правопорушення². Аналогічну позицію займає й І. Є. Мезенцева, стверджуючи, що під корупційним злочином законодавець розуміє передбачене в Особливій частині КК України суспільно небезпечне діяння, яке містить ознаки корупції та корупційного правопорушення³. Погоджуючись з цим, варто уточнити, що **типовими ознаками корупційного злочину** є:

1) *суспільна небезпечність* (саме за рівнем суспільної небезпеки корупційний злочин відрізняється від інших корупційних правопорушень, адже його вчинення завжди створює загрозу заподіяння істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі, або фактично заподіює таку шкоду);

2) *протиправність* (передбачення корупційного діяння виключно КК України);

3) наявність діяння, що містить ознаки корупції, зміст якої розкрито у ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 р. (зокрема, вчинення корупційного злочину завжди пов'язано з використанням особою влади, службового становища чи можливостей, які з такого службового становища випливають, при цьому слід уточнити, що для такого злочину характерно не просто використання службового становища, а зловживання таким становищем, тобто діяння, що містить ознаки корупції: а) може вчинятися шляхом як дії, так і бездія-

¹ Сімех Р. Поняття корупційного злочину за законодавством України та Федеративної Республіки Німеччина (порівняльно-правовий аспект) / Р. Сімех // Науковий часопис Національної академії прокуратури України. – 2015. – № 1. – С. 166-167.

² Киричко В. М. Кримінальна відповідальність за корупцію / В. М. Киричко. – Х. : Право, 2013. – С. 14.

³ Мезенцева І. Визначення предмета корупційних злочинів / І. Мезенцева // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2014. – № 5(38). – С. 76.

льності; б) полягає у використанні особою влади чи своїх службових повноважень; в) суперечить інтересам служби)¹;

4) вчинення його спеціальним суб'єктом – особою, зазначеною у ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 р. Передусім суб'єктами корупційних злочинів є службові особи як публічного, так і приватного права, та особи, які надають публічні послуги, хоча також суб'єктами зазначених злочинів можуть бути працівники підприємств, установ чи організацій, які не є службовими особами, та загальні суб'єкти;

5) *наявність виключно умислу (умисної форми вини)*. При цьому в злочинах, передбачених ст.ст. 364, 364-1 і 365-2 КК України, ставлення до наслідків може виражатися як у формі умислу, так й у формі необережності. Також слід зазначити, що мотиви і мета корупційних злочинів можуть бути різними (переважно такими, що мають корисливу спрямованість або передбачають одержання неправомірної вигоди);

6) *караність*. Покарання за корупційні злочини може бути різним – від штрафу до позбавлення волі на строк до 15 років з конфіскацією майна. Особа, яка запропонувала, пообіцяла або надала неправомірну вигоду, може бути звільнена від кримінальної відповідальності (а отже, і від покарання) за злочини, передбачені ст.ст. 354, 368-3, 369-4, 369, 369-2 КК України, за наявності додержання умов і підстав, зазначених у ч. 5 ст. 354 цього Кодексу.

Проте, як буде зазначено далі, з наведених вище положень щодо типових ознак корупційних злочинів можуть бути певні винятки.

Отже, з урахуванням викладеного в теоретичному плані під корупційними злочинами слід розуміти передбачені виключно КК України, суспільно небезпечні та карані умисні діяння, що містять ознаки корупції та вчиняються спеціальними суб'єктами.

З огляду на співвідношення національної та міжнародної систем корупційних злочинів можна зробити висновок, що вони повністю не збігаються. Зокрема, корупційними злочинами Конвенція ООН проти корупції від 31 жовтня 2003 р. вважає:

- 1) підкуп національних державних посадових осіб;
- 2) підкуп іноземних державних посадових осіб і посадових осіб міжурядових організацій;
- 3) розкрадання, неправомірне привласнення або інше нецільове використання майна державною посадовою особою;

¹ Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-те вид., допов. – Х. : Право, 2013. – Т. 2 : Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. – 2013. – С. 792.

- 4) зловживання впливом;
- 5) зловживання службовим становищем;
- 6) незаконне збагачення;
- 7) підкуп у приватному секторі;
- 8) розкрадання майна в приватному секторі;
- 9) відмивання доходів, здобутих злочинним шляхом.

У той же час КК України до розряду корупційних злочинів відносить, наприклад, викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживанням службовим становищем (ст. 262), або порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (ст. 320), тоді як легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом (ст. 209), – ні.

В іншому випадку, наприклад, у ст. 6 «Акти корупції» Міжамериканської конвенції про боротьбу з корупцією від 29 березня 1996 р., зазначено, що вона застосовується з-поміж іншого до таких актів корупції, як «бездіяльність при виконанні своїх обов'язків урядовим чиновником або особою, які здійснюють публічні функції, з метою незаконного отримання прибутку для себе або третьої сторони» чи «приховання майна, отриманого внаслідок скоєння одного з актів, на який було посилання у цій статті»¹.

Однак у чинному КК України корупційними злочинами не є, по-перше, якісь конкретні види бездіяльності, що підпорядковані меті незаконного отримання прибутку (зловживання владою або службовим становищем ми не враховуємо); по-друге, придбання, отримання, зберігання чи збут майна, одержаного злочинним шляхом (ст. 198), або приховування злочину (ст. 396).

Корупційні злочини повністю не збігаються із жодною групою злочинів у національному КК. Це цілком стосується і злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, з якими найчастіше всього ототожнюють корупційні злочини².

¹ Міжамериканська конвенція про боротьбу з корупцією : прийнята на третій пленарній сесії Організації американських держав 29 березня 1996 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/998_089.

² Савченко А. В. Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням професійних послуг. Науково-практичний коментар до розділу XVII Особливої частини Кримінального кодексу України / А. В. Савченко, О. В. Кришевич ; за заг. ред. В. І. Шакуна. – К. : Алерта, 2012. – С. 6; Розслідування злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг [Текст] : метод. рек. / [В. І. Фаринник, О. Ю. Татаров, А. В. Савченко, С. С. Чернявський та ін.]. – К., 2012. – 184 с.

Очевидно, що не всі так звані *службові злочини* є корупційними (взяти хоча б перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу (ст. 365 КК України), або службову недбалість (ст. 367 КК України)).

З іншого боку, корупційні злочини не зводяться тільки до злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.

1.2. Наслідки вчинення корупційних злочинів

Вчинення особою будь-якого корупційного злочину тягне за собою *низку негативних кримінально-правових наслідків*:

- *при звільненні від кримінальної відповідальності*. Зокрема така особа *не може бути звільнена від кримінальної відповідальності*: у зв'язку з дійовим каяттям (ст. 45 КК України); у зв'язку з примиренням винного з потерпілим (ст. 46 КК України); у зв'язку з передачею особи на поруки (ст. 47 КК України); у зв'язку зі зміною обстановки (ст. 48 КК України);

- *при призначенні покарання*. Такій особі не може бути призначене більш м'яке покарання, ніж передбачено законом (ст. 69 КК України);

- *при звільненні від покарання та його відбування*. Така особа *не може бути за вироком суду звільнена від покарання на підставі ч. 4 ст. 74 КК України*, навіть якщо буде визнано, що з урахуванням бездоганної поведінки і сумлінного ставлення до праці цю особу на час розгляду справи в суді не можна вважати суспільно небезпечною.

Крім того, якщо особу засуджено за корупційний злочин, тоді суд не може звільнити її від відбування покарання з випробуванням на підставі ч. 1 ст. 75 КК України. Неможливо звільнити від відбування покарання з випробуванням вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до семи років, якщо вони засуджені за корупційні злочини (ч. 1 ст. 79 КК України).

Якщо ж йдеться про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання, тоді відповідно до ч. 3 ст. 81 КК України воно може бути застосоване після фактичного відбуття засудженим:

- 1) не менше як половини строку покарання, призначеного судом за злочин невеликої або середньої тяжкості, *крім корупційних злочинів*, а також за необережний тяжкий злочин;

- 2) не менше як двох третин строку покарання, призначеного судом за *корупційний злочин* середньої тяжкості, умисний тяжкий злочин чи

необережний особливо тяжкий злочин, а також у разі якщо особа раніше відбувала покарання у вигляді позбавлення волі за умисний злочин і до погашення або зняття судимості знову вчинила умисний злочин, за який вона засуджена до позбавлення волі.

Також на підставі ч. 4 ст. 82 КК України заміна невідбутої частини покарання більш м'яким можливе після фактичного відбуття засудженим:

1) не менше як третини строку покарання, призначеного судом за злочин невеликої або середньої тяжкості, *крім корупційних злочинів*, а також за необережний тяжкий злочин;

2) не менше як половини строку покарання, призначеного судом *за корупційний злочин середньої тяжкості*, умисний тяжкий злочин чи необережний особливо тяжкий злочин, а також у разі, коли особа раніше відбувала покарання у вигляді позбавлення волі за умисний злочин і до погашення або зняття судимості знову вчинила умисний злочин, за який вона була засуджена до позбавлення волі.

І ще одне: особи, визнані винними у вчиненні корупційних злочинів, вироки стосовно яких не набрали законної сили, не можуть бути звільнені від відбування покарання, а особи, вироки стосовно яких набрали законної сили, – не можуть бути повністю звільнені законом про амністію від відбування покарання. Зазначені особи можуть бути звільнені від відбування покарання після фактичного відбуття ними строків, встановлених ч. 3 ст. 81 КК України (ч. 4 ст. 86 КК України).

Крім того, *особи, засуджені за вчинення корупційних злочинів, можуть бути звільнені від відбування покарання в порядку помилування після фактичного відбуття ними строків, встановлених ч. 3 ст. 81 КК України (ч. 3 ст. 87 КК України);*

при знятті судимості. Зокрема, зняття судимості до закінчення строків, зазначених у ст. 89 цього Кодексу, не допускається у випадках засудження за умисні тяжкі та особливо тяжкі, а також за *корупційні злочини* (ч. 2 ст. 91 КК України).

На додаток до наведених вище положень слід зазначити, що вчинення корупційного злочину розглядається як:

підстави до застосування спеціальної конфіскації. Так, відповідно до ст. 96-1 КК України спеціальна конфіскація (як інший захід кримінально-правового характеру) полягає у примусовому безоплатному вилученні за рішенням суду у власність держави грошей, цінностей, у тому числі коштів, що перебувають на банківських рахунках чи зберіганні у банках чи інших фінансових установах, іншого майна, включаючи майно третіх осіб, у випадках, визначених цим Кодексом, за вчинення злочину, передбаченого ст.ст. 146 – 150-1, 152 – 156, 190 –

192, 198, 201, 209 – 212-1, 222, 233, 255 – 260, 301 – 320, 354, 361 – 365-2, 368 – 369-3 цього Кодексу;

підстави для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру. Зокрема, КК України (ч. 1 ст. 96-3) такими підставами вважає, по-перше, вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого зі злочинів, передбачених з-поміж іншого у ч. 1 і 2 ст. 368-3, ч. 1 і 2 ст. 368-4, ст.ст. 369 і 369-2 цього Кодексу; по-друге, незабезпечення виконання покладених на її уповноважену особу законом або установчими документами юридичної особи обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції, що призвело до вчинення будь-якого зі злочинів, передбачених з-поміж іншого у ч. 1 і 2 ст. 368-3, ч. 1 і 2 ст. 368-4, ст.ст. 369 і 369-2 цього Кодексу¹.

Вчинення корупційного злочину має особливі (більш тяжкі) наслідки не тільки кримінально-правового, а й загальноправового характеру. Так, особи, уповноважені на виконання функцій держави (державні службовці, військовослужбовці тощо), які звільняються з державної (військової) служби у зв'язку із засудженням за корупційні злочини (умисне кримінальне правопорушення, вчинене з використанням свого посадового становища), позбавляються права на одержання спеціальної пенсії. У таких випадках пенсія їм призначається на загальних підставах. Чинним законодавством також передбачено заборону для таких осіб на зайняття певних державних посад або зайняття відповідною діяльністю².

1.3. Класифікація корупційних злочинів

Якщо говорити про **класифікацію корупційних злочинів** за чинним КК України, то з цього приводу існують різні підходи. Узагальнено під класифікацією злочинів (у тому числі корупційних) слід розуміти їх поділ на групи (категорії) залежно від того чи іншого критерію³.

Дискусуючи про класифікаційні підходи до корупційних злочинів, О. Ю. Бусол стверджує про таке:

1) виокремлення такого виду злочинів, як корупційні для використання на практиці і в кримінально-правовій науці є не стільки недоці-

¹ Savchenko Andrii. Corruption Crimes in Ukraine: Problems of Criminal Legal Understanding / Andrii Savchenko // Scientific Journal of National Academy of Internal Affairs. – № 3. – 2015. – Р. 281–282.

² Мельник М. І. Корупційні злочини / М. І. Мельник // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2015. – № 2(5). – С. 357.

³ Кримінальне право України. Загальна частина : [підручник] / Ю. В. Александров, В. І. Антипов, М. В. Володько, О. О. Дудоров та ін. ; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – 5-те вид., переробл. та допов. – К. : Атіка, 2009. – С. 59.

льним, скільки практично неможливим, при цьому існує ряд інших злочинів, які можуть мати корупційну спрямованість, але зовсім інший основний безпосередній об'єкт посягання (наприклад, у ст. 139 КК України «Ненадання допомоги хворому медичним працівником», таким об'єктом є порядок суспільних відносин у частині забезпечення охорони життя і здоров'я людини, але у випадку вчинення цього злочину з метою отримання неправомірної вигоди додатковим об'єктом може бути авторитет органів державної влади, а сам злочин матиме корупційний характер). Потрібно також враховувати те, що корупційні злочини можуть вчинюватися, окрім осіб, наділених певними владно-адміністративними повноваженнями, тобто спеціальним суб'єктом, також особами, які не мають ознак спеціального суб'єкта і наділені ознаками лише загального суб'єкта злочину;

2) особливістю корупційних злочинів є те, що, незважаючи на низку спільних ознак, вони можуть бути складовими й інших видів злочинів; вони можуть належати до злочинів проти основ національної безпеки України, проти власності, проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина, проти правосуддя у сфері господарської діяльності, службової діяльності, воєнних злочинів. Частина цих злочинів може бути визнана безумовно корупційними, а частина – лише за наявності певних умов їх вчинення.

Так, **безумовно корупційними** є злочини, всі ознаки яких вказують на їх корупційний характер і визначені в законі чи впливають з його змісту. Так, відповідно до чинного КК України до таких корупційних злочинів можуть бути віднесені: зловживання владою або службовим становищем (ст. 364); зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 364-1); перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу (ст. 365) і багато інших (ст.ст. 365-2, 366, 368, 368-2, 368-3, 368-4, 369, 369-2, 370, 191, 344, 354, 191, 351, 356, 358, 372, 375, 376, 381-1, 388, 422).

До **умовно корупційних** належать злочини, склад яких має не всі ознаки корупційності. Суб'єктивна сторона цих злочинів не пов'язується з корисливою чи іншою особистою заінтересованістю. До таких, зокрема, належать злочини, передбачені ст.ст. 206, 210, 211, 157–162, 184, 365, 373, 376, 376-1, 426 КК України та інші¹.

¹ Бусол О. Ю. Протидія корупційній злочинності в Україні в контексті сучасної антикорупційної стратегії: дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.08 / Бусол Олена Юріївна. – К., 2015. – С. 119–121.

Залежно від послідовності групування корупційних злочинів у примітці до ст. 45 КК України та вчинення чи невчинення їх шляхом зловживання службовим становищем усі корупційні злочини можна поділити на два види:

а) корупційні злочини, вчинені шляхом зловживання службовим становищем (ст.ст. 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410 КК України);

б) окремі корупційні злочини у сфері господарської діяльності, проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян, а також у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг (ст.ст. 210, 354, 364, 364-1, 365-2, 368 – 369-2 КК України)¹.

Фактично ця класифікація корупційних злочинів є нічим іншим, як класифікацією, що передбачає безумовно корупційну (ст.ст. 210, 354, 364, 364-1, 365-2, 368 – 369-2 КК України), та умовно корупційну групи (ст.ст. 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410 КК України).

З цього приводу В. І. Тютюгін і К. С. Косінова зазначають про таке.

По-перше, аналіз корупційних злочинів першої групи дозволяє дійти висновку, що вони або завжди пов'язані зі зловживанням владою чи службовим становищем, а також можливостями, які випливають із такого становища особи, або ж пов'язані з одержанням неправомірної вигоди від іншої особи (можливість одержання якої так само пов'язана з обійманням особою певної посади).

По-друге, для корупційних злочинів другої групи характерним є те, що діяння як ознака об'єктивної сторони в них передбачається альтернативно (викрадення, привласнення, вимагання, заволодіння в ст. 262 КК України тощо), і тому законодавець прямо вказує, що не будь-яка форма об'єктивної сторони вказаних злочинів дозволяє віднести їх до корупційних, а лише така, яка має своїм способом використання службового становища винного².

Розмежувати корупційні злочини можливо за іншим критерієм – **за родовим об'єктом посягання**:

- 1) корупційний злочин проти власності (ст. 191 КК України);
- 2) корупційний злочин у сфері господарської діяльності (ст. 210 КК України);
- 3) корупційний злочин проти громадської безпеки (ч. 2 ст. 262 КК України);

¹ Savchenko Andrii. Issues of the classification of corruption crimes in Ukraine / Andrii Savchenko // Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: «Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»: зб. наук. пр. – К.: НАУ, 2015. – № 4 (37). – С. 162.

² Тютюгін В. І. Поняття та ознаки корупційних злочинів / В. І. Тютюгін, К. С. Косінова // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2015. – № 1(4). – С. 393–394.

4) корупційні злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (ст.ст. 308, 312, 313, 320 КК України);

5) корупційні злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян (ст.ст. 354 і 357 КК України);

6) корупційні злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг (ст.ст. 364, 364-1, 365-2, 368 – 369-2 КК України);

7) корупційний злочин проти встановленого порядку несення військової служби/корупційний військовий злочин (ст. 410 КК України).

За суб'єктами корупційні злочини можна поділити на ті, що вчиняються:

а) службовими особами юридичних осіб публічного права (наприклад, ст. 364 КК України);

б) службовими особами юридичних осіб приватного права (наприклад, ст. 364-1 КК України);

в) особами, які не є державними службовцями, посадовими особами місцевого самоврядування, але здійснюють професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг (наприклад, ст. 365-2 КК України);

г) працівниками підприємства, установи чи організації, які не є службовими особами, або особами, які працюють на користь підприємства, установи чи організації (наприклад, ч. 3 і 4 ст. 354 КК України);

г) загальними суб'єктами (наприклад, ч. 1 і 2 ст. 354 або ст. 369 КК України);

д) військовою службовою особою (наприклад, ст. 410 КК України) та ін.

Також розмежувати корупційні злочини можливо й за *іншими критеріями*, зокрема: **за предметом корупційного злочину** (предметні і безпредметні); **за метою корупційного злочину** (наприклад, ті, що передбачають мету одержання будь-якої неправомірної вигоди, та ті, що її не передбачають), а також **за якими-небудь іншими ознаками складів корупційних злочинів чи іншими критеріями**¹.

За критерієм підслідності, про яку йдеться у ст. 216 КПК України, можна виділяти такі види корупційних злочинів: ті, досудове розслідування по яких здійснюють слідчі органів Національної поліції; ті, досу-

¹ Савченко А. В. Класифікація правопорушень корупційного спрямування / А. В. Савченко // Державна служба в Україні: досвід, проблеми, перспективи: / За заг. ред. проф.-ів Ю. В. Ковбасюка і В. Л. Федоренка; матер. Всеукраїнської науково-практ. конфер. (м. Київ, 24 червня 2015 р.). – К. : Вид-во Ліра-К, 2015. – С. 162–167.

дове розслідування по яких здійснюють слідчі органів безпеки; ті, досудове розслідування по яких здійснюють слідчі державного бюро розслідувань; ті, досудове розслідування по яких здійснюють детективи НАБУ¹.

Виходячи з назви головного антикорупційного органу держави – Національного антикорупційного бюро України, він мав би розслідувати передусім кримінальні корупційні правопорушення, тобто корупційні злочини, про які йдеться у примітці до ст. 45 КК України. Однак перелік безпосередньо підслідних детективам НАБУ кримінальних правопорушень, зважаючи на положення ч. 5 ст. 216 «Підслідність» КПК України, не збігається з переліком корупційних злочинів, про які йдеться у примітці до ст. 45 КК України, що є парадоксальною ситуацією. Відтак усі злочини, що підслідні детективам НАБУ, можна поділити на такі види, **залежно від вектора загроз (викликів)**:

такі, що зумовлені зовнішніми загрозами, – злочини, передбачені ст.ст. 191, 206-2, 209, 210, 211, 354 (стосовно працівників юридичних осіб публічного права), 364, 366-1, 368, 368-2, 369, 369-2, 410 КК України (тобто злочини, передбачені 13-ма статтями КК України, про що йдеться в абз. 1 ч. 5 ст. 216 КПК України), якщо наявна хоча б одна з передбачених законом умов, зокрема:

1) злочин вчинено:

Президентом України, повноваження якого припинено, народним депутатом України, Прем'єр-міністром України, членом Кабінету Міністрів України, першим заступником і заступником міністра, Головою Національного банку України, його першим заступником і заступником, членом Ради Національного банку України, Секретарем Ради національної безпеки і оборони України, його першим заступником і заступником;

державним службовцем, посада якого віднесена до першої та другої категорій посад, особою, посада якої прирівняна до першої та другої категорій посад державної служби;

депутатом Верховної Ради АРК, депутатом обласної ради, міської ради міст Києва та Севастополя, посадовою особою місцевого самоврядування, посаду якої віднесено до першої та другої категорій посад;

суддею КСУ, суддею суду загальної юрисдикції, народним засідателем або присяжним (під час виконання ними цих функцій), Головою, членами, дисциплінарними інспекторами Вищої кваліфікаційної комісії

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

суддів України, Головою, заступником Голови, секретарем секції Вищої ради юстиції, іншим членом Вищої ради юстиції;

прокурорами органів прокуратури, зазначеними у пп. 1 – 4, 5 – 11 ч. 1 ст. 15 Закону України «Про прокуратуру»;

особою вищого начальницького складу державної кримінально-виконавчої служби, органів та підрозділів цивільного захисту, вищого складу Національної поліції, посадовою особою митної служби, який присвоєно спеціальне звання державного радника податкової та митної справи III рангу і вище, посадовою особою органів державної податкової служби, якій присвоєно спеціальне звання державного радника податкової та митної справи III рангу і вище;

військовослужбовцем вищого офіцерського складу Збройних Сил України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Державної спеціальної служби транспорту, Національної гвардії України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України;

керівником суб'єкта великого підприємництва, у статутному капіталі якого частка державної або комунальної власності перевищує 50 %;

2) розмір предмета злочину або завданої ним шкоди в 500 і більше разів перевищує розмір мінімальної заробітної плати, встановленої законом на час вчинення злочину (якщо злочин вчинено службовою особою державного органу, правоохоронного органу, військового формування, органу місцевого самоврядування, суб'єкта господарювання, у статутному капіталі якого частка державної або комунальної власності перевищує 50 %);

3) злочин, передбачений ст. 369, ч. 1 ст. 369-2 КК України, вчинено щодо службової особи, визначеної у ч. 4 ст. 18 КК України або у п. 1 цієї частини.

Відповідно до абз. 2 ч. 5 ст. 216 КПК України, прокурор, який здійснює нагляд за досудовими розслідуваннями, які проводяться детективами НАБУ, своєю постановою може віднести кримінальне провадження у злочинах, передбачених абз. 1 цієї частини, до підслідності детективів НАБУ, якщо відповідним злочином було заподіяно або могло бути заподіяно тяжкі наслідки охоронюваним законом свободам та інтересам фізичної або юридичної особи, а також державним чи суспільним інтересам.

Під **тяжкими наслідками** слід розуміти заподіяння шкоди життєво важливим інтересам суспільства та держави, зокрема державному суверенітету, територіальній цілісності України, реалізації конституційних прав, свобод і обов'язків трьох і більше осіб.

Однак, на наш погляд, законодавець у положеннях КПК України (абзаци 1 і 2 ч. 5 ст. 216) фактично врегульовує й кримінально-правові положення, оскільки абсолютно очевидно, що юридичні конструкції типу *«розмір предмета злочину або завданої ним шкоди ...»* або *«тяжкі наслідки»* більш тяжіють до норм КК України. Але якщо чимало статей КК України вже містять вказівку як на відповідні розміри предметів злочинів, так і на тяжкі наслідки, то хіба потрібно ще додатково дублювати це у КПК України, наповнюючи вказані терміни незвичними словим навантаженням? Видається, що ні.

Не згодні з тим, що законодавець пов'язує певні розміри предмета злочину з розміром мінімальної заробітної плати, а не з розміром н.м.д.г., критично ставимося до того, що визначення «тяжких наслідків» за суттю є оціночним поняттям і це не тільки суперечить положенням п. 4 примітки до ст. 364 КК України, де такого роду наслідки мають виключно майновий характер, а й потребує додаткового тлумачення інших складових категорій цього поняття (зокрема, «життєво важливі інтереси суспільства та держави»), не зовсім уявляємо собі, на якій підставі кримінальний процесуальний закон говорить про шкоду реалізації конституційних прав, свобод і обов'язків саме трьох і більше осіб. Відтак вважаємо, що такі новели можуть ускладнити роботу детективам НАБУ;

такі, що зумовлені внутрішніми загрозами, – злочини, передбачені ст.ст. 354, 364 – 370 КК України, які були вчинені службовою особою НАБУ (крім Директора НАБУ, його першого заступника і заступника), у разі їх встановлення підрозділом внутрішнього контролю НАБУ (тобто злочини, передбачені 15 статтями КК України, про що йдеться в абз. 4 ч. 5 ст. 216 КПК України). Особливістю суб'єктів злочинів цієї групи є те, що вони вчиняються насамперед персоналом НАБУ – його службовими особами чи працівниками цієї організації, які не є службовими особами, або особами, які працюють на користь цієї організації;

такі, що зумовлені універсальними загрозами, – злочини, які віднесені до підслідності слідчих інших органів, але за рішенням Директора НАБУ та за погодженням із прокурором Спеціалізованої антикорупційної прокуратури можуть розслідуватися детективами НАБУ з метою попередження, виявлення, припинення та розкриття злочинів, які віднесені ст. 216 КПК України до його підслідності (тобто злочини, про які йдеться в абз. 3 ч. 5 ст. 216 КПК України). До цієї групи злочинів, за наявності для цього підстав, може бути віднесений будь-який злочин (наприклад, умисне вбивство, яке вчинено з корисливих мотивів і містить корупційну складову, або згвалтування, яке може вчинити керів-

ник відносно підлеглої по службі особи, якщо наявна корупційна складова)¹.

1.4. Дискусійні питання щодо кримінально-правового розуміння корупційних злочинів

Варто наголосити, що в теорії та на практиці існує чимало дискусійних (проблемних, спірних) питань щодо кримінальної відповідальності та покарання за корупційні злочини, які потребують свого принципового вирішення.

У межах даного навчального посібника ми зупинимося лише на найбільш актуальних проблемах з цього приводу. Зокрема, значною проблемою є наявність широкої джерельної бази щодо державної антикорупційної політики в Україні, яку утворює низка спеціальних міжнародних і національних нормативно правових актів – міжнародні конвенції (у тому числі європейські), закони України, укази Президента України, постанови та розпорядження КМУ, рішення КСУ, відомчі нормативно-правові акти тощо.

Загалом нормативну основу протидії корупції становлять близько 100 правових джерел, які присвячені вирішенню проблем запобігання та протидії корупції². Крім того, проблемним є те, що деякі антикорупційні закони можуть містити корупційну складову, оскільки, за даними Міністерства юстиції України, корупціогенні фактори містяться у кожному сьомому акті, який подано на реєстрацію³.

Іншою болючою проблемою є непоодинокі зміни до КК України, постійне коригування одних і тих саме нормативних положень, подекуди не зовсім обґрунтовані намагання створити все нові й нові категорії, або уточнити, розширити чи звужити чинні редакції відповідних норм тощо.

Взяти хоча б визначення поняття корупційного злочину, яке міститься у Загальній частині КК України. Чи там його місце? Імовірно,

¹ Савченко А.В. Особливості злочинів, підслідних детективам Національного антикорупційного бюро України / А. В. Савченко // Кримінально-правові та кримінологічні заходи протидії злочинності : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. 13 лист. 2015 року. – Одеса : ОДУВС, 2015. – С. 161–162.

² Ваньчик Ю. А. Адміністративно-правові засади протидії корупції в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Юлія Анатоліївна Ваньчик. – К., 2015. – С. 8.

³ Антикорупційна експертиза як засіб запобігання корупції : роз'яснення Міністерства юстиції України від 21 травня 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0018323-12>.

що ні, оскільки за філософією нормативної побудови положень кримінального права визначення конкретного злочину (чи їх груп) має даватися виключно в Особливій частині КК України. Типовим прикладом є визначення військового злочину, яке міститься у ч. 1 ст. 401 вказаного Кодексу, при цьому утворено його не шляхом перерахування конкретних статей (тобто кількісних характеристик), як у випадку визначення корупційного злочину, а шляхом окреслення суттєвих якісних характеристик.

Далі. Дивує частота змін до національного кримінального антикорупційного законодавства. Для прикладу: лише до ст. 364 КК України, починаючи з 2008 р. було внесено 8 (вісім) змін, а у примітці до ст. 364-1 КК України визначення поняття «неправомірна вигода» за останні три роки коригувалося 4 (чотири) рази. Ганебним є й те, що законодавець допускав явні технічні помилки. Так, до недавнього часу (до ухвалення Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України та Національного агентства з питань запобігання корупції» від 12 лютого 2015 р.), відповідно до п. 1 примітки до ст. 368-2 КК України особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, вважалися особи, зазначені в п. 1 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про запобігання корупції». Однак це було посиленням на невідповідну норму, оскільки у ч. 1 ст. 4 зазначеного Закону України немає жодного пункту. Тільки згодом законодавець уточнив, що все ж таки має бути вказано на п. 1 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції». Наразі ж примітка до ст. 369-2 «Зловживання впливом» КК України продовжує містити вказівку на пп. 1–3 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції», який вже втратив чинність, крім положень щодо фінансового контролю (останні містяться далеко не в ст. 4 цього Закону).

Невідповідним є й те, що законодавець застосував обмежений підхід до розуміння корупційних злочинів, оскільки чомусь не відніс до цієї групи злочини, які можуть бути вчинені *«службовою особою з використанням (свого) службового становища»* (наприклад, ч. 2 ст. 149, частини 3 і 4 ст. 157, ч. 4 ст. 158, ч. 2 ст. 169, ч. 3 ст. 176, ч. 2 ст. 189, ч. 2 ст. 201, ч. 3 ст. 206-2 тощо), а також деякі інші посягання, передбачені розділом XVII Особливої частини КК України.

Проте з теоретичного і практичного боку не виключається, щоб злочини, які вчиняються «шляхом використання службовим становищем», могли бути вчинені і «шляхом зловживання службовим становищем». І навпаки: вчинити окремі корупційні злочини, відповідальність за які передбачена розділом XVII Особливої частини КК України, апріорі неможливо без «використання наданої влади чи службового становища»

(зокрема, про це йдеться у ст.ст. 368, 368-3, 368-4). Більше того, саме термін «використання» (а не «зловживання») є одним із ключових у визначенні корупції (ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 р.).

Виникає питання: як бути з випадками, коли службова особа, використовуючи своє положення, вчиняє контрабанду (ч. 2 ст. 201 КК України) або протиправно заволодіває майном підприємства, установи, організації (ч. 3 ст. 206-2 КК України), або, будучи суддею, з корисливих мотивів постановляє завідомо неправосудний вирок, рішення, ухвалу або постанову (ч. 2 ст. 375 КК України) тощо? На наш погляд, зважаючи на кримінально-правову сутність окреслених діянь, це не що інше, як корупційні злочини, однак законодавець із незрозумілих причин не вважає їх такими.

Подекуди законодавець ухвалює закони, назви яких суперечать їх сутності. Так, ухвалений Закон України від 3 листопада 2015 р. № 743-VIII має таку назву – «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань»¹. Він спрямований на запобігання впливу на результати офіційних спортивних змагань корупційних правопорушень і порушень, пов'язаних із корупцією у сфері спорту, визначає засади, особливості суб'єктів і заходів запобігання та виявлення зазначених порушень і усунення їх наслідків, а також відповідальність за них. При цьому зазначений Закон встановлює у новій статті КК України (ст. 369-3) відповідальність за протиправний вплив на результати офіційних спортивних змагань.

Разом з тим абсолютно нелогічним законодавчим кроком є, з одного боку, декларування у назві цього Закону спрямованості його на запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань, а з другого – не віднесення злочину, передбаченого ст. 369-3 КК України, до розряду корупційних, оскільки відповідні зміни і доповнення до ст. 45 цього Кодексу не передбачені.

Слід також зауважити, що деякі підзаконні нормативно-правові акти можуть розширювати перелік корупційних злочинів, що не зовсім узгоджується із положеннями КК України. Так, згідно зі спільною вказівкою Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Міністерства доходів і зборів України № 35/20/1934/3р/2469/5/99-99-08-04-16 від 4 лютого 2014 р. щодо єдиного порядку обліку кримінальних корупційних правопорушень

¹ Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань : Закон України від 3 листопада 2015 року № 743-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/743-19/paran141#n141>.

злочин, передбачений ч. 2 ст. 375 КК України, віднесено до злочинів з ознаками корупції. Як зазначається у цій вказівці, до ознак, за якими цей злочин є таким, належать: спеціальний суб'єкт злочину (професійний суддя); вчинення зазначеними особами умисних дій з використанням своєї посади, влади, службових повноважень і пов'язаних з цим можливостей; вчинення таких дій з корисливих мотивів або в інтересах інших осіб з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки / пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб¹.

Цікаво, що деякі злочини, які не потрапили до розряду корупційних, уже в основному складі можуть бути вчинені службовою особою, при цьому в диспозиціях статей, що передбачають відповідальність за такі посягання, законодавець прямо не прописує вказівку на «зловживання» або «використання» службовим становищем, але одночасно відносить їх до розряду кримінальних правопорушень корупційного спрямування, з огляду на положення ч. 5 ст. 216 «Підслідність» КПК України, оскільки компетенція щодо їх розслідування належить Національному антикорупційному бюро України (зокрема, це злочини, передбачені ст. 210 «Нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням» та ст. 211 «Видання нормативно-правових актів, що зменшують надходження бюджету або збільшують витрати бюджету всупереч закону» КК України).

Поряд з цим може постати інше актуальне питання: а чи потрібно значно розширювати перелік корупційних злочинів? Так, О. Ю. Бусол пропонує криміналізувати: поширення завідомо недостовірної інформації на замовлення представником засобу масової інформації або замовлення йому виготовлення інформаційного продукту неправдивого змісту (ст. 171-1); умисне створення нормативно-правового акта, який містить корупційні фактори та надання неправдивого висновку антикорупційної експертизи (ст. 366-2); умисне невнесення прокурором, слідчим відповідних відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ст. 367-1)².

Ідея в принципі непогана, але тоді варто криміналізувати та інші діяння, які дуже часто вчиняються в корупційному середовищі: порушення вимог до запобігання і врегулювання конфлікту інтересів, якщо це за-

¹ Єднак В. М. Корисливий мотив як ознака постановлення суддею (судьями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови / В. М. Єднак // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. – 2014. – Випуск 27. Том 3. – С. 30.

² Бусол О. Ю. Протидія корупційній злочинності в Україні в контексті сучасної антикорупційної стратегії: дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.08 / Бусол Олена Юріївна. – К., 2015. – С. 119–121.

вдало істотної шкоди охоронюваним законом правам або інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам юридичних осіб; вчинене не у відповідний спосіб обрання певної пропозиції при виборі постачальника товарів або послуг («відкат»); обмеження службовою особою права громадянина на доступ до публічної інформації тощо. Але чи не призведуть ці кроки до «гіперкриміналізації»?

Дискусійним є віднесення законодавцем до розряду корупційних злочинів тих діянь, які можуть вчинятися з необережності. Прикладом є діяння, передбачене ст. 320 «Порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» КК України, оскільки в кримінально-правових джерелах зазначається, що цей злочин із суб'єктивної сторони характеризується умислом або необережністю щодо дій та завжди необережністю щодо наслідків, передбачених в його кваліфікованому складі¹. Але ж термін «корупція» (як основоположний компонент у визначенні терміна «кримінальне правопорушення», зважаючи на положення ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 р.), на якому вибудовується поняття корупційного злочину, передбачає наявність відповідної мети, а отже, й виключно умислу в діянні винної особи.

Більше того, якщо уважно проаналізувати ч. 2 ст. 320 КК України, то в ній конструкція «ті саме дії... якщо вони... призвели до викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовою особою своїм службовим становищем» є не формою вчинення злочинного діяння, а лише наслідком злочину, передбаченого ч. 1 ст. 320 КК України.

Отже, навіть коли порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів призводить до того, що цими предметами заволодівають шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем, не обов'язково, щоб це було вчинено службовою особою шляхом зловживання службовим становищем. Наприклад, вказані дії може вчинити й особа, яка виконує не службові, а професійні обов'язки, тобто працівник аптеки чи матеріально відповідальна особа, уповноважена зберігати наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги або прекурсори. За цих умов вказівка на ст. 320 КК України у переліку корупційних злочинів видається сумнівною.

¹ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 9-те вид., переробл. та допов. – К. : Юридична думка, 2012. – С. 931.

Чимало спірних моментів викликає неоднозначність окремих кримінально-правових норм. Наведемо тільки кілька прикладів з цього приводу. Так, у примітці до ст. 364 КК України визначені поняття «істотна шкода» (п. 3) і «тяжкі наслідки» (п. 4). При цьому одні науковці вказують, що згадані вище істотна шкода та тяжкі наслідки повинні мати лише майновий характер¹, а інші – не погоджуються з цим, стверджуючи, що відповідні корупційні злочини можуть спричинити і наслідки нематеріального характеру².

В останньому випадку ППВСУ «Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень» від 26 грудня 2003 р. № 15 зазначала про таке.

По-перше, якщо шкода полягає у заподіянні суспільно небезпечних наслідків нематеріального характеру, питання про її істотність вирішується з урахуванням конкретних обставин справи (зокрема, істотною шкодою можуть визнаватися порушення охоронюваних Конституцією України чи іншими законами прав та свобод людини і громадянина (право на свободу й особисту недоторканність і недоторканність житла, виборчі, трудові, житлові права тощо), підриг авторитету і престижу органів державної влади чи органів місцевого самоврядування, порушення громадської безпеки та громадського порядку, створення обстановки й умов, що ускладнюють виконання підприємством, установою, організацією своїх функцій, приховування злочинів.

При вирішенні питання про те, чи є заподіяна шкода істотною, потрібно також було ураховувати кількість потерпілих громадян, розмір моральної шкоди чи упущеної вигоди тощо.

По-друге, тяжкими наслідками, якщо вони полягали у заподіянні суспільно небезпечних наслідків нематеріального характеру, визнавалося заподіяння потерпілому тяжких тілесних ушкоджень або смерті, доведення його до самогубства, розвал діяльності підприємства, установи, організації, їх банкрутство, створення аварійної ситуації, що потягла людські жертви, тощо³.

¹ Судова практика в справах про злочини в сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг: окремі тенденції, проблеми та перспективи вдосконалення / К. П. Задоя, М. О. Захаренко, К. І. Киливник та ін.; наук. ред. К. П. Задоя. – К. : Аграр Медіа Груп, 2014. – С. 32–33.

² Тютюгін В. І. Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг: навч.-практ. посіб. / В. І. Тютюгін, Ю. В. Гродецький, С. В. Гзімчук ; за ред. В. Я. Тація, В. І. Тютюгіна. – Х. : Право, 2014. – С. 9.

³ Про судову практику в справах про перевищення влади або службових повноважень: постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 грудня 2003 року № 15 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0015700-03/print1433920238957200>.

На наш погляд, маємо виходити з чітких законодавчих приписів: оскільки терміни «істотна шкода» і «тяжкі наслідки» у пп. 3 і 4 ст. 364 КК України відповідно не диференційовано, як це було раніше, на ті, які полягають у заподіянні матеріальних збитків, і ті, які заподіюють нематеріальні збитки, слід зробити одностайний висновок про те, що істотна шкода та тяжкі наслідки в цьому випадку мають виключно майновий характер (до речі, такий саме підхід застосовано й у примітці до ст. 222-1 «Маніпулювання на фондовому ринку»).

Якби законодавець прагнув пов'язати завдання істотної шкоди або спричинення тяжких наслідків не тільки з матеріальними збитками, то він би не вносив відповідні зміни у примітку до ст. 364 КК України, не коригував би її зміст, а залишив би все як було, на кшталт тих конструкцій, про які йдеться у примітках до ст.ст. 182 та 248 або пунктах других приміток до ст.ст. 232-1 і 425 КК України.

Поряд з цим О. Дудоров і Г. Зеленов пропонують при встановленні істотної шкоди та тяжких наслідків у статтях КК України про злочини у сфері службової діяльності враховувати похідні наслідки, а саме: заподіяння фізичної шкоди – витрати на лікування чи протезування потерпілої особи; порушення законних прав та інтересів громадян – витрати на відновлення таких прав (виплати незаконно взятому під варту чи ув'язненому або незаконно звільненому з роботи чи навчання, відшкодування за невиконання судового рішення тощо)¹. За таких умов це означатиме часткову декриміналізацію посягань у сфері службової діяльності².

Ймовірно, що багато питань теоретичного і прикладного характеру можна було б усунути, якби Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ прийняв відповідну постанову (у справах про корупційні злочини). Наразі ж судова практика з цього приводу є вельми суперечливою.

Так, в одному випадку колегія суддів судової палати з розгляду кримінальних справ Апеляційного суду Херсонської області, кваліфікувавши дії ОСОБА_2 за ч. 1 ст. 364 КК України, зазначила у вирокі від 13 січня 2015 р., що винна особа незаконно заволоділа грошовими коштами в сумі 600 і 900 гривень відповідно, завдавши цим істотної шкоди *«державним інтересам, що полягає у підриві авторитету та*

¹ Дудоров О. Істотна шкода і тяжкі наслідки як ознаки складів злочинів у сфері службової діяльності: проблеми тлумачення кримінального закону / О. Дудоров, Г. Зеленов // Право України. – 2015. – № 12. – С. 77.

² Навроцький В. О. Кримінально-правове значення зміни законодавчої характеристики наслідків у сфері службової діяльності / В. О. Навроцький // Кримінальне право: традиції та новачі: матеріали між нар. круглого столу, присвяч. 90-літтю з дня народж. видатного вчен., героя України, акад. В. В. Сташиса (9 – 10 лип. 2015 р.). – Полтава; Х., 2015. – С. 35–36.

престижу Каховського районного сектору Управління Державної міграційної служби України в Херсонській області, який є територіальним підрозділом органу Державної виконавчої влади, що мало прояв у створенні нею в ОСОБА_3 хибної впевненості щодо неможливості безоплатного скорочення строку видачі цим підрозділом паспорту громадянина України замість втраченого (викраденого)», тобто за цих умов суд виходив із широкого розуміння істотної шкоди¹.

В іншому випадку Богородчанський районний суд Івано-Франківської області у своєму вирoku від 12 березня 2015 р виходив з того, що тяжкі наслідки у ч. 2 ст. 364 КК України, полягають лише у майновій шкоді, тобто «внаслідок злочинних дій ОСОБА_1 було незаконно та безоплатно вилучено на користь фізичних осіб ОСОБА_2, ОСОБА_4, ОСОБА_5 і ОСОБА_3 0,40 га земель природно-заповідного фонду урочища «Мулівці» вартістю 140348 гривень, яка більше як у 250 разів перевищує неоподаткований мінімум доходів громадян і становить тяжкі наслідки»².

У перспективі чимало проблем термінологічного та класифікаційного характеру може виникнути в разі ухвалення проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реалізації положень Кримінального процесуального кодексу України», яким передбачено запровадження інституту кримінальних проступків, у тому числі «корупційних проступків та проступків, що сприяють корупції», з одночасною відмовою від категорії «корупційний злочин»³.

Наступним проблемним питанням є питання відповідності перекладу та тлумачення кримінально-правової термінології. Безсумнівно, що саме на підставі та з урахуванням термінології, яка вживається в міжнародних нормативно-правових актах, здійснено побудову національного антикорупційного законодавства (у тому числі і кримінального), яке має містити аналогічні та несуперечливі нормативні конструкції.

Однак, на наш погляд, про справжню природу і сутність перекладених з мови оригіналу термінів можна розмірковувати лише тоді, коли українські юристи мають достатній рівень володіння іноземними мовами, а отже, й безпосередню можливість ознайомитися з першоджерелами, порівнявши їх з українськими варіантами перекладу. І ось тут можуть виникнути дискусійні питання про правильність, адекватність і

¹ Справа № 11-кп/791/24/15 // Архів Апеляційного суду Херсонської області.

² Справа № 338/310/15-к // Архів Богородчанського районного суду Івано-Франківської області.

³ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реалізації положень Кримінального процесуального кодексу України : проект Закону України від 16 квітня 2014 року № 4712 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=50664.

прийнятність юридичного перекладу і тлумачення певних кримінально-правових термінів антикорупційного спрямування.

Так, чимало питань викликає якість офіційного україномовного перекладу згаданих низки міжнародних нормативно-правових документів, їх відповідність тій термінології, що притаманна національному антикорупційному кримінальному законодавству, а також урахування тенденцій до лексико-юридичних змін у сфері запобігання та протидії корупції.

Зокрема, у Конвенції ООН проти корупції зазначено, що оригіналом цієї Конвенції є рівно автентичні тексти англійською, арабською, іспанською, китайською, російською і французькою мовами (ч. 2 ст. 71). При цьому особисто в нас складається враження, що офіційний переклад цієї Конвенції був зроблений виключно на підставі російського тексту документа, без порівняння його з будь-якими іншими мовами оригіналу, оскільки про це свідчить хоча б той факт, що на сайті Верховної Ради України згадана Конвенція офіційно подана спочатку українською мовою, а потім – російською. Щодо Кримінальної та Цивільної конвенцій про боротьбу з корупцією, то наприкінці їх змісту зазначено, що вони вчинені англійською та французькою мовами, причому обидва тексти є однаково автентичними. За цих умов офіційний переклад мав би здійснюватися принаймні з якоїсь з однієї з вказаних двох мов.

Про які конкретні проблеми перекладу і тлумачення кримінально-правових термінів антикорупційного спрямування повинно йтися? Про багато проблем: починаючи від назви певних конвенцій та закінчуючи їх ключовими термінами.

Наприклад, в англійському варіанті згадані раніше європейські конвенції про боротьбу з корупцією звучать таким чином: «Criminal Law Convention on Corruption» та «Civil Law Convention on Corruption». На нашу думку, зважаючи на те, що європейські правники спеціально акцентували увагу на питаннях різних галузей права у контексті протидії корупції, в офіційному перекладі українською мовою назви цих конвенцій могли б мати дещо інший варіант, а саме: «Конвенція проти корупції з кримінального права» і «Конвенція проти корупції з цивільного права». У той же час вживання при перекладі виключно прикметників «кримінальна» і «цивільна» звужує зміст назв цих конвенцій, тоді як існування терміна «боротьба» в офіційній назві обох європейських документів взагалі важко пояснити, адже про нього взагалі там не йдеться.

Далі. У новому антикорупційному кримінальному законодавстві України відсутній термін «хабар», а отже, немає «хабарництва» та інших термінологічних варіантів («хабародавець», «хабароодержувач» тощо), тоді як про термін «хабар» Цивільна конвенція про боротьбу з

корупцією (ETS 174) від 4 листопада 1999 р. згадується двічі, а Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS 173) від 27 січня 1999 р. – сім разів (додатково остання конвенція шість разів згадує про термін «хабарництво», який би міг бути перекладений як «підкуп»). Але в умовах сьогодення термін «хабар», під яким розумілися блага виключно майнового характеру, трансформувався в термін «неправомірна вигода», який є більш широким кримінально-правовим феноменом, оскільки включає як матеріальні, так і нематеріальні блага.

У КК України термін «неправомірна вигода» (у різних варіантах його позначення) вживається 79 разів, при цьому його розтлумачено законодавцем тричі – у примітці до ст. 160, у п. 2 примітки до ст. 354 та у примітці до ст. 364-1.

У примітці до ст. 160 КК України під неправомірною вигодою розуміються кошти чи інше майно, переваги, пільги, послуги або нематеріальні активи, вартість яких перевищує 3 % розміру мінімальної заробітної плати, які пропонують, обіцяють, надають чи одержують без законних на те підстав.

Однак злочин, передбачений ст. 160 КК України, не відноситься до розряду корупційних, а отже, найбільший науковий і практичний інтерес становлять визначення неправомірної вигоди у тих статтях, в яких криміналізовані корупційні діяння.

Іншими словами, йдеться про п. 2 примітки до ст. 354 і примітку до ст. 364-1 КК України. У першому випадку під неправомірною вигодою слід розуміти «грошові кошти *чи* інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального *чи* негрошового характеру, які пропонують, обіцяють, надають *чи* одержують без законних на те підстав». Однак це визначення повною мірою не збігається з тим, яке дається у примітці до ст. 364-1 КК України, оскільки в другому варіанті за наявності одних і тих саме слів сполучник «чи» вживається тільки один раз, що несе в собі дещо інший зміст інтеграційних зв'язків у лексичних одиницях¹.

Також постає ще одне питання: а чи дійсно термін «неправомірна вигода» є найбільш вдалим варіантом позначення цієї наскрізної нормативно-правової конструкції? Звернемося до мови оригіналу – англійської. Всі три конвенції (Конвенція ООН проти корупції, Кримінальна та Цивільна конвенції про боротьбу з корупцією) оперують таким ключовим терміном, як «undue advantage». У перекладі цього терміна українською мовою він інтерпретується як «неправомірна вигода», але не

¹ Савченко А. Актуальні питання кримінальної відповідальності за корупційні злочини / А. Савченко // Право України. – № 12. – 2015. – С. 65.

завжди. Так, в офіційному перекладі українською мовою Конвенція ООН проти корупції лише один раз згадує про «неправомірну вигоду» (ст. 19), в інших випадках – про «неправомірну перевагу» (ст.ст. 15, 16, 18, 21, 25), хоча мовою оригіналу в усіх цих статтях йдеться про англійський термін «undue advantage». Більше того, в офіційному українському перекладі тричі згадується про термін «вигоди» (ст.ст. 17, 31, 52), який мовою оригіналу зовсім по іншому – «benefits», однак і його українські перекладачі подекуди розуміють як «прибутки» (наприклад, ч. 5 ст. 8 цієї Конвенції).

В офіційному перекладі Кримінальної конвенції конвенцій про боротьбу з корупцією п'ять статей (ст.ст. 2, 3, 7, 8, 12) вживають термін «неправомірна перевага», тоді як про «неправомірну вигоду» не зазначено у жодній статті. Навпаки, у Цивільній конвенції конвенцій про боротьбу з корупцією згадується тільки про «неправомірну вигоду» (ст. 2). При цьому мовою оригіналу в обох цих двох конвенціях йдеться про англійський термін «undue advantage». Навіть в офіційному перекладі «Рекомендації № R (2000) 10 Комітету Міністрів державам-членам Ради Європи щодо кодексів поведінки державних службовців» англійський термін «undue advantage» в межах однієї статті може перекладатися по-різному – як «неналежна перевага» і «перевага» (ст. 19)¹.

Отже, маємо різноманітні переклади одного і того ж терміна з мови оригіналу. Проте наукова дискусія з приводу прийнятності (відповідності) офіційного перекладу може мати продовження, оскільки термін «неправомірна вигода» (англ. «undue advantage») міг би бути перекладений дещо по-іншому (наприклад, як «невідповідна (невиправдана, необґрунтована або неналежна) перевага (вигода)»), оскільки саме на це орієнтує англійський термін «undue», тоді як на «неправомірність», «протиправність» і «незаконність» такої вигоди скоріш за все тяжіє до інших англійських термінів – «unlawful», «wrongful» або «illegal».

Потребують уточнення й існуючі в офіційному перекладі українською мовою терміни «хабар» і «хабарництво», які, наприклад, часто вживаються у Кримінальній конвенції про боротьбу з корупцією. Так, у перекладі англійський термін «active bribery» звучить як «дача хабара», а «passive bribery» – як «одержання хабара». Натомість англійські конструкції, зважаючи на те, що термін «bribery» означає ще і «підкуп», могли бути перекладені більш чітко – «активний підкуп» і «пасивний під-

¹ Рекомендація № R (2000) 10 Комітету Міністрів державам-членам Ради Європи щодо кодексів поведінки державних службовців : прийнята Комітетом Міністрів на 106 сесії 11 травня 2000 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://crimecor.rada.gov.ua/komzloch/control/uk/publish/article?jsessionid=C75D14A4396DDB62F4F196E8FD76B58E?art_id=48082&cat_id=46352.

куп», що відповідатиме сучасній кримінально-правовій термінології, коли терміна «хабар» вже не існує.

Постають питання і до різних варіантів перекладу англійського терміна «public official», оскільки українською мовою в Кримінальній конвенції про боротьбу з корупцією це буде «посадова особа» (наприклад, ст. 1), а в «Рекомендації № R (2000) 10 Комітету Міністрів державам – членам Ради Європи щодо кодексів поведінки державних службовців» – «державний службовець» (наприклад, ст. 18).

Крім того, офіційний переклад назви і змісту ст. 17 Конвенції ООН проти корупції вживає терміни «розкрадання» та «неправомірне привласнення» (англ. «embezzlement» та «misappropriation» відповідно), однак, наприклад, у статтях Загальної та Особливої частин КК України термін «розкрадання» взагалі не вживається. Значить, не буде точним вживання цього терміна українською мовою при перекладі англійського терміна «embezzlement» (останній більш правильно було б перекласти як «розтрата»).

Щодо англійського терміна «misappropriation», то для нього більш точним, як уявляється, буде український термін «привласнення», при цьому зрозуміло, що привласнення має бути «неправомірним», а тому вживання цього прикметника видається зайвим (цей висновок підтверджує зміст ст. 191 КК України, в якій законодавець не оперує прикметником «неправомірне» у визначенні привласнення). І ще одне: у ст. 27 Конвенції ООН проти корупції кримінально-правовий термін «співучасть» (англ. «participation») перекладено як «участь», а «пособник» (англ. «assistant») – як «підсобник»).

Таким чином, складається враження, що офіційні перекладачі (і не лише згаданих вище міжнародних нормативно-правових актів) зовсім не звертаються не тільки до спеціалістів з кримінального права, але й до положень чинного кримінального законодавства та його елементарного понятійного апарату. Через це в українських реаліях з'являються такі терміни, які важко визнати кримінально-правовими з огляду на їхню природу та які потрібно буде у подальшому обґрунтовувати, розтлумачувати і раціонально пояснювати в контексті національного права. У глобальних масштабах неадекватність інтерпретації одних і тих саме термінів може бути підставою для судових висновків про неоднакове застосування норм матеріального кримінального права та подання відповідних позовів до Європейського Суду з прав людини. Крім того, текст деяких конвенцій часом може містити здавалося б непослідовні чи занадто складні компоненти (конструкції), що ще більше загострює ситуацію їхнього тлумачення.

Прикладом може слугувати текст ст. 2 Цивільної конвенції про боротьбу з корупцією, де термін «корупція» означає «прямі чи опосередковані вимагання, пропонування, дачу або одержання хабара чи будь-якої іншої неправомірної вигоди або можливості її отримання, які порушують належне виконання будь-якого обов'язку особою, що отримує хабара, неправомірну вигоду чи можливість мати таку вигоду, або поведінку такої особи». Звідси не зрозуміло, що є «опосередкованим вимаганням», як «хабар» поєднується з «неправомірною вигорою», про яку особу йдеться (який її статус), як можна «отримувати поведінку такої особи» тощо¹.

У теорії та на практиці викликає чимало питань зміст термінів «пропозиція» та «обіцянка». Відповідно до п. 3 примітки до ст. 354 КК України перший з цих термінів означає «висловлення працівнику підприємства, установи чи організації, особі, яка надає публічні послуги, або службовій особі, наміру про надання неправомірної вигоди», а другий – «висловлення такого наміру з повідомленням про час, місце, спосіб надання неправомірної вигоди». Звідси постають такі питання: чи не є вузьким термін «висловлення» у п. 3 примітки до ст. 354 КК України і чи не варто було б замінити його більш широким – «повідомлення будь-яким чином»; чи буде мати місце обіцянка неправомірної вигоди, якщо висловлено намір із повідомленням тільки про один чи два з будь-яких окреслених вище трьох складових компонентів обіцянки; чому законодавець розтлумачує лише окремі форми прояву відповідних корупційних злочинів (пропозицію та обіцянку), а інші залишаються поза своєю увагою інші (одержання неправомірної вигоди, її надання, прохання її надати)?

Проблемою є й те, як правильно розуміти факт прийняття хоча б тієї ж пропозиції. Якщо, наприклад, службова особа, яка нещодавно повернулася з-за кордону (наприклад, з відпустки чи відрядження), реагує на пропозицію неправомірної вигоди відповідними жестами і цей факт фіксує прихована камера правоохоронців, то як насправді тлумачити з її боку «кільце» (тобто фігуру, утворену поєднанням великого і вказівного пальців, яка у Тунісі означає погрозу, несприйняття чогось, а в США та інших англomовних державах – «о'кей», «все гаразд», знак схвалення) або кивок голови (у Болгарії він означає «ні»)? І чи буде прийняттям пропозиції: а) виразне ковтання службовою особою слини, що пе-

¹ Савченко А. В. Кримінально правові терміни антикорупційного спрямування: проблеми перекладу та тлумачення // Актуальні проблеми кримінального права (пам'яті професора П. П. Михайленка) [Текст] : матеріали VI міжвуз. наук.-теорет. конф. (Київ, 20 листоп. 2015 р.) / ред. кол. : В. В. Черній, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін. – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2015. – С. 17–20.

редбачає певний нахил голови вперед, як реакцію на раптово запропоновану неправомірну вигоду (феномен «сухого горла» у випадку переживання чи хвилювання); б) рухи головою (у тому числі й вперед) у разі поправлення краватки за згаданих вище обставин?

Неузгодженими залишаються питання кримінальної відповідальності за корупційні злочини у приватному секторі (зокрема, ті, що стосуються підкупу)¹. Для відображення правильної кримінально-правової оцінки дій особи, яка пропонувала, обіцяла або надала неправомірну вигоду внаслідок вимагання в неї такої вигоди, потребують уточнення положення ч. 2 ст. 11 і п. 5 примітки до ст. 354 КК України².

В. І. Осадчий у монографії «Корупційні злочини» також зазначає, що викликають зауваження: зміст вживаних у визначенні поняття «корупція» термінів «повноваження», «використання службових повноважень» та «використання пов'язаних з ними можливостей»; питання узгодженості поняття «корупція» та змісту суб'єктів, на яких поширюється дія Закону України «Про запобігання корупції»; відсутність у визначенні поняття «корупція» вказівки на прохання надати неправомірну вигоду та багато чого іншого³.

Можна було б і далі продовжувати дискусію про проблемні питання національного кримінального антикорупційного законодавства, однак і в контексті репрезентованого матеріалу очевидно, що вичерпний їх перелік скласти важко (наприклад, яке співвідношення між термінами «службова особа» та «посадова особа»; що конкретно містять терміни «прийняття пропозиції» та «прийняття обіцянки»; чи не є вузьким термін «висловлення» у п. 3 примітки до ст. 354 КК України і чи не варто було б замінити його словосполученням «повідомлення будь-яким чином»; чи можлива обіцянка неправомірної вигоди, якщо висловлено намір з повідомленням про час і місце, а про спосіб – ні; який зміст конструкції «будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру» тощо).

Залежно від того, як будуть діяти у сфері протидії корупції спеціально уповноважені суб'єкти з цього приводу – органи прокуратури, Національної поліції, Національне антикорупційне бюро України, На-

¹ Бабіков О. П. Підходи до визначення змісту комерційного підкупу (підкупу у приватному секторі) за законодавством країн-членів Європейського Союзу / О. П. Бабіков // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2015. – № 2(5). – С. 298.

² Киричко В. М. Про відсутність суспільної небезпечності в діях особи, яка пропонувала, обіцяла або надала неправомірну вигоду внаслідок вимагання такої вигоди, та необхідність вдосконалення ч. 2 ст. 11 та п. 5 примітки до ст. 354 КК України / В. М. Киричко // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2015. – № 2(5). – С. 288–289.

³ Осадчий В. І. Корупційні злочини : монографія / В. І. Осадчий. – К. : Видавництво Європейського університету, 2016. – С. 7–40.

ціональне агентство з питань запобігання корупції¹, наскільки ефективними виявляться чергові зміни і доповнення до КК України, настільки буде існувати потреба в модернізації сфери протидії корупції.

1.5. Загальна кримінально-правова характеристика корупційних злочинів

Загальна кримінально-правова характеристика корупційних злочинів передбачає розгляд специфіки елементів та ознак їх складів, а також кваліфікуючих (особливо кваліфікуючих) обставин і покарання за вчинення таких злочинів.

Родовими об'єктами корупційних злочинів можуть бути: власність (ст. 191 КК України); сфера господарської діяльності (ст. 210 КК України); громадська безпека (ч. 2 ст. 262 КК України); сфера обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (ст.ст. 308, 312, 313, 320 КК України); авторитет органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян (ст.ст. 354 і 357 КК України); сфера службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг (ст.ст. 364, 364-1, 365-2, 368 – 369-2 КК України); встановлений порядок несення військової служби/корупційний військовий злочин (ст. 410 КК України).

Безпосередні об'єкти (як основні, так і додаткові) цих злочинів можуть збігатися з родовими або мати певну специфіку. Наприклад, *основним і безпосереднім об'єктами* злочину, передбаченого ст. 191 КК України, є суспільні відносини власності. Тоді як *основним безпосереднім об'єктом* злочину, передбаченого ст. 210 КК України, є суспільні відносини, що забезпечують легітимне функціонування бюджетної системи України в частині здійснення видатків чи надання кредитів, а *додатковими безпосередніми* – права і свободи громадян, відносини у службовій сфері, авторитет органів державної влади тощо.

Чимало корупційних злочинів у КК України є *предметними* (виняток становлять ті, що передбачені ст.ст. 364, 364-1 і 365-2). Зокрема, предметами цих злочинів можуть бути: відповідне чуже майно (ст. 191); бюджетні кошти, що включаються до державного і місцевих бюджетів незалежно від джерела їх формування у відповідних розмірах (ст. 210); вогнепальна зброя (крім гладкоствольної мисливської), бойові

¹ Савченко А. Питання національної моделі спеціальних антикорупційних органів / А. Савченко, О. Клименко // Науковий часопис Національної академії прокуратури України. – 2015. – № 4. – С. 136–146 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/chasopys/ua/pdf/8-2015/savchenko.pdf>

припаси, вибухові речовини, вибухові пристрої, радіоактивні матеріали (ст. 262); наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги (ст. 308); прекурсори (ст. 312); обладнання, призначене для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 313); снотворний мак і коноплі, а також психотропні речовини, їх аналоги та прекурсори, призначені для виробництва чи виготовлення цих засобів чи речовин (ст. 320); неправомірна вигода (ст.ст. 354, 368, 368-2, 368-3, 368-4, 369, 369-2); документи, штампи, печатки (ст. 357); зброя, бойові припаси, вибухові речовини, інші бойові речовини, засоби пересування, військова і спеціальна техніка, інше військове майно (ст. 410).

Деякі науковці виказують сумніви щодо віднесення законодавцем до групи безумовно корупційних злочинів діяння, передбаченого ст. 210 КК України («Нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням»), зважаючи на те, що неправомірна вигода не є ані предметом, ані метою вчинення цього злочину¹.

На кваліфікацію корупційних злочинів може впливати не тільки наявність предмета, але і його розмір (сума), який зазвичай обраховується у *н.м.д.г.* При цьому розмір *н.м.д.г.* слід розраховувати за схемою, зазначеною нижче (у характеристиці наслідків корупційних злочинів). Наприклад, у деяких складах корупційних злочинів неправомірна вигода може мати різні розміри (зокрема, у злочині, передбаченому ст. 368 КК України, йдеться про такого роду вигоду у значному, великому та особливо великому розмірах). Особливістю поняття «неправомірна вигода» є те, що вона може бути не тільки предметом вчинення протиправних посягань, а й складовою мети відповідного злочину (зокрема, у ст.ст. 364, 364-1, 365-2 КК України).

З *об'єктивної сторони* окремі корупційні злочини можуть бути вчинені лише шляхом зловживання службовим становищем (ст.ст. 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410 КК України), тоді як для інших такої специфічної умови не встановлено. При цьому, на думку О. К. Маріна, у випадках вчинення окремих корупційних злочинів лише шляхом зловживання службовим становищем має йтися тільки про «викрадення»².

Зазвичай вчинення відповідного злочину службовою особою шляхом зловживання службовим становищем є лише окремою (специфіч-

¹ Тютюгін В. І. Поняття та ознаки корупційних злочинів / В. І. Тютюгін, К. С. Косінова // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2015. – № 1(4). – С. 395.

² Марін О. Антикорупційні новели кримінального законодавства / О. Марін // Громадський портал Львова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gromada.lviv.ua/analytic/936>.

ною) формою (способом) вчинення того чи іншого злочину. У той же час дещо незрозумілим є законодавчий підхід з приводу того, що до корупційних злочинів, які можуть бути вчинені лише шляхом зловживання службовим становищем, не віднесені ті з них, які передбачені ст.ст. 364 і 364-1 КК України, оскільки останні безпосередньо пов'язані зі зловживанням владою чи службовим становищем або відповідними повноваженнями.

Склади корупційних злочинів сконструйовані по-різному, зокрема, вони можуть мати: а) *матеріальний склад*, тобто за цих умов злочин вважається закінченим з моменту настання відповідних суспільно небезпечних наслідків (наприклад, корупційні злочини, передбачені ст.ст. 191, 364, 364-1 КК України); б) *формальний склад*, тобто злочин вважається закінченим з моменту вчинення лише суспільно небезпечного діяння (наприклад, з моменту нецільового використання бюджетних коштів службовою особою, а так само здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням всупереч Бюджетному кодексу України чи Закону про Державний бюджет України на відповідний рік, якщо предметом таких дій були бюджетні кошти у великих розмірах, – ч. 1 ст. 210 КК, або з моменту прийняття службовою особою пропозиції, обіцянки неправомірної вигоди, а так само прохання надати таку вигоду – ч. 1 ст. 368 КК України).

Деякі корупційні злочини вчиняються лише через *дію* (наприклад, злочин, передбачений ст. 308 КК України), а деякі – як через *дію*, так і через *бездіяльність* (наприклад, злочин, передбачений ст. 364 КК України). Як суспільно небезпечні наслідки відповідного корупційного злочину закон може передбачати, наприклад, такі з них, як великі чи особливо великі розміри чужого майна, заволодіння яким здійснюється (ч. 4 і 5 ст. 191 КК України), або істотну шкоду (ч. 1 ст. 364, ч. 1 ст. 364-1 КК України), або тяжкі наслідки (ч. 2 ст. 364, ч. 2 ст. 364-2 КК України).

У випадку, якщо йдеться про кваліфікацію злочинів (у тому числі корупційних), пов'язаних із завданням певної шкоди чи збитків, або з певною сумою, як необхідною умовою кримінальної відповідальності, що обраховується в *н.м.д.г.*, то розмір останнього встановлюється на рівні *податкової соціальної пільги*, визначеної підпунктом 169.1.1 п. 169.1 ст. 169 розділу IV Податкового кодексу України для відповідного року.

Цей підпункт зазначає, що податкова соціальна пільга в цьому випадку відповідає розміру, що дорівнює 50 % розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи (у розрахунку на місяць), встановленому законом на 1 січня звітного податкового року, – для будь-якого

платника податку. Відповідно до ст. 7 Закону України «Про державний бюджет України на 2016 рік» прожитковий мінімум для працездатних осіб з 1 січня 2016 р. встановлено у розмірі 1378 грн.

Отже, діє така схема розрахунків: *н.м.д.г. = податкова соціальна пільга (тобто 50 % від 1378 грн. у 2016 р.) = 689 грн.* Для порівняння: податкова соціальна пільга у 2015 р. дорівнювала 50 % від прожиткового мінімуму для працездатної особи (у розрахунку на місяць), встановленому законом на 1 січня звітного податкового року, тобто 50 % від 1218 грн. у 2015 р., що становило 609 грн.). Якщо ж йдеться про покарання у вигляді штрафу, який також обраховується в н.м.д.г., то розмір останнього дорівнює **17 грн.**

На кваліфікацію вчинених посягань можуть впливати й інші ознаки об'єктивної сторони злочину (наприклад, спосіб при вчиненні корупційного злочину, передбаченого ст. 368-3 КК України, – у поєднанні з вимаганням неправомірної вигоди).

Суб'єктами корупційних злочинів передусім є *спеціальні суб'єкти* (зокрема, службові особи юридичних осіб як публічного, так і приватного прав; особи, які не є державними службовцями, посадовими особами місцевого самоврядування, але здійснюють професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, – у тому числі послуг експерта, арбітражного керуючого, незалежного посередника, члена трудового арбітражу, третейського судді (під час виконання цих функцій); працівники підприємства, установи чи організації, які не є службовими особами, або особи, які працюють на користь підприємства, установи чи організації; військові службові особи).

Якщо йдеться про корупційні злочини, які вчиняються службовою особою шляхом зловживання службовим становищем, то на цю ознаку, що обтяжує відповідальність, вказується у частинах других ст.ст. 191, 262, 308, 312, 313, 320, 410 КК України (виняток становить лише ст. 357 КК України, в якій така ознака зазначена в ч. 1 цієї статті), а отже, кваліфікація цих злочинів за частинами першими окреслених вище статей буде неможливою.

Іншими словами, не можна ставити у вину ті дії, які закон вважає нехарактерними для протиправної поведінки службової особи, котра зловживає своїм становищем.

Поряд з цим суб'єктами корупційних злочинів можуть бути і *загальні суб'єкти* (зокрема, при вчиненні пропозиції, обіцянки або наданні неправомірної вигоди службовій особі – ст. 369 КК України).

При цьому термін «службова особа» у КК України визначається двічі – у п. 1 примітки до ст. 364 та у ч. 3 ст. 18. Відмінність між ними полягає в тому, що: а) у першому з них згадується про державні чи ко-

мунальні підприємства, установи чи організації, тоді як у другому такого обмеження немає; б) перше визначення стосується вузького і вичерпного кола злочинів, а саме тих, що передбачені ст.ст. 364, 368, 368-2, 369, тоді як друге поширюється на решту корупційних злочинів, за винятком посягання, відповідальність за яке передбачена ст. 410, оскільки в останньому випадку суб'єктом злочину буде військова службова особа, визначення якої дається у п. 1 примітки до ст. 425.

Так, відповідно до ч. 3 ст. 18 КК України *службовими особами* є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління зі спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом.

Згідно з ч. 4 ст. 18 КК України службовими особами також визнаються посадові особи іноземних держав (особи, які обіймають посади в законодавчому, виконавчому або судовому органі іноземної держави, у тому числі присяжні засідателі, інші особи, які здійснюють функції держави для іноземної держави, зокрема для державного органу або державного підприємства), іноземні третейські судді, особи, уповноважені вирішувати цивільні, комерційні або трудові спори в іноземних державах у порядку, альтернативному судовому, посадові особи міжнародних організацій (працівники міжнародної організації чи будь-які інші особи, уповноважені такою організацією діяти від її імені), а також члени міжнародних парламентських асамблей, учасником яких є Україна, та судді і посадові особи міжнародних судів.

У контексті розуміння суб'єктів корупційних злочинів цікавим у науково-практичному аспекті є положення постанови судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 8 жовтня 2015 р. (справа № 5-109кc15)¹. В ній зазначено, що у 2013 р. *вироком Яремчанського міського суду Івано-Франківської області засуджено спеціаліста-юрисконсульта відділу Держкомзему в м. Яремче за ч. 1 ст. 368 КК України в редакції Закону України від 7 квітня 2011 р. до штрафу в ро-*

¹ Постанова Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 8 жовтня 2015 року (справа № 5-109кc15) // Архів Верховного Суду України.

змірі 8500 гривень з позбавленням права обіймати посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих обов'язків в органах державної влади, місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях всіх форм власності на строк один рік. Особу було визнано винуватою в тому, що вона у своєму службовому кабінеті одержала від іншої особи 2200 доларів США хабара за виготовлення та видачу їй двох довідок: про перелік обмежень на земельну ділянку і наявні земельні сервітути. Рішеннями апеляційного суду Івано-Франківської області та колегії суддів судової палати у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ судові вирок щодо цієї особи залишено без змін.

При розгляді справи у суддів трьох судових інстанцій не виникало ніякого сумніву щодо правильності кваліфікації дій винної особи. І тільки 8 жовтня 2015 р. судовою палатою у кримінальних справах Верховного Суду України скасовано ухвалу колегії суддів судової палати у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, а зазначену вище справу направлено на новий касаційний розгляд. Ухвалюючи таке рішення судова палата у кримінальних справах Верховного Суду України виходила з такого:

1. Службова особа як спеціальний суб'єкт злочину, крім загальних ознак суб'єкта злочину, характеризується спеціальними ознаками, а саме: а) посадові, які визначають сферу діяльності (де саме виконуються відповідні повноваження); б) функціональні – ті, які визначають коло повноважень, у зв'язку з наявністю яких особа належить до службових. Отже, для визнання особи службовою необхідно встановити, що вона займає певну посаду, користується правами і наділена обов'язками у зв'язку з тим, що покликана діяти в інтересах певних соціальних груп.

2. На момент учинення інкримінованого діяння основні положення закону про наявність статусу службової особи пов'язувались із виконанням функцій представників влади чи місцевого самоврядування, а також зайняттям постійно або тимчасово посад в органах державної влади, місцевого самоврядування, на державних чи комунальних підприємствах, в установах чи організаціях. Як з'ясовано судовою палатою у кримінальних справах Верховного Суду України, головний спеціаліст-юрисконсульт відділу Держкомзему в м. Яремче Івано-Франківської області займала посаду в органі державної влади і цією (посадовою) ознакою службової особи вона була наділена. Однак зайняття посади в органі державної влади ще недостатнє для визнання особи службовою.

3. Зі змісту посадової інструкції головного спеціаліста з юридичного та кадрового забезпечення відділу Держкомзему у м. Яремче не вбача-

лося наявності будь-яких владних повноважень в особи, яка займає таку посаду, оскільки вона не наділена повноваженнями давати вказівки та розпорядження, обов'язкові для виконання будь-якими громадянами чи установами.

4. Посадовою інструкцією в розділі «Підготовка та видача довідок про перелік обмежень прав на земельну ділянку і наявні земельні сервітути», передбачалося обов'язок особи щодо визначення наявності чи відсутності земельного сервітуту, обмеження у використанні земель та додержання режиму, складання тексту довідки, подання його на затвердження начальнику чи заступнику начальника відділу Держкомзему, реєстрацію довідки та її видачу заявнику. З огляду на це, особа не була наділена повноваженнями «вирішувати питання по суті» – встановлювати коло осіб, яким могла бути видана відповідна довідка, визначати наявність чи відсутність певних охоронних зон, черговість виготовлення довідок тощо. На підставі цього судом зроблено висновок, що головний спеціаліст з юридичного та кадрового забезпечення відділу Держкомзему не мав статусу представника влади.

5. Посадовою інструкцією було визначено, що працівник організовує здійснення контролю за належним станом розгляду звернень громадян спеціалістами Держкомзему. Це вказує, що винна особа мала контрольні та організаційні повноваження щодо інших працівників відділу, здійснювала керівництво їх виробничою діяльністю. Разом з тим, особа має статус службової не у зв'язку з наявністю певних повноважень взагалі, а наявність чи відсутність такого статусу визначається щодо конкретних вчинюваних дій. Особа при підготовці та видачі довідок не користувалася повноваженнями щодо організації здійснення контролю, оскільки не можна бути службовою особою щодо себе самого, не можна керувати самим собою.

У підсумку, судова палата у кримінальних справах Верховного Суду України зробила висновок, що особа як головний спеціаліст з юридичного та кадрового забезпечення відділу Держкомзему у м. Яремче при видачі довідок не була наділена владою і не використовувала службового становища.

Із *суб'єктивної сторони* корупційні злочини – це *умисні злочини*. Злочин, передбачений ст. 320 КК України, може бути вчинений як умисно, так і з необережності щодо дій, про які йдеться в диспозиціях цієї статті. У злочинах, передбачених ст.ст. 364, 364-1, 365-2 КК України, ставлення до наслідків може бути як умисним, так і необережним. Деяким аналізованим злочинам може бути властиві *корисливий мотив* (наприклад, у злочині, передбаченому ст. 191 КК України) або *спеціа-*

льна мета (наприклад, одержати неправомірну вигоду – у злочині, передбаченому ст. 364 КК України).

Кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки корупційних злочинів передбачають вказівку в їх складах на таке, як повторність (зокрема, у злочині, передбаченому ч. 3 ст. 191 КК України); попередню змову групи осіб (зокрема, у злочині, передбаченому ч. 2 ст. 210 КК України); тяжкі наслідки (зокрема, у злочині, передбаченому ч. 2 ст. 364-1 КК України); організовану групу (зокрема, у злочині, передбаченому ч. 2 ст. 368-3 КК України); поєднання злочину з вимаганням неправомірної вигоди (зокрема, у злочині, передбаченому ст. 369-2 КК України) тощо.

1.6. Покарання за корупційні злочини

На особливу увагу заслуговують питання покарання за корупційні злочини¹. Міжнародна практика знає різні способи протидії цим посяганням, у тому числі радикальні способи подолання корупції. Наприклад, по китайському телебаченню час від часу демонструють публічні страти державних службовців. Отримання неправомірної вигоди чи розкрадання на суму понад 1 млн дол. США (у перерахунку) – вища міра покарання. Починаючи з 2000 р. у Китаї були розстріляні за корупцію близько 10 тисяч осіб (у тому числі віце-мер Пекіна Лю Джихуа), ще 120 тисяч отримали від 10 до 20 років тюремного ув'язнення².

Яка ж ситуація склалась щодо покарання за корупційні злочини в Україні? У пояснювальній записці до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо підвищення відповідальності за порушення, пов'язані з корупційною складовою)» (№ 2614 від 9 квітня 2015 р.) зазначено про таке: «Аналіз судової статистики лише за 2013 – 2014 роки засвідчив відсутність позитивного ефекту від застосування існуючих видів покарання.

Так, у 2013 році до місцевих судів надійшло 2248 справи кримінального провадження за статтею 191 Кримінального кодексу України (Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловжи-

¹ Савченко А. В. Щодо питання про покарання за корупційні злочини / А. В. Савченко // Актуальні проблеми застосування кримінального законодавства : матеріали круглого столу (Київ, 5 листоп. 2015 р.) / відп. ред. О. С. Стеблинська. – К. : Державна пенітенціарна служба України, Інститут кримінально-виконавчої служби, 2015. – С. 30–34.

² С 2000 года в Китае за коррупцию расстреляно 10 тысяч чиновников [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://antikor.com.ua/articles/39625>.

вання службовим становищем), за результатами розгляду яких засуджено 1337 осіб. У свою чергу у 2014 році надійшло 2078 справ за вказаною статтею, засуджено – 1362 особи. За статтями 364–370 Кримінального кодексу України (злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг) у 2013 році до місцевих судів надійшло 3509 справ, за якими засуджено 1458 осіб, а у 2014 році надійшло 3249 справ за вказаними статтями, засуджено – 1531 особа»¹.

Оскільки конкретні корупційні злочини містяться у статтях різних розділів Особливої частини КК України, то покарання за їх вчинення не підпорядковані якійсь системі та репрезентовані різноманітними видами. Аналізуючи покарання за вчинення корупційних злочинів, будемо враховувати такі важливі моменти.

По-перше, злочини, передбачені частинами першими ст.ст. 191, 262, 308, 312, 313, 320, 410 КК України, не є корупційними, оскільки вони не вчиняються шляхом зловживання службовим становищем (за винятком ст. 357 цього Кодексу, яка вже в основному складі зазначає про вчинення відповідного злочину шляхом зловживання особою своїм службовим становищем), а отже, основні склади цих суспільно небезпечних діянь містяться у частинах других зазначених статей (відповідно їх частини треті, якщо такі є, вказують на кваліфіковані склади, а четверті чи п'яті – на особливо кваліфіковані).

По-друге, основні склади деяких корупційних злочинів можуть міститися як у частинах перших, так і у частинах третіх відповідних статей (зокрема, коли йдеться про ст.ст. 354, 368-3, 368-4 КК України).

По-третє, злочин, передбачений ч. 3 ст. 357 КК України, є окремим і не вважається корупційним, а у ч. 5 ст. 354 КК України міститься не заборонювальна, а заохочувальна норма.

Зважаючи на вказані уточнення і з огляду на положення ст. 12 «Класифікація злочинів», слід констатувати про таке:

1) слід розрізняти наступні корупційні злочини за ступенем їх тяжкості та у такий їх кількості:

а) в основних складах – злочини невеликої тяжкості (10) або середньої тяжкості (7), або тяжкі (5);

б) у кваліфікованих складах – злочини середньої тяжкості (8) або тяжкі (8), або особливо тяжкі (5);

¹ Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо підвищення відповідальності за порушення, пов'язані з корупційною складовою) : проект Закону України № 2614 від 9 квітня 2015 року, внесений народними депутатами України М.А. Поляковим, Д.О. Силантєвим, Г.Г. Кривошеєю та Ю.М. Македоном [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54747.

в) в особливо кваліфікованих складах – злочини тяжкі (6) або особливо тяжкі (3);

2) найменш суворим є покарання за такі корупційні злочини, як зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (за ч. 1 ст. 364-1 КК України – штраф від 150 до 400 н.м.д.г. або арешт на строк до 3 місяців, або обмеження волі на строк до 2 років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 2 років), і викрадення, привласнення, вимагання документів, штамів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження (за ч. 1 ст. 357 КК України – штраф до 50 н.м.д.г. або обмеження волі на строк до 3 років), тоді як найбільш суворим – за викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживанням службовим становищем (за ч. 3 ст. 262 КК України – позбавлення волі на строк від 10 до 15 років з конфіскацією майна);

3) у відповідних частинах 19-ти статей КК України, що передбачають відповідальність за корупційні злочини, згадано про такі покарання та у такій кількості:

а) основні – штраф (20); громадські роботи (6); виправні роботи (5); арешт (7); обмеження волі (22); позбавлення волі (48);

б) додаткові – штраф (1); позбавлення права обіймати певні або займатися певною діяльністю (28) або без такого (1); конфіскацію майна (18) або без такої (4);

4) у разі вчинення корупційних злочинів, передбачених ст.ст. 191, 210, 308, 312, 313, 320, 354, 364, 364-1, 365-2, 368–369-2 КК України, застосовується спеціальна конфіскація.

Щодо особливостей покарання за корупційні злочини, то слід зазначити про покарання, передбачене ч. 1 ст. 365-2 «Зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги» КК України, – обмеження волі на строк до 3 років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 10 років.

Звертаємо увагу на те, що в основному складі додаткове покарання за цей злочин передбачає позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 10 років, що є нонсенсом, оскільки, по-перше, відповідно до ч. 1 ст. 55 КК України максимальний строк додаткового покарання цього виду за загальним правилом не повинен перевищувати 3 років; по-друге, ані у кваліфікованому, ані в особливо кваліфікованому складах цього злочину про такий підвищений строк зазначеного додаткового покарання не згадується і максима-

льним є позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю лише на строк до 3 років.

Останнім часом українські парламентарі виступають за значне посилення кримінальної відповідальності за корупційні злочини. Так, у проекті Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо протидії хабарництву)» (№ 9749 від 25.01.2012), внесені народним депутатом України А. С. Гриценком, пропонувалося, зокреми іншого, по-перше, встановити покарання у вигляді позбавлення волі на строк до 15 років за вчинення злочину, передбаченого ч. 4 ст. 368 КК України; по-друге, ст.ст. 371, 372 і 375 згаданого Кодексу доповнити вказівкою на вчинення відповідних злочинів «у поєднанні з одержанням хабара в особливо великому розмірі», визначивши за це покарання виключно у вигляді довічного позбавлення волі з конфіскацією майна¹.

У проекті Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо підвищення відповідальності за порушення, пов'язані з корупційною складовою)» (№ 2614 від 09.04.2015), внесені народними депутатами України М. А. Поляковим, Д. О. Силантьєвим, Г. Г. Кривошеєю і Ю. М. Македоном, наголошено на необхідності встановлення довічного позбавлення волі як альтернативного виду покарання за окремі корупційні злочини в їх особливо кваліфікованих складах (ч. 4 ст. 191, ч. 2 ст. 364, ч. 4 ст. 368, ч. 4 ст. 369, ч. 3 ст. 369-2 КК України)².

Тоді як у проекті Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо впровадження смертної кари як виду покарання за корупційні злочини)» (№ 2159а від 24.06.2015), внесені народним депутатом України С. Капліним, взагалі пропонуються найрадикальніші зміни до КК України в частині запровадження виняткової міри покарання – смертної кари (розстрілу), при цьому виключно за корупційні злочини, передбачені ч. 4 ст. 368 (прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди, вчинені в особливо великому розмірі або службовою особою, що займає особливо відповідальне ста-

¹ Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо протидії хабарництву): проект Закону України № 9749 від 25 січня 2012 року, внесений народним депутатом України А.С. Гриценком [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=9749&skl=7.

² Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо підвищення відповідальності за порушення, пов'язані з корупційною складовою): проект Закону України № 2614 від 9 квітня 2015 року, внесений народними депутатами України М.А. Поляковим, Д.О. Силантьєвим, Г.Г. Кривошеєю та Ю.М. Македоном [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54747.

новище) і ч. 3 ст. 368-2 (незаконне збагачення, вчинене службовою особою, що займає особливо відповідальне становище) цього Кодексу¹.

Однак такі пропозиції, на наше переконання, суперечать не тільки положенням ст.ст. 1, 3, 21, 22, 27 і 28 Конституції України, про що наголошував у рішенні КСУ № 11-рп/99 від 29.12.1999, але й ратифікованому 22.02.2000 Верховною Радою України протоколу № 6 до Конвенції про захист прав та основоположних свобод людини, яким передбачено повне скасування смертної кари у мирний час.

Далі, задля дотримання певної логіки викладеного матеріалу розглянемо особливості кримінальної відповідальності та покарання за корупційні злочини, зважаючи на їх послідовне (постатейне) розташування у межах Особливої частини КК України.

¹ Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо впровадження смертної кари як виду покарання за корупційні злочини : проект Закону України № 2159а від 24 червня 2015 року, внесений народним депутатом України Сергієм Каплінін [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55723.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ПОКАРАННЯ ЗА КОРУПЦІЙНІ ЗЛОЧИНИ

2.1. Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України)

У статті 191 КК України заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем (ч. 2) є лише окремою формою (способом) вчинення злочину поряд із привласненням та розтратою (ч. 1). Всі вони характеризуються умисним протиправним і безоплатним оберненням чужого майна на свою користь чи на користь іншої особи.

Родовим і безпосереднім об'єктом цього злочину є відносини власності.

Предмет злочину – лише таке чуже майно, яке було ввірене винній особі чи перебувало в її законному віданні. Тобто те, що знаходилося в неї на законних підставах і стосовно якого вона здійснювала повноваження щодо розпорядження, управління, доставки, використання або зберігання тощо.

Отже, вчиняючи злочин, передбачений ст. 191 КК України, винна особа використовує наявні у неї правомочності (повноваження) щодо зазначеного вище предмета. Саме ця ознака передусім відрізняє аналізований злочин від інших посягань на власність (зокрема, крадіжки), при вчиненні яких винний або зовсім не має відношення до майна, або має лише доступ до нього за характером роботи, або йому доручено охороняти це майно, або воно передане йому для використання у процесі виробництва (йдеться, наприклад, про комбайнера, гардеробника, охоронця, вантажника, підсобного робітника у магазині тощо).

У разі розтрата чи привласнення (а також і крадіжки чи заволодіння ним шляхом шахрайства) для кваліфікації дій за ст. 191 КК України необхідно встановити, що його вартість становить понад 0,2 н.м.д.г., інакше вчинене слід кваліфікувати за ст. 51 КУпАП.

З об'єктивної сторони злочин, передбачений ст. 191 КК України, виявляється у привласненні чужого майна, що було ввірене особі чи перебувало в її віданні; розтраті такого майна зазначеною особою (ч. 1); привласненні, розтраті чи заволодінні чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем (ч. 2).

Привласнення – незаконне безоплатне одержання (вилучення) винним на свою користь чи на користь третіх осіб чужого майна, що на законних підставах було йому ввірене чи перебувало в його віданні.

Розтрата – незаконне безоплатне відчуження, витрачання, використання винним чужого майна, що на законних підставах було йому ввірене чи перебувало в його віданні (продаж, споживання, дарування, обмін, передача іншим особам тощо).

Розтрата відрізняється від привласнення передусім тим, що при розтраті майно відчужується і витрачається одразу, воно не перебуває певний час у незаконному володінні винного, тоді як привласнення передбачає наявність певного проміжку часу, протягом якого винний незаконно володіє майном, розпоряджається ним як власним.

Більше того, у разі привласнення майно перебуває у винної особи або в інших осіб під її контролем і може бути повернуто власникові, тоді як при розтраті майно вже використано (витрачено), через це може йтися лише про відшкодування завданих власникові збитків.

Заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем має місце у випадках, коли така особа незаконно обертає чуже майно на свою користь або на користь третіх осіб, використовуючи при цьому своє службове становище всупереч інтересам служби.

Зазвичай при цьому службова особа не є матеріально відповідальною, але водночас наділена правом оперативного-господарського управління майном, вирішуючи питання про користування та управління ним, розпоряджаючись таким майном як уповноважена власником особа. При цьому винний може самостійно заволодівати чужим майном або надавати своїм діям зовнішньо законного вигляду, давати розпорядження, вказівки підлеглим, внаслідок чого вони передають відповідне майно йому або іншим особам для протиправного його використання.

Кваліфікація злочину за ч. 2 ст. 191 КК України можлива лише тоді, коли особа здійснила заволодіння завдяки використанню своїх службових повноважень щодо майна, розпоряджатися яким вона мала право чи була зобов'язана. Таке заволодіння чужим майном додаткової кваліфікації за ст. 364 КК України не потребує. Якщо службова особа не використовує вказаних повноважень, то кваліфікація її дій за ст. 191 КК України буде неправильною.

На практиці заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем відбувається у таких формах: звернення у свою власність державних чи громадських коштів за підробленими угодами або договорами; незаконне отримання чи виплата пенсій, премій або додаткових виплат до заробітної плати; звернення

у свою власність навмисно утворених надлишків продукції, сировини чи матеріалів; звернення у свою власність коштів, які надходять у державні чи громадські фонди від громадян, тощо.

Заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовим становищем (ч. 2 ст. 191 КК України) слід відмежовувати від зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України). Основним критерієм відмежування є встановлення об'єкта злочину, яким у першому випадку визнаються відносини власності, відповідно до яких здійснюється володіння, користування та розпорядження майном, а в другому – правомірна діяльність державних або самоврядних органів (апарату), державних або комунальних підприємств, установ чи організацій у будь-яких галузях їхньої діяльності, а також їх авторитет.

Суттєвою є різниця і в характері заподіюваної шкоди. Заволодіння майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем веде до обернення на користь цієї особи частини чужого майна, чим завдаються прямі збитки власникові останнього. Зловживання своїм службовим становищем не поєднується з безоплатним оберненням чужого майна на свою користь, а є способом одержання будь-якої неправомірної вигоди для себе чи іншої фізичної або юридичної особи. Заподіювана при цьому шкода не має характеру прямих майнових збитків, а виглядає як недержані суб'єктами законні прибутки та понесені незаплановані витрати.

Крім того, зловживання владою чи службовим становищем є закінченим злочином з моменту настання мінімально необхідних наслідків у виді істотної шкоди (вона повинна у 100 і більше разів перевищувати н.м.д.г.), тоді як для складу заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовим становищем такі наслідки законом не визначені.

Злочин, передбачений ст. 191 КК України, вважається *закінченим* з моменту незаконного безоплатного заволодіння чужим майном (матеріальний склад).

Суб'єкт злочину – *спеціальний*. Суб'єктом привласнення і розтрата (ч. 1 ст. 191 КК України) є фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку та якій було ввірене чи у віданні якої перебувало майно, що є предметом цього злочину (експедитор, водій автомобіля, їздовий та ін.). Суб'єктом привласнення, розтрата чи заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем (ч. 2 ст. 191 КК України) є лише *службова особа* (про неї зазначено у частинах 3 і 4 ст. 18 КК України). Суб'єктами злочинів, передбачених частинами 3–5 цієї статті, може бути як особа, якій майно було ввірене чи у віданні якої воно перебувало, так і службова особа.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується *прямим умислом і корисливим мотивом*. Останній означає, що винний, заволодіваючи чужим майном, прагне одержати у зв'язку із цим матеріальні блага для себе або інших осіб, уникнути матеріальних витрат чи обов'язків (одержати спадщину, позбавитися боргу, звільнитися від платежу тощо), досягти іншої матеріальної вигоди тощо.

Для кваліфікації дій за ст. 191 КК України як привласнення необхідно довести, що особа, якій було ввірене чуже майно, обернула його безоплатно на свою користь і не мала наміру у подальшому повернути його або розрахуватися за нього відповідною оплатою.

З цих причин сам по собі факт нестачі майна, ввіреного цій особі, якщо не встановлено причини утворення нестачі, не може бути підставою для притягнення її до відповідальності за нестачу чи кваліфікації останньої як привласнення чи розтрата. Також не є привласненням і тимчасове запозичення матеріально відповідальною особою ввірених їй майна чи грошей, коли вона має намір через деякий (нетривалий) час повернути запозичене за належністю.

Кваліфікуючими ознаками злочину (ч. 3 ст. 191 КК України) є вчинення його: *повторно* (відповідно до п. 1 примітки до ст. 185 КК України повторним у ст.ст. 185, 186 та 189–191 КК України визнається злочин, вчинений особою, яка раніше вчинила будь-який зі злочинів, передбачених цими статтями або ст.ст. 187, 262 КК України); *за попередньою змовою групою осіб* (якщо йдеться про цю кваліфікуючу ознаку, то, відповідно до ч. 2 ст. 28 КК України, тут і далі злочин визнається вчиненим за попередньою змовою групою осіб у разі його вчинення декількома (двома і більше) суб'єктами цього злочину, які заздалегідь домовилися про його спільне вчинення. Учасники вчинення злочину групою осіб діють узгоджено, зі спільним умислом, і кожен із них безпосередньо виконує діяння, що повністю чи частково утворює об'єктивну сторону складу злочину. При цьому можливий розподіл функцій, за якого кожен співучасник виконує певну роль у вчиненні злочину).

До *особливо кваліфікуючих ознак злочину* (ч. 4, 5 ст. 191 КК України) належать вчинення його: *у великих розмірах* (відповідно до п. 3 примітки до ст. 185 КК України вчиненим у великих розмірах у ст.ст. 185–191 і 194 КК України визнається злочин, вчинений однією особою чи групою осіб на суму, яка у 250 і більше разів перевищує н.м.д.г. на момент вчинення злочину); *в особливо великих розмірах* (відповідно до п. 4 примітки до ст. 185 КК України у ст.ст. 185–187, 189–191 та 194 КК України вчиненим в особливо великих розмірах визнається злочин, вчинений однією особою чи групою осіб на суму, яка в 600 і більше разів

зів перевищує н.м.д.г. на момент вчинення злочину); *організованою групою* (якщо йдеться про цю особливо кваліфікуючу ознаку, то відповідно до ч. 3 ст. 28 КК України тут і далі злочин визнається вчиненим організованою групою, якщо в його готуванні або вчиненні брали участь декілька осіб (три і більше), які попередньо зорганізувалися у стійке об'єднання для вчинення цього та іншого (інших) злочинів, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи).

Покарання: *за ч. 1* – штраф до 50 н.м.д.г. або виправні роботи на строк до 2 років, або обмеження волі на строк до 4 років, або позбавленням волі на строк до 4 років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років або без такого; *за ч. 2* – обмеження волі на строк до 5 років або позбавлення волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років; *за ч. 3* – обмеження волі на строк від 3 до 5 років або позбавлення волі на строк від 3 до 8 років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років; *за ч. 4* – позбавлення волі на строк від 5 до 8 років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років; *за ч. 5* – позбавлення волі на строк від 7 до 12 років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років та з конфіскацією майна.

2.2. Нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням (ст. 210 КК України)

Родовим об'єктом цього злочину є сфера господарської діяльності; **основним безпосереднім об'єктом** – суспільні відносини, що забезпечують легітимне функціонування бюджетної системи України в частині здійснення видатків чи надання кредитів, а **додатковими безпосередніми** – права та свободи громадян, відносини у сфері службової діяльності, авторитет органів державної влади тощо.

Бюджетну систему утворюють такі елементи: органи управління, платники податків та отримувачі бюджетних коштів. Організація функціонування бюджетної системи включає зведений (консолідований)

бюджет, законодавчу й нормативну бази, органи управління та систему регулювання міжбюджетних відносин. Бюджетна система включає державний і місцеві бюджети. Сукупність показників, які характеризують обсяг діяльності та зумовлені функціонуванням усіх бюджетів, що входять до складу бюджетної системи, становить зведений бюджет України, який використовується для здійснення державного регулювання економічного і соціального розвитку.

У бюджетній системі провідна роль належить Державному бюджету України. За його рахунок фінансуються витрати на державні заходи в галузі господарського і культурного будівництва, на охорону здоров'я, утримання органів державної влади та ін. Через Державний бюджет України перерозподіляється 20 % фінансових ресурсів держави та здійснюється майже 60 % у загальному обсязі видатків. До місцевих бюджетів належать бюджет АРК, обласні і районні бюджети, бюджети районів у містах і бюджети місцевого самоврядування (територіальних громад, сіл, селищ та їх об'єднань).

Предметом злочину визнаються *бюджетні кошти у великих* (ч. 1 ст. 210 КК України) або *в особливо великих* (ч. 2 ст. 210 КК України) *розмірах*.

До *бюджетних коштів* (коштів бюджету) згідно з п. 1 примітки до ст. 210 КК України належать кошти, що включаються до державного бюджету і місцевих бюджетів незалежно від джерела їх формування. *Великим розміром* бюджетних коштів відповідно до ст.ст. 210, 211 цього Кодексу вважається сума, що в 1000 і більше разів перевищує н.м.д.г. (п. 2 примітки до ст. 210 КК України), а *особливо великим розміром* бюджетних коштів відповідно до ст.ст. 210, 211 цього Кодексу вважається сума, що в 3000 і більше разів перевищує н.м.д.г. (п. 3 примітки до ст. 210 КК України).

Бюджетні кошти знаходяться на єдиному казначейському рахунку, на рахунках бюджетних установ в органах Державної казначейської служби України (чи на рахунках у банківських установах у випадках, передбачених законодавством) або в касах бюджетних установ.

Кошти бюджету поділяються на надходження бюджету і витрати бюджету. Надходження бюджету – його доходи, повернення кредитів до бюджету, кошти від державних (місцевих) запозичень, кошти від приватизації державного майна (щодо державного бюджету), повернення бюджетних коштів з депозитів, надходження внаслідок продажу/пред'явлення цінних паперів.

Витрати бюджету – його видатки, надання кредитів з бюджету, погашення боргу та розміщення бюджетних коштів на депозитах, придбання цінних паперів. Доходи бюджету класифікуються за такими роз-

ділами: податкові надходження; неподаткові надходження; доходи від операцій з капіталом; трансферти.

Видатки бюджету – кошти, спрямовані на здійснення програм і заходів, передбачених відповідним бюджетом. За економічною класифікацією видатків бюджету вони поділяються на поточні та капітальні.

Об’єктивна сторона цього злочину (ч. 1 ст. 210 КК України) полягає у таких діях, якщо їх предметом були бюджетні кошти у великих розмірах: нецільовому використанні бюджетних коштів, а так само у здійсненні видатків бюджету, наданні кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням всупереч БК України чи закону про Державний бюджет України на відповідний рік.

Бюджетне призначення (цільове призначення) – повноваження головного розпорядника бюджетних коштів, надане ПК України, законом про Державний бюджет України (рішенням про місцевий бюджет), яке має кількісні, часові та цільові обмеження і дозволяє надавати бюджетні асигнування.

Бюджетне асигнування – повноваження розпорядника бюджетних коштів, надане відповідно до бюджетного призначення, на взяття бюджетного зобов’язання та здійснення платежів, яке має кількісні, часові та цільові обмеження.

Нецільове використання бюджетних коштів, тобто витрачання їх на цілі, що не відповідають бюджетним призначенням, встановленим законом про Державний бюджет України чи рішенням про місцевий бюджет, виділеним бюджетним асигнуванням чи кошторису, має наслідком зменшення асигнувань розпорядникам бюджетних коштів на суму коштів, витрачених не за цільовим призначенням.

Забезпечення здійснення видатків – гарантування відповідними органами державної та місцевої влади надання коштів на здійснення програм і заходів, передбачених відповідними бюджетами, у межах запланованих ресурсів.

Злочин є *закінченим* з моменту вчинення дій, передбачених диспозицією відповідною частиною аналізованої статті (*формальний склад*).

Суб’єкт злочину – спеціальний, ним може визнаватися лише *службова особа*, наділена правом розпоряджатися бюджетними коштами. Передусім це відповідні службові особи підприємств, установ та організацій, фінансування яких здійснюється за рахунок бюджету (розпорядники бюджетних коштів, керівники органів державної виконавчої влади, начальники структурних підрозділів міністерств, відомств, голови міст Києва і Севастополя, обласних, районних, міських державних адміністрацій та їх заступники, сільські, селищні та міські голови, службові особи місцевих фінансових органів, керівники бюджетних установ).

Саме наявність повноважень щодо розпорядження бюджетними коштами береться до уваги при визначенні суб'єкта злочину.

Також суб'єктами аналізованого злочину можуть визнаватися службові особи суб'єктів господарської діяльності – юридичних осіб не-бюджетної сфери, якщо одержані як дотації, субсидії чи субвенції бюджетні кошти витрачаються ними не відповідно до цільового призначення. За наявності в діях таких осіб ще й ознак шахрайства з фінансовими ресурсами вчинене слід кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ст.ст. 210 і 222 КК України.

Службові особи органів Державного казначейства, які сприяли використанню бюджетних коштів у супереччя їх цільовому призначенню або в обсягах, що перевищують затверджені межі видатків, мають притягуватися до кримінальної відповідальності як пособники за ч. 5 ст. 27, ст. 210 КК України.

Із *суб'єктивної сторони злочин* характеризується *прямим умислом*. У разі порушення бюджетного законодавства з необережності вчинене належить кваліфікувати як службову недбалість за ст. 367 КК України.

Кваліфікуючими ознаками злочину (ч. 2 ст. 210 КК України) є вчинення передбачених ч. 1 цієї статті діянь: *повторно* (якщо йдеться про цю кваліфікуючу ознаку, то, відповідно до ст. 32 КК України, тут і далі повторністю злочинів визнається вчинення двох або більше злочинів, передбачених тією самою статтею або частиною статті Особливої частини цього Кодексу).

Повторність, про яку йшлося вище, відсутня при вчиненні продовжуваного злочину, який складається з двох або більше тотожних діянь, об'єднаних єдиним злочинним наміром. Вчинення двох або більше злочинів, передбачених різними статтями цього Кодексу, визнається повторним лише у випадках, передбачених в Особливій частині цього Кодексу.

Повторність відсутня, якщо за раніше вчинений злочин особу було звільнено від кримінальної відповідальності за підставами, встановленими законом, або якщо судимість за цей злочин було погашено або знято); за *попередньою змовою групою осіб* (про неї зазначено у ч. 2 ст. 28 КК України); щодо бюджетних коштів у *особливо великих розмірах* (про це зазначено у п. 3 примітки до ст. 210 КК України).

Покарання: *за ч. 1* – штраф від 100 до 300 н.м.д.г., або виправні роботи на строк до 2 років, або обмеження волі на строк до 3 років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років, або без такого; *за ч. 2* – обмеження волі на строк від 2 до 5 років або позбавлення волі на строк від 2 до 6 років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років.

2.3. Викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживанням службовим становищем (ст. 262 КК України)

Родовим об'єктом цього злочину є громадська безпека; **основним безпосереднім об'єктом** – громадська безпека, пов'язана із контрольованим доступом до вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів, а **додаткові безпосередні** – відносини власності, довкілля, життя та здоров'я особи.

Предметом злочину є вогнепальна зброя (крім гладкоствольної мисливської); бойові припаси; вибухові речовини; вибухові пристрої; радіоактивні матеріали. Їх основною характерною ознакою є те, що вони призначені для ураження живої цілі, знищення чи пошкодження навколишнього середовища, при цьому вони можуть бути як саморобними, так і виготовленими промисловим способом.

Зміст предметів цього злочину докладно розкрито у ППВСУ «Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами» від 26 квітня 2002 р. № 3¹.

Вогнепальна зброя (крім гладкоствольної мисливської), яка також є предметом злочину у корупційному злочині, передбаченому ст. 410 КК України, – це пристрій для проведення пострілу з якого використовується сила тиску газів, що утворюється при згоранні вибухової речовини (пороху або інших спеціальних горючих сумішей).

До такої зброї належать усі види бойової, спортивної, нарізної мисливської зброї, нетипова зброя, кустарно виготовлені чи перероблені, а також історичні зразки зброї (автомати, гармати, гвинтівки, карабіни, кулемети, міномети, пістолети та револьвери тощо). Не належать до предмета злочину пневматична зброя, сигнальні, стартові, будівельні, газові пістолети (револьвери), пристрої вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, ракетниці, а

¹ Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами : постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 року № 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-02>.

також вибухові пакети й інші імітаційно-піротехнічні та освітлювальні засоби, що не містять у собі вибухових речовин і сумішей.

Бойові припаси – патрони до нарізної вогнепальної зброї різних калібрів, артилерійські снаряди, бомби, міни, гранати, бойові частини ракет і торпед та інші зібрані вироби, споряджені вибуховою речовиною та призначені для стрільби з вогнепальної зброї чи вчинення вибуху. Патрони та набойки до гладкоствольної мисливської зброї, а також патрони, споряджені гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, не є предметом злочину, передбаченим ст. 262 КК України.

Вибухові речовини – порох, динаміт, тротил, нітрогліцерин та інші хімічні речовини, їх сполуки або суміші, здатні вибухнути без доступу кисню.

Вибухові пристрої – вироби одноразового застосування, спеціально підготовлені і за певних обставин спроможні за допомогою використання хімічної, теплової, електричної енергії або фізичного впливу (вибуху, удару) створити вражаючі фактори – спричинити смерть, тілесні ушкодження чи істотну матеріальну шкоду – шляхом вивільнення, розсіювання або впливу токсичних хімічних речовин, біологічних агентів, токсинів, радіації, радіоактивного матеріалу, інших подібних речовин. Вони поєднують вибухові речовини та засоби ініціювання вибуху – зовнішні джерела імпульсу для його здійснення (електродетонатор, капсуль-детонатор, вогнепровідний і детонаційний шнури тощо) та засоби управління (годинниковими, радіокерованими, ударної дії).

Радіоактивні матеріали – будь-які матеріали, які містять радіонукліди і для яких питома активність та сумарна активність вантажу перевищують межі, встановлені нормами, правилами і стандартами з ядерної та радіаційної безпеки.

З об'єктивної сторони злочин (ч. 1 ст. 262 КК України) включає вчинення таких дій щодо перелічених вище предметів: викрадення; привласнення; вимагання; заволодіння зазначеними предметами шляхом шахрайства.

Поняття «викрадення», «привласнення», «вимагання» і «заволодіння шляхом шахрайства» є аналогічними до відповідних понять злочинів проти власності.

Викрадення вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв, радіоактивних матеріалів – протиправне таємне чи відкрите, зокрема із застосуванням насильства, яке не є небезпечним для життя або здоров'я, чи з погрозою його застосування, їх вилучення в юридичних або фізичних осіб незалежно від того, законно чи незаконно вони ними володіли.

Привласнення зазначених предметів, речовин, матеріалів – їх утримання, неповернення володільцю особою, якій вони довірені для зберігання, перевезення, пересилання, надані у зв'язку з виконанням службових обов'язків тощо або в якій опинились випадково чи якою вилучені в іншій особи, котра володіла ними незаконно.

Вимагання предметів аналізованого злочину – пред'явлення особі, яка законно чи незаконно ними володіє або у віданні чи під охороною якої вони перебувають, вимоги про їх передачу.

Заволодіння вказаними вище предметами *шляхом шахрайства* здійснюється через обман або зловживання довірою.

Вчинення цього злочину шляхом крадіжки, грабежу, шахрайства є *закінченим* з моменту, коли винна особа заволоділа наркотичними засобами, психотропними речовинами або їх аналогами та має реальну можливість розпорядитися ними – вжити, заховати, передати іншій особі тощо (*матеріальний склад*); шляхом привласнення чи зловживання службовим становищем – з моменту утримання зазначених засобів і речовин та обернення їх на свою користь чи користь інших осіб (*матеріальний склад*); вимагання – з моменту пред'явлення потерпілому вимоги, поєднаної з відповідною погрозою (*усічений склад*); розбою – з моменту нападу, поєднаного з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, або з погрозою його застосування (*усічений склад*).

Суб'єктом злочину при вчиненні його шляхом крадіжки, грабежу, розбою та вимагання, є фізична осудна особа з 14-річного віку, а в інший спосіб – з 16-річного (*загальний суб'єкт*). Привласнення і заволодіння предметами злочину, передбаченого ст. 262 КК України, шляхом зловживання службовим становищем вчиняються *спеціальним суб'єктом* (зокрема, при заволодінні шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем суб'єктом злочину є службова особа).

Із *суб'єктивної сторони* цей злочину вчиняється з *прямим умислом*. При цьому корисливий мотив не є обов'язковою ознакою цього злочину. У разі вчинення цього злочину шляхом розбою йому властива спеціальна *мета* – викрадення відповідних предметів.

Кваліфікуючими ознаками злочину (ч. 2 ст. 262 КК України) є вчинення його: *повторно* (про це зазначено у ст. 32 КК України); *за попередньою змовою групою осіб* (про неї зазначено у ч. 2 ст. 28 КК України); *шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем* (докладно про це див. розглянуті положення щодо ст. 191 КК України).

Особливо кваліфікуючі ознаки злочину (ч. 3 ст. 262 КК України) наявні тоді, якщо дії, передбачені частинами 1 або 2 цієї статті, вчинені *організованою групою* (про неї зазначено у ч. 3 ст. 28 КК України); вчи-

нено розбій з метою викрадення вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або радіоактивних матеріалів (тобто має місце напад з метою заволодіння цими предметами, поєднаний із насильством, небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, або з погрозою застосування такого насильства, при цьому вказаний напад може бути як відкритим, так і таємним.

Розбій з метою заволодіння вибуховим пристроєм потрібно кваліфікувати за ст. 187 КК України); вчинено *вимагання* предметів злочину (крім вибухових пристроїв), *поєднане з насильством, небезпечним для життя і здоров'я*. Тобто наявне вимагання, що полягає в умисному заподіянні потерпілому легкого тілесного ушкодження, що спричинило короточасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності, середньої тяжкості або тяжкого тілесного ушкодження, а також інших насильницьких діях, які не призвели до вказаних наслідків, але були небезпечними для життя чи здоров'я в момент їх вчинення – насильстві, що призвело до втрати свідомості чи мало характер мордування, придушення за шию, скидання з висоти, застосуванні електроструму, зброї, спеціальних знарядь тощо. Вимагання вибухових пристроїв, поєднане з насильством, небезпечним для життя і здоров'я, кваліфікується за відповідною частиною ст. 189 КК України.

Оскільки незаконне заволодіння вогнепальною зброєю (крім гладкоствольної мисливської), бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями є самостійним складом злочину, то подальші їх носіння, зберігання, ремонт, передача чи збут утворюють реальну сукупність злочинів, передбачених ст. 262 і ч. 1 ст. 263 або відповідною частиною ст. 263-1 КК України.

Незаконне заволодіння радіоактивними матеріалами і подальше їх носіння, зберігання, використання тощо слід кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ч. 1 ст. 262 і залежно від наслідків – ч. 1 або ч. 2 ст. 265 КК України.

У разі викрадення складових частин, деталей чи вузлів, комплект яких дозволяє виготовити придатну до використання вогнепальну зброю, дії винної особи є закінченим злочином і кваліфікується за ч. 1 ст. 262 КК України. Викрадення складових частин і деталей бойових припасів, що містять вибухові речовини (запали, детонатори, підіривники, гранати без підіривників тощо), теж потрібно кваліфікувати за ч. 1 ст. 262 КК України як закінчене викрадення таких речовин.

Покарання: *за ч. 1* – позбавлення волі на строк від 3 до 7 років; *за ч. 2* – позбавлення волі на строк від 5 до 10 років; *за ч. 3* – позбавлення волі на строк від 10 до 15 років з конфіскацією майна.

2.4. Викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 308 КК України)

Родовим об'єктом цього злочину, а також корупційних злочинів, передбачених ст.ст. 312, 313, 320 КК України, є встановлений порядок (сфера) обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, сильнодіючих і отруйних речовин, лікарських та одурманюючих засобів, радіоактивно забрудненої продукції, мікробіологічних та інших біологічних агентів і токсинів, як складова частина здоров'я населення.

Особливості кваліфікації злочинів, передбачених вказаними вище статтями, докладно розкрито у ППВСУ «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» від 26 квітня 2002 р. № 4¹.

Основний безпосередній об'єкт цього злочину – встановлений із метою захисту здоров'я населення порядок обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, а **додаткові безпосередні** – життя та здоров'я особи, особиста свобода, відносини власності.

Предметом цього злочину, а також **корупційного злочину**, передбаченого ст. 320 КК України, є наркотичні засоби, психотропні речовини та їх аналоги.

При цьому належність зазначених засобів і речовин юридичним чи фізичним особам (державним підприємствам, приватним користувачам) на кваліфікацію не впливає.

Важливим є те, що більшість предметів злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів, включені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів (далі – Перелік), затвердженого постановою КМУ від 6 травня 2000 р. № 770 у вигляді Таблиць I – IV².

Перелік складений з урахуванням положень і вимог відповідних міжнародних конвенцій та протоколів ООН, однак він постійно змінюєть-

¹ Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів : постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 року № 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-02>.

² Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів : постанова Кабінету Міністрів України від 6 травня 2000 року № 770 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/770-2000-%D0%BF>.

ся у зв'язку з доповненням новими видами речовин, потенційна небезпечність яких зумовлюється тяжкими наслідками для здоров'я як конкретної особи, так і населення, для економіки, кожної окремої сім'ї та суспільства в цілому.

Наркотичні засоби – включені до Переліку речовини природні чи синтетичні, препарати, рослини, що становлять небезпеку для здоров'я населення у разі зловживання ними (Списки № 1 Таблиць I, II, III Переліку). Наркотичні засоби рослинного походження – похідні різних сортів конопель (канабісу смола, канабісу олія тощо), опійні препарати (опій, ацетильований опій, екстракційний опій) тощо; напівсинтетичні наркотичні засоби – отримують шляхом синтезування наркотичних засобів рослинного походження (героїн, кокаїн); синтетичні наркотичні засоби – отримують у хімічних лабораторіях (часто кустарних) із різних хімічних речовин (наприклад, перветин, метадон, фенамін, фентаніл та ін.), а також до них належать наркотичні лікарські засоби. Зловживання наркотичними засобами призводить до захворювання на наркоманію.

Психотропні речовини – включені до Переліку речовини природні чи синтетичні, препарати, природні матеріали, що здатні викликати стан психічної залежності та справляти депресивний чи стимулюючий вплив на центральну нервову систему або викликати порушення сприйняття, емоцій, мислення, поведінки і становлять небезпеку для здоров'я населення у разі зловживання ними (Списки № 2 Таблиць I, II, III Переліку).

До психотропних речовин належать амфетамін, барбітал, діазепам, ЛСД, мескалін, тетрагідроканнабінол, феназепам тощо.

Аналоги наркотичних засобів і психотропних речовин – заборонені до обігу на території України, але не включені до Переліку, речовини синтетичні чи природні, хімічна структура та властивості яких подібні до хімічної структури і властивостей наркотичних засобів і психотропних речовин, психоактивну дію яких вони відтворюють.

Зазвичай наркотики-аналоги виготовляють у створенні нового фармацевтичного препарату, під час якого визначається і вивчається низка речовин, що мають порівнювані властивості, але дещо відрізняються молекулярною структурою. На даний час механізм притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення протиправних діянь з аналогами наркотичних засобів і психотропних речовин не врегульований.

З об'єктивної сторони аналізований **злочин** (ч. 1 ст. 308 КК України) виявляється у таких діях щодо перелічених вище предметів: викраденні; привласненні; вимаганні; заволодінні шляхом шахрайства.

Викрадення – незаконне таємне або відкрите (шляхом крадіжки чи грабежу) вилучення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх

аналогів з підприємств, організацій, установ незалежно від форм власності або в окремих громадян. Викрадення вказаними способами матиме місце й тоді, коли незаконне вилучення цих засобів (речовин) було здійснено у юридичних чи фізичних осіб, які й самі володіли ними незаконно, тобто з порушенням вимог Закону України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» від 15 лютого 1995 р.¹, або виروشували наркотиковмісні рослини, які були предметом злочину.

Відповідальність за викрадення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів настає за ст. 308 КК України у разі умисного незаконного вилучення цих засобів і речовин з підприємств, установ, організацій будь-яких форм власності (аптек, баз, складів, лікувально-профілактичних закладів тощо) і в окремих громадян, а також вилучення наркотиковмісних рослин або їх частин з полів господарств чи земельних ділянок громадян до закінчення збирання врожаю.

Якщо ж урожай зібрано й охорону з поля знято, то збирання залишків наркотиковмісних рослин потрібно розглядати як незаконне придбання наркотичних засобів і залежно від мети винного кваліфікувати за ст. 307 чи ст. 309 КК України. Так само треба кваліфікувати збирання залишків цих рослин з городів громадян, а також самосійного маку чи дикорослих конопель.

Викрадення наркотичних засобів чи психотропних речовин та їх подальше зберігання, перевезення, пересилання з метою збуту або без такої, а так само їх збут утворюють сукупність злочинів, передбачених ст. 308 і ст. 307 чи ст. 309 КК України, а не ознаку повторності, передбачену ч. 2 ст. 307 чи ч. 2 ст. 309 КК України. Виготовлення з викрадених наркотиковмісних рослин нового виду наркотичних засобів (з коноплі – гашишу, з макової соломки – опію тощо) також тягне відповідальність за сукупністю злочинів за ст. 308 і ст. 307 чи ст. 309 КК України.

Привласнення – дії, пов'язані з протиправним утриманням чи поверненням наркотичних засобів, психотропних речовин чи їх аналогів володільцю, вчинені особою, якій вони були довірені по службі (для зберігання, перевезення, пересилання) або якою були вилучені в іншої особи, котра протиправно ними володіла, тощо.

Вимагання – вимога передачі вказаних засобів або речовин з погрозою застосування (зазвичай у майбутньому) насильства над потерпілим чи його близькими родичами, обмеження прав, свобод або законних ін-

¹ Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори : Закон України від 15 лютого 1995 року № 60/95-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/60/95-%D0%B2%D1%80>.

тересів цих осіб, пошкодження чи знищення їхнього майна або майна, що перебуває в їхньому віданні чи під охороною, або розголошення відомостей, які вони бажають зберегти в таємниці.

Вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів поєднане із застосуванням насильства, що не є небезпечним для життя чи здоров'я особи, або з погрозою застосування такого насильства, утворює склад злочину, передбаченого ч. 2 ст. 308 КК України, а якщо такі дії поєднані з насильством, небезпечним для життя і здоров'я, вони кваліфікуються за ч. 3 ст. 308 КК України.

Під *заволодінням* вказаними вище предметами *шляхом шахрайства* слід розуміти заволодіння ними такими способами, як обман або зловживання довірою.

Вчинення цього злочину шляхом крадіжки, грабежу, шахрайства є *закінченим* з моменту, коли винна особа заволоділа наркотичними засобами, психотропними речовинами або їх аналогами та має реальну можливість розпорядитися ними – вжити, заховати, передати іншій особі тощо (матеріальний склад); шляхом привласнення чи зловживання службовим становищем – з моменту утримання зазначених засобів і речовин та повернення їх на свою користь чи користь інших осіб (матеріальний склад); вимагання – з моменту пред'явлення потерпілому вимоги, поєднаної з відповідною погрозою (усічений склад); розбою – з моменту нападу, поєднаного з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, або з погрозою його застосування (усічений склад).

Суб'єкт злочину – загальний, тобто фізична осудна особа з 14-річного віку (при крадіжці, грабежі, розбої та вимаганні) або 16-річного віку (при вчиненні шахрайства), або *спеціальний* – особа, якій предмети злочину були ввірені чи перебували в її віданні у зв'язку з її професійною діяльністю (при вчиненні привласнення), або служба особа (при зловживанні службовою особою своїм службовим становищем).

Суб'єктивна сторона злочину характеризується *прямим умислом*. Корисливий мотив не є обов'язковою ознакою цього злочину, тоді як при вчиненні цього злочину шляхом розбою йому властива спеціальна *мета* – викрадення відповідних предметів.

Кваліфікуючими ознаками злочину (ч. 2 ст. 308 КК України) є вчинення його: *повторно* (про це зазначено у ст. 32 КК України); *за попередньою змовою групою осіб* (про неї зазначено у ч. 2 ст. 28 КК України); *із застосуванням насильства, що не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого або з погрозою застосування такого насильства* (таке насильство включає умисне заподіяння легкого тілесного ушкодження, що не спричинило короточасного розладу здоров'я або незна-

чної втрати працездатності, а також вчинення інших насильницьких дій – завдання удару, побоїв, незаконне позбавлення волі – за умови, що вони не були небезпечними для життя чи здоров'я в момент заподіяння); *особою, яка раніше вчинила один із злочинів, передбачених ст.ст. 306, 307, 310, 311, 312, 314, 317 КК України; у великих розмірах* (наприклад, героїн – від 1 г до 10 г; канабіс – від 500 г до 2500 г; кокаїн – від 1 г до 15 г; макова солома – від 500 г до 5000 г тощо)¹; а також *заволодіння предметами злочину шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем* (докладно про це див. розглянуті положення щодо ст. 191 КК України).

Особливо кваліфікуючі ознаки злочину (ч. 3 ст. 308 КК України) наявні тоді, якщо дії, передбачені частинами 1 або 2 цієї статті, вчинені *в особливо великих розмірах* (наприклад, героїн – 10 г і більше; канабіс – 2500 г і більше; кокаїн – 15 г і більше; макова солома – 5000 г і більше тощо); *організованою групою* (про неї зазначено у ч. 3 ст. 28 КК України); вчинено *розбій з метою викрадення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів* (докладно про це див. розглянуті положення щодо ст. 262 КК України); *вимагання цих засобів чи речовин, поєднане з насильством, небезпечним для життя і здоров'я* (докладно про це див. розглянуті положення щодо ст. 262 КК України).

Покарання: *за ч. 1* – позбавлення волі на строк від 3 до 6 років; *за ч. 2* – позбавлення волі на строк від 5 до 10 років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до 3 років та з конфіскацією майна; *за ч. 3* – позбавлення волі на строк від 7 до 12 років з конфіскацією майна.

¹ Поняття великий та особливо великий розмір наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, а також отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, або фальсифікованих лікарських засобів, що застосовується в розділі XIII Особливої частини КК України, визначається центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я спільно з центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, протидії їх незаконному обігу (примітка до ст. 305 цього Кодексу).

При цьому великі й особливо великі розміри наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів визначаються в Таблицях невеликих, великих і особливо великих розмірів наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, які перебувають у незаконному обігу, затверджених Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 1 серпня 2000 р. № 188.

2.5. Викрадення, привласнення, вимагання прекурсорів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 312 КК України)

Основний безпосередній об'єкт цього злочину – встановлений із метою захисту здоров'я населення порядок обігу прекурсорів, а **додаткові безпосередні** – життя та здоров'я особи, особиста свобода, відносини власності.

Предметом злочину є прекуртори, тобто речовини та їх солі, що використовуються у виробництві, виготовленні наркотичних засобів і психотропних речовин, включені до Таблиці IV Переліку (наприклад, ацетон, етиловий спирт, ефедрин, ангідрид оцтової кислоти, соляна та сірчана кислоти, толуол тощо). Самі по собі прекуртори не призначені для вживання з метою викликати наркотичне сп'яніння чи одурманювання, а лише є сировиною. У згаданій вище Таблиці Переліку прекуртори згруповано у два списки.

Список № 1 містить перелік прекурсорів, обіг яких обмежено і щодо яких встановлено заходи з контролю (йдеться про хімічні речовини та їх солі, під час переробки яких можна одержати синтетичні наркотичні чи психотропні речовини: ергометрин, ефедрин, лізергінова кислота, фенілацетон та ін.).

У Списку № 2 перелічено прекуртори, обіг яких не обмежено, але стосовно них також установлені заходи контролю (ці прекуртори – розчинники, окислювачі та інші хімікати промислового чи побутового призначення – використовуються в процесі виготовлення наркотичних або психотропних речовин. До них, наприклад, належать ангідрид оцтової кислоти, ацетон, етиловий ефір, калію перманганат, сірчана кислота, соляна кислота).

З об'єктивної сторони злочин, передбачений ч. 1 ст. 312 КК України, виявляється у таких діях щодо прекурсорів: *викраденні, привласненні, вимаганні, заволодінні шляхом шахрайства, збуті*. (Докладно про зміст понять «викрадення», «привласнення», «вимагання» і «заволодіння шляхом шахрайства» див. розглянуті положення щодо ст. 308 КК України).

Під *збутом* прекурсорів потрібно розуміти будь-які оплатні чи безоплатні форми їх реалізації всупереч чинному законодавству – продаж, дарування, обмін, оплата послуги, сплата боргу, позика тощо. Незаконний збут передбачає відчуження відповідних предметів іншій особі, яка може розпоряджатися ними (або їх частиною) як своїм майном.

Момент закінчення цього злочину є аналогічним моменту закінчення посягання, про яке йдеться у ст. 308 КК України. У разі вчинення цього злочину у формі збуту він є закінченим з моменту вчинення відповідних дій (формальний склад).

Суб'єкт злочину – загальний, тобто фізична осудна особа з 16-річного віку, або **спеціальний** – особа, якій прекурсори були ввірені чи перебували в її віданні у зв'язку з її професійною діяльністю (у разі вчинення привласнення), або служба особа (у разі зловживання службовою особою своїм службовим становищем).

Суб'єктивна сторона злочину характеризується *прямим умислом* і спеціальною *метою*, яка передбачена ч. 1 ст. 312 КК України (зокрема, заволодіння прекурсорами здійснюється з метою їх подальшого збуту, а збут таких предметів – для виробництва або виготовлення з них наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів).

За цих умов заволодіння прекурсорами у будь-якій формі без мети збуту (для власного використання тощо), як і збут викрадених прекурсорів без мети їх використання у процесі незаконних дій з наркотичними засобами, психотропними речовинами та їх аналогами виключає кваліфікацію за ст. 312 КК України, а злочинні діяння можуть бути кваліфіковані за відповідними статтями, які передбачають відповідальність за злочини проти власності, та як зберігання (перевезення, пересилання) прекурсорів – за ст. 311 КК України.

При вчиненні цього злочину шляхом розбою (ч. 3 ст. 312 КК України) йому властива інша спеціальна *мета* – викрадення відповідних предметів.

Коли особа заволоділа прекурсорами без мети їх збуту, а через певний проміжок часу збула їх іншим особам для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, вчинене належить кваліфікувати за сукупністю злочинів за статтями, якими передбачено відповідальність за викрадення або інше незаконне посягання на чуже майно, і за ст. 312 КК України за ознакою збуту.

За ст. 312 КК України несуть відповідальність також особи, які збули прекурсор для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

Кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки цього злочину (ч. 2 і 3 ст. 312 КК України) загалом збігаються з аналогічними ознаками злочину у ст. 308 КК України. Виключення становить лише те, що злочин, передбачений ст. 312 КК України, *не може бути вчинений* особою, яка раніше вчинила один з злочинів, передбачених ст.ст. 306, 307, 310, 311, 312, 314, 317 КК України.

Покарання: *за ч. 1* – штраф до 70 н.м.д.г. або арешт на строк до 6 місяців, або обмеження волі на строк до 3 років, або позбавлення волі на той самий строк; *за ч. 2* – позбавлення волі на строк від 3 до 7 років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років; *за ч. 3* – позбавлення волі на строк від 5 до 12 років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років та з конфіскацією майна.

2.6. Викрадення, привласнення, вимагання обладнання, призначеного для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, чи заволодіння ним шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем та інші незаконні дії з таким обладнанням (ст. 313 КК України)

Основним безпосереднім об'єктом цього злочину є встановлений із метою захисту здоров'я населення порядок обігу обладнання, призначеного для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, а **додатковими безпосередніми** – життя та здоров'я особи, особиста свобода, відносини власності.

Предметом злочину є обладнання, призначене для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, – призначені для цієї мети апарати, пристрої, прилади, за допомогою яких ці засоби й речовини виготовляються (наприклад, конденсаційна труба, випарник, генератор пари, прес, необхідні для виготовлення гашишу), чи окремі вузли, деталі відповідного агрегату (наприклад, насос для відсмоктування фільтра при перегонці опію).

Використані для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів побутові предмети (кухонний посуд, млинок для кави, м'ясорубка тощо) обладнанням, призначеним для цієї мети, за змістом закону не визнаються. Не належать до зазначеного обладнання і такі предмети медичного призначення, як шприци, стандартні флакони для розфасування ліків, скляні відвідні трубки та ін.

Об'єктивна сторона цього злочину (ч. 1 ст. 313 КК України), на відміну від об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 308 цього Кодексу, може передбачати такі додаткові форми, зокрема: *незаконні виготовлення, придбання, зберігання, передача чи продаж іншим особам зазначеного обладнання.* (Докладно про зміст понять «викрадення»,

«привласнення», «вимагання» і «заволодіння шляхом шахрайства» див. розглянуті положення щодо ст. 308 КК України.)

Незаконність виготовлення, придбання, зберігання, передачі зазначеного обладнання чи його продажу іншим особам означає, що такі дії вчиняються за відсутності підстав, передбачених у чинному законодавстві, з порушенням встановлених нормативних вимог.

Виготовлення обладнання, призначеного для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів – вчинення дій, спрямованих на створення спеціальної технологічної апаратури (пристроїв, приладів тощо), яка здатна забезпечувати виготовлення наркотичних засобів чи психотропних речовин або їх аналогів.

Придбання такого обладнання – це його купівля, обмін на інші товари або речі, прийняття як плати за виконану роботу чи надані послуги, позики, подарунка або сплати боргу, привласнення знайденого.

Зберігання такого обладнання – будь-які умисні дії, пов'язані з фактичним незаконним перебуванням таких предметів злочину у володінні винної особи (вона може тримати їх при собі, у будь-якому приміщенні, сховищі або в іншому місці). Відповідальність за незаконне зберігання обладнання настає незалежно від його тривалості.

Передача такого обладнання – безоплатне його відчуження (дарування, вручення як подяки за надані послуги, виконану роботу тощо), а також надання третій особі права тимчасового користування ним.

Продаж іншим особам зазначеного обладнання – форма збуту, що передбачає оплатну уступку права власності на обладнання третім особам.

Момент закінчення цього злочину є аналогічним моменту закінчення посягання, про яке йдеться у ст. 308 КК України. У разі вчинення незаконних виготовлення, придбання, зберігання, передачі чи продажу іншим особам обладнання, призначеного для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, злочин є закінченим з моменту вчинення відповідних дій (формальний склад).

Суб'єкт злочину – загальний, тобто фізична осудна особа з 16-річного віку, або спеціальний – особа, якій обладнання було ввірено чи перебувало в її віданні у зв'язку з її професійною діяльністю (при вчиненні привласнення), або служба особа (при зловживанні службовою особою своїм службовим становищем).

Суб'єктивна сторона злочину характеризується прямим умислом. Винний усвідомлює, що вчиняє незаконні діяння щодо обладнання, призначеного для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, і бажає їх здійснити. При вчиненні цього злочину шляхом розбою (ч. 3 ст. 313 КК України) йому властива спеціальна мета – викрадення відповідних предметів.

Якщо заволодіння обладнанням було здійснено без мети використання для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, дії винного мають кваліфікуватися тільки за відповідною статтею розділу VI Особливої частини КК України, якою передбачено відповідальність за злочини проти власності.

У випадках, коли особа, передаючи чи продаючи іншим особам таке обладнання, не знала і не передбачала, що воно буде використане для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів, передбачений ст. 313 КК України склад злочину відсутній.

Кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки цього злочину (ч. 2 і 3 ст. 313 КК України) дещо відрізняються від аналогічних ознак злочину у ст. 308 КК України, зокрема: 1) *не є кваліфікуючими ознаками аналізованого злочину* вчинення його: а) із застосуванням насильства, що не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого або з погрозою застосування такого насильства, відтак таке насильство або погроза охоплюються ч. 1 ст. 313 КК України; б) у великих розмірах; 2) *не збігається* з аналогічною кваліфікуючою ознакою, передбаченою ч. 2 ст. 308 КК України, вказівка на повторність вчинення певних злочинів у ч. 2 ст. 313 КК України, оскільки в останньому випадку вона охоплює вчинення особою одного із злочинів, передбачених ст.ст. 306, 312, 314, 315, 317, 318 цього Кодексу; 3) *не належить до особливо кваліфікуючих ознак цього злочину* вчинення його в особливо великих розмірах; 4) *натомість особливо кваліфікуючою ознакою злочину, передбаченого ст. 313 КК України*, визнається вчинення його з метою виготовлення особливо небезпечних наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. (Докладно про це див. розглянуті положення щодо ст. 308 КК України).

Покарання: *за ч. 1* – штраф від 50 до 200 н.м.д.г. або арешт на строк від 3 до 6 місяців, або обмеження волі на строк до 3 років; *за ч. 2* – позбавлення волі на строк від 2 до 6 років; *за ч. 3* – позбавлення волі на строк від 5 до 12 років з конфіскацією майна.

2.7. Порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (ст. 320 КК України)

Безпосередній об'єкт цього злочину – встановлений із метою захисту здоров'я населення порядок обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

Предметом злочину є наркотичні засоби (у тому числі конкретно визначені снотворний мак і коноплі), психотропні речовини, їх аналоги

та прекурсори, призначені для виробництва чи виготовлення цих засобів чи речовин. (Докладно про це див. розглянуті положення ст.ст. 308 і 312 КК України.)

При цьому *снотворний мак* – це різні рослини виду папавер сомніферум Л. (опійний, у тому числі олійний та інші, що містять опій), а *коноплі* – рослини будь-якого виду роду канабіс, як правило, однорічна рослина, плодоносні та квітучі верхівки (суцвіття) якої, пилок і смола містять тетрагідроканнабінол – психотропно активний алкалоїд.

Об'єктивна сторона злочину (ч. 1 ст. 320 КК України) виявляється у: порушенні встановлених правил посіву або вирощування снотворного маку чи конопель; порушенні правил виробництва, виготовлення, зберігання, обліку, відпуску, розподілу, торгівлі, перевезення, пересилання, використання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, призначених для виробництва чи виготовлення цих засобів чи речовин.

Оскільки дана стаття має бланкетну диспозицію, то, вирішуючи питання відповідальності за цей злочин, необхідно з'ясувати, які конкретно правила було порушено. При цьому потрібно мати на увазі, що загальні правила обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів встановлено низкою законів України і нормативно-правовими актами КМУ, міністерств і відомств¹.

¹ Загальні правила обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів встановлено, зокрема: законами України: «Про наркотичні засоби, психотропні речовини та прекурсори» від 15 лютого 1995 р. № 60/95-ВР та «Про ліцензування видів господарської діяльності» від 2 березня 2015 р. № 222-VIII; постановами Кабінету Міністрів України: «Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів» від 6 травня 2000 р. № 770; «Про реалізацію частини шостої статті 7 Закону України «Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів»» від 21 листопада 2007 р. № 1339; «Про затвердження Порядку ліцензування діяльності, пов'язаної з обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, та внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 14 листопада 2000 р. № 1698 і від 4 липня 2001 р. № 756» від 5 грудня 2007 р. № 1387; «Про затвердження Порядку перевезення наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів на території України та оформлення необхідних документів» від 17 квітня 2008 р. № 366; «Про затвердження Порядку провадження діяльності, пов'язаної з обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, та контролю за їх обігом» від 3 червня 2009 р. № 589; «Деякі питання видачі дозволу на використання об'єктів і приміщень, призначених для провадження діяльності, пов'язаної з обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів» від 13 квітня 2011 р. № 469, наказами Міністерства охорони здоров'я України: «Про затвердження Порядку обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів у закладах охорони здоров'я України» від 21 січня 2010 р. № 11; «Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з культивування рослин, включених до таблиці І Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, затвердженого Кабінетом Міністрів України, розроблення, виробництва, виготовлення, зберігання, перевезення, придбання, реалізації (відпуску), ввезення на територію України, вивезення з території України, використання, знищення наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, включених до зазначеного Переліку» від 2 лютого 2010 р. № 66.

Від злочинів, передбачених ст.ст. 307 і 310 КК України, злочин, відповідальність за який настає за ст. 320 КК України, відрізняється тим, що в цьому разі виготовлення, зберігання, розподіл, реалізація наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів, посів або вирощування маку снотворного чи конопель здійснюються на законних підставах, але з порушенням правил обігу цих засобів, речовин або наркотиковмісних рослин.

Злочин є закінченим з моменту порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (формальний склад).

Суб'єкт злочину – *спеціальний*, тобто особи, які відповідно до свого службового чи професійного становища зобов'язані дотримуватися встановлених правил посіву і вирощування снотворного маку чи конопель, виробництва, виготовлення, зберігання, обліку, відпуску, розподілу, торгівлі, перевезення, пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів.

Отже, відповідальність за ст. 320 КК України несуть як службові, так і інші особи, які у зв'язку з виконанням своїх службових або фахових обов'язків повинні дотримуватися цих правил (зокрема, працівники аптек, а також баз і складів, де зберігаються лікарські препарати, лікувальних закладів, науково-дослідних установ, лабораторій, підприємств, які вирощують наркотиковмісні рослини або виготовляють наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги чи прекурсори).

Якщо службова особа, поряд зі злочинним діянням, передбаченим ст. 320 КК України, вчиняє і службовий злочин, учинене необхідно додатково кваліфікувати за відповідними статтями з розділу XVII Особливої частини цього Кодексу.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується умислом або необережністю.

Кваліфікуючими ознаками злочину (ч. 2 ст. 320 КК України) є такі: учинення його повторно (про це зазначено у ст. 32 КК України); спричинення ним нестачі наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів у великих розмірах (при вирішенні питання про нестачу предметів злочинного посягання у великих розмірах слід керуватися Таблицями невеликих, великих та особливо великих розмірів наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, які знаходяться у незаконному обігу, затвердженими наказом Міністерства охорони здоров'я України від 1 серпня 2000 р. № 188. При кваліфікації злочинних дій винного слід мати на увазі, що в разі, коли вони були пов'язані з наркотичними засобами, психотропними речовинами або їх аналогами різних видів, розмір цих засобів (речовин) визначається ви-

ходячи з їх загальної кількості. Якщо ж поряд із такими засобами чи речовинами предметом злочину були ще й прекурсори, неприпустимо об'єднувати їх кількість із кількістю останніх. Можна складати лише кількість прекурсорів різних видів); призведення до викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовою особою своїм службовим становищем. (Про поняття «викрадення», «привласнення», «вимагання» та «заволодіння шляхом шахрайства», «заволодіння шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем» див. розглянуті положення щодо ст.ст. 191 та 308 КК України.)

Покарання за злочин: за ч. 1 – штраф до 70 н.м.д.г., або арешт на строк до 6 місяців, або обмеження волі на строк до 4 років, або позбавлення волі на строк до 3 років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років; **за ч. 2** – штраф від 70 до 120 н.м.д.г. громадян або арешт на строк від 3 до 6 місяців, або позбавлення волі на строк від 3 до 5 років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років.

2.8. Підкуп працівника підприємства, установи и організації (ст. 354 КК України)

У ст. 354 КК України описані два основні склади злочину: перший – у ч. 1 цієї статті, а його кваліфікований склад – у ч. 2; другий – у ч. 3, а кваліфікований склад – у ч. 4.

Родовим об'єктом злочинів, передбачених ст.ст. 354 і 357 КК України, є авторитет органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян.

Безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 354 КК України, є авторитет підприємств, установ чи організацій незалежно від форми їх власності.

Предметом злочину є *неправомірна вигода*, під якою слід розуміти грошові кошти чи інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які пропонують, обіцяють, надають чи одержують без законних на те підстав (п. 2 примітки до ст. 354 КК України).

Неправомірна вигода може мати не тільки відкриту, а й приховану форму (зокрема, вигляд зовні законної угоди, безпідставного нараху-

вання заробітної плати чи премій, нееквівалентної оплати послуг різного характеру (консультації, експертизи тощо).

(Докладно про зміст поняття «неправомірна вигода» див. розглянуті положення щодо ст. 364-1 КК України.)

Об'єктивна сторона злочину характеризується наявністю таких форм.

1. Пропозиція працівникові підприємства, установи чи організації, який не є службовою особою, або особі, яка працює на користь підприємства, установи чи організації, надати йому (їй) або третій особі неправомірну вигоду за вчинення чи невчинення працівником будь-яких дій з використанням становища, яке він займає, або особою, яка працює на користь підприємства, установи чи організації, в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає таку вигоду, або в інтересах третьої особи; обіцянка надати неправомірну вигоду згаданим вище працівникові чи особі за вказану поведінку та у визначених інтересах; надання неправомірної вигоди згаданим вище працівникові чи особі за вказану поведінку та у визначених інтересах (ч. 1 ст. 354 КК України).

2. Прийняття пропозиції працівником підприємства, установи чи організації, який не є службовою особою, або особою, яка працює на користь підприємства, установи чи організації, неправомірної вигоди, за вчинення чи невчинення будь-яких дій з використанням становища, яке займає працівник на підприємстві, в установі чи організації, або у зв'язку з діяльністю особи на користь підприємства, установи чи організації, в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає таку вигоду, або в інтересах третьої особи; прийняття обіцянки згаданими вище працівником чи особою за вказану поведінку та у визначених інтересах; одержання неправомірної вигоди згаданими вище працівником чи особою за вказану поведінку та у визначених інтересах; прохання згаданими вище працівником чи особою надати неправомірну вигоду за вказану поведінку та у визначених інтересах (ч. 2 ст. 354 КК України).

Відповідно до п. 3 примітки до ст. 354 КК України під *пропозицією* у ст.ст. 354, 368, 368-3–370 цього Кодексу слід розуміти висловлення працівнику підприємства, установи чи організації, особі, яка надає публічні послуги, або службовій особі наміру про надання неправомірної вигоди, а під *обіцянкою* – висловлення такого наміру з повідомленням про час, місце, спосіб надання неправомірної вигоди.

Надання неправомірної вигоди – це безпосереднє її передавання працівникові підприємства, установи чи організації, який не є службовою особою, або особі, яка працює на користь підприємства, установи чи організації.

(Докладно про зміст понять «пропозиція неправомірної вигоди» і «обіцянка неправомірної вигоди» див. розглянуті положення щодо ст. 368 КК України, а поняття «надання неправомірної вигоди» – розглянуті положення щодо ст. 369 КК України.)

Якщо згаданим вище працівникові чи особі була зроблена пропозиція чи обіцянка надати неправомірну вигоду за вказану поведінку та у визначених інтересах і через незначний проміжок часу після цього (визначення цього часу пов'язане з конкретною ситуацією та умовами, в яких вчиняється злочин, наприклад, це час, протягом якого виконується вказівка на переказ грошей з одного рахунок на інший або їх транспортування в межах відповідного міста чи регіону, або здійснення операції по постачанню неправомірної вигоди – розвантаження мішків з цукром з вантажівки до складу, занесення холодильника до квартири тощо) така вигода була надана, то вчинене, за наявності необхідних ознак, потрібно кваліфікувати не як пропозицію чи обіцянку неправомірної вигоди, а як надання неправомірної вигоди.

Прийняття пропозиції неправомірної вигоди – згода (погодження) працівника підприємства, установи чи організації, який не є службовою особою, або особи, яка працює на користь підприємства, установи чи організації, на її надання. Таке погодження може бути здійснено будь-яким способом (наприклад, усно, письмово, жестом тощо).

Прийняття обіцянки неправомірної вигоди – згода (погодження) згаданих вище працівника чи особи на її надання з повідомленням про час, місце, спосіб його вчинення.

Одержання неправомірної вигоди – отримання (набуття, приймання) її цілком або хоча б частки такої вигоди згаданими вище працівником чи особою.

Прохання надати неправомірну вигоду – звернення згаданих вище працівника чи особи до того, хто потенційно здатний її надати, із клопотанням (закликом) про вчинення таких дій.

На відміну від вимагання неправомірної вигоди, про яке йдеться у ч. 4 ст. 354 КК України, при проханні неправомірної вигоди винна особа нічим не погрожує, не створює ніякі умови, щоб примусити надати неправомірну вигоду, а лише просить її надати.

(Докладно про зміст понять «прийняття пропозиції неправомірної вигоди», «прийняття обіцянки неправомірної вигоди», «одержання неправомірної вигоди», «прохання надати неправомірну вигоду» див. розглянуті положення щодо ст. 368 КК України.)

Якщо згадані вище працівник чи особа прийняв (прийняла) пропозицію чи обіцянку неправомірної вигоди або попросив (попрохала) надати її за вказану поведінку та у визначених інтересах і через незначний

проміжок часу після цього одержав таку вигоду, вчинене, за наявності для цього підстав, слід кваліфікувати лише як одержання неправомірної вигоди.

Злочин є закінченим з моменту висловлення лише пропозиції надання неправомірної вигоди або обіцянки її надати, або з моменту прийняття пропозиції неправомірної вигоди, або прийняття обіцянки її надати, або з моменту висловлення прохання щодо її надання, або з моменту надання неправомірної вигоди чи з моменту її одержання (*формальний склад*).

Суб'єкт злочину – загальний, тобто фізична осудна особа з 16-річного віку (у разі вчинення злочину, передбаченого частинами 1 і 2 ст. 354 КК України), або спеціальний – працівник підприємства, установи чи організації, який не є службовою особою, або особа, яка працює на користь підприємства, установи чи організації (у разі вчинення злочину, передбаченого частинами 3 і 4 ст. 354 КК України).

При цьому згідно з п. 1 примітки до цієї статті під особою, яка працює на користь підприємства, установи, організації, слід розуміти особу, яка виконує роботу або надає послугу відповідно до договору з таким підприємством, установою, організацією.

Суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ч. 1 і 2 ст. 354 КК України, характеризується *прямим умислом*, а злочину, передбаченого ч. 3 і 4 цієї статті, – *прямим умислом і корисливим мотивом*.

Якщо неправомірну вигоду отримує безпосередньо третя особа, цей факт має усвідомлюватися працівником підприємства, установи чи організації, який не є службовою особою, або особою, яка працює на їх користь.

У разі коли працівник підприємства, установи чи організації, який не є службовою особою, чи особа, яка працює на їх користь, спровокував (спровокувала) надання йому (їй) неправомірної вигоди, яку потім привласнив (привласнила), і при цьому не мав (мала) наміру діяти в інтересах того, хто надав таку вигоду, або в інтересах третьої особи, його (її) дії, за наявності для цього підстав, слід кваліфікувати як підбурювання до підкупу працівника підприємства, установи чи організації (ч. 4 ст. 27 і ч. 1 або ч. 2 ст. 354 КК України) та шахрайство (відповідна частина ст. 190 КК України).

Особа, яка надала неправомірну вигоду, підлягає відповідальності за ч. 1 або 2 ст. 354 КК України.

Кваліфікуючими ознаками злочину, передбаченого ст. 354 КК України, є такі:

1) за ч. 2 – учинення його *повторно* (відповідно до п. 4 примітки до цієї статті повторним у ст.ст. 354, 368, 368-3, 368-4 і 369 КК України

визнається злочин, вчинений особою, яка раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених зазначеними статтями); *за попередньою змовою групою осіб* (про неї зазначено у ч. 2 ст. 28 КК України);

2) *за ч. 4 – учинення його повторно* (див. п. 4 примітки до цієї статті); *за попередньою змовою групою осіб* (про неї зазначено у ч. 2 ст. 28 КК України); *у поєднанні з вимаганням неправомірної вигоди* (відповідно до п. 5 примітки до цієї статті у ст.ст. 354, 368, 368-3 і 368-4 КК України під вимаганням неправомірної вигоди слід розуміти вимогу щодо надання неправомірної вигоди з погрозою вчинення дій або бездіяльності з використанням свого становища, наданих повноважень, влади, службового становища стосовно особи, яка надає неправомірну вигоду, або умисне створення умов, за яких особа вимушена надати неправомірну вигоду з метою запобігання шкідливим наслідкам щодо своїх прав і законних інтересів).

Повторність у злочині, передбаченому ч. 2 ст. 354 КК України, буде, зокрема, і тоді, коли винна особа зробила пропозицію чи обіцянку працівникові підприємства, установи чи організації, який не є службовою особою, або особі, яка працює на користь підприємства, установи чи організації, надати неправомірну вигоду за вчинення чи невчинення працівником будь-яких дій з використанням становища, яке він займає, або особою, яка працює на користь підприємства, установи чи організації, в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає таку вигоду, або в інтересах третьої особи, а після цього, через кілька днів, надала таку вигоду згаданим вище працівникові чи особі, котрі працюють на іншому підприємстві, в установі чи організації.

Повторність у злочині, передбаченому ч. 4 ст. 354 КК України, буде, зокрема, і тоді, коли винна особа – працівник підприємства, установи чи організації, який не є службовою особою, або особа, яка працює на користь підприємства, установи чи організації, – попрохав (попрохала) одного громадянина надати неправомірну вигоду, а від іншого (стороннього) громадянина прийняв (прийняла) пропозицію надати неправомірну вигоду за вчинення чи невчинення будь-яких дій з використанням становища, яке займає працівник на підприємстві, в установі чи організації, або у зв'язку з діяльністю особи на користь підприємства, установи чи організації, в інтересах того, до кого звертався чи того, хто пропонував.

У ч. 5 ст. 354 КК України передбачена заохочувальна норма, яка дозволяє звільнити особу від кримінальної відповідальності не тільки за вчинення злочину, передбаченого цією статтею: *«Особа, яка запропонувала, пообіцяла або надала неправомірну вигоду, звільняється від кримінальної відповідальності за злочини, передбачені статтями 354,*

368-3, 368-4, 369, 369-2 цього Кодексу, якщо після пропозиції, обіцянки чи надання неправомірної вигоди вона – до отримання з інших джерел інформації про цей злочин органом, службова особа якого згідно із законом наділена правом повідомляти про підозру, – добровільно заявила про те, що сталося, такому органу та активно сприяла розкриттю злочину, вчиненого особою, яка одержала неправомірну вигоду або прийняла її пропозицію чи обіцянку. Зазначене звільнення не застосовується у разі, якщо пропозиція, обіцянка чи надання неправомірної вигоди були вчинені по відношенню до осіб, визначених у частині четвертій статті 18 цього Кодексу».

Покарання за злочин: *за ч. 1* – штраф від 100 до 250 н.м.д.г. або громадські роботи на строк до 100 годин, або виправні роботи на строк до 1 року, або обмеження волі на строк до 2 років, або позбавлення волі на той самий строк; *за ч. 2* – штраф від 250 до 500 н.м.д.г. або громадські роботи на строк від 100 до 200 годин, або виправні роботи на строк до 2 року, або обмеження волі на строк до 3 років, або позбавлення волі на той самий строк; *за ч. 3* – штраф від 250 до 500 н.м.д.г. або громадські роботи на строк від 100 до 200 годин, або обмеження волі на строк до 2 років, або позбавлення волі на той самий строк; *за ч. 4* – штраф від 500 до 750 н.м.д.г. або громадські роботи на строк від 160 до 240 годин, або обмеження волі на строк до 3 років, або позбавлення волі на той самий строк.

2.9. Викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження (ст. 357 КК України)

У ст. 357 КК України описані два основні склади злочину: перший – у ч. 1 цієї статті, а його кваліфікований склад – у ч. 2; другий – у ч. 3.

Основним безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ч. 1 ст. 357 КК України, є встановлений порядок обігу документів, штампів і печаток, а **додатковим безпосереднім** – суспільні відносини власності, права і законні інтереси громадян, визначений порядок функціонування підприємств, установ чи організацій незалежно від форм власності, а злочину, передбаченого ч. 3 ст. 357 КК України, – встановлений порядок користування важливими особистими документами.

Предметом злочину є такі:

а) офіційні документи, штампи, печатки, приватні документи, що знаходяться на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно

від форми власності (при цьому предметом зазначеного злочину не може бути таємна чи комерційна інформація, яка становить предмет інших злочинів, – проти основ національної безпеки, господарських тощо) (ч. 1 і 2 ст. 357 КК України);

б) паспорт або інший важливий особистий документ (ч. 3 ст. 357 КК України).

Документ – матеріальна форма одержання, зберігання, використання і поширення інформації, зафіксованої на папері, магнітній, кіно-, фотоплівці, оптичному диску або іншому носіїві.

Під *офіційним документом* у цій статті та у ст.ст. 358 і 366 цього Кодексу слід розуміти документи, що містять зафіксовану на будь-яких матеріальних носіях інформацію, яка підтверджує чи посвідчує певні події, явища або факти, які спричинили чи здатні спричинити наслідки правового характеру, чи може бути використана як документи – докази у правозастосовчій діяльності, що складаються, видаються чи посвідчуються повноважними (компетентними) особами органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, юридичних осіб незалежно від форми власності та організаційно-правової форми, а також окремими громадянами, у тому числі самозайнятими особами, яким законом надано право у зв'язку з їх професійною чи службовою діяльністю складати, видавати чи посвідчувати певні види документів, що складені з дотриманням визначених законом форм та містять передбачені законом реквізити (примітка до ст. 358 КК України).

Печатка, штамп – матеріальні об'єкти спеціальної форми (прилади, кліше), здатні залишати рельєфні чи заглиблені дзеркальні відбитки (реквізити) певного підприємства, установи, організації.

Приватні документи – документи, що належать громадянам і знаходяться на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форми власності (наприклад, заповіти, договори довічного утримання, договори купівлі-продажу тощо).

Відповідно до постанови Верховної Ради України «Про затвердження положень про паспорт громадянина України та про паспорт громадянина України для виїзду за кордон» від 26 червня 1992 р. *паспорт громадянина України* – документ, що посвідчує особу власника та підтверджує громадянство України. Він є дійсним для укладання цивільно-правових угод, здійснення банківських операцій, оформлення доручень іншим особам для представництва перед третьою особою лише на території України, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України.

Документами, що посвідчують особу громадянина України за кордоном і при перетинанні державного кордону України, є паспорт гро-

мадянина України для виїзду за кордон або дипломатичний та службовий паспорти, посвідчення особи моряка і проїзний документ дитини. Вони виготовляються та оформляються відповідно до положень, затверджених КМУ на підставі рекомендацій Міжнародної організації цивільної авіації. Паспорт громадянина України видається кожному громадянину України центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері громадянства, після досягнення 16-річного віку¹.

Інший важливий особистий документ – будь-який інший офіційний документ (наприклад, свідоцтво про народження, військовий квиток, службове посвідчення представника влади, посвідчення про право на пільги, що засвідчує особу та надає їй певні права, трудова книжка, диплом про закінчення вищого навчального закладу освіти, картка фізичної особи – платника податків тощо).

Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ч. 1 ст. 357 КК України, полягає у таких формах: викраденні, привласненні, вимаганні офіційних документів, штампів чи печаток або заволодінні ними шляхом шахрайства чи зловживання особи своїм службовим становищем, їх умисному знищенні, пошкодженні чи приховуванні, а також здійсненні таких самих дій щодо приватних документів, що знаходяться на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форми власності, а злочину, передбаченого ч. 3 ст. 357 КК України, – у незаконному заволодінні будь-яким способом паспортом або іншим важливим особистим документом.

Докладно про зміст понять «викрадення», «привласнення», «вимагання» і «заволодіння шляхом шахрайства» див. розглянуті положення щодо ст. 262 КК України (при цьому поняття «викрадення» охоплює крадіжку, грабіж і розбій), а поняття «заволодіння шляхом зловживання службовим становищем» – розглянуті положення щодо ст. 191 КК України. Застосування насильства під час викрадення документів, штампів чи печаток, заволодіння важливим особистим документом потребує додаткової кваліфікації за відповідними статтями Особливої частини КК України (зокрема, ст.ст. 121, 122, 125, 126).

Знищення – доведення документів, штампів і печаток до повної непридатності щодо їх цільового призначення, коли вони взагалі перестают існувати (при цьому вказані предмети не можуть бути відновле-

¹ Про затвердження положень про паспорт громадянина України та про паспорт громадянина України для виїзду за кордон : постанова Верховної Ради України від 26 червня 1992 року № 2503-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2503-12>.

ні). Наприклад, це їх розтrophення, спалення, поміщення у кислоту, під прес тощо.

Пошкодження – погіршення якості документів, штампів і печаток, істотне обмеження можливості їх використання за цільовим призначенням, коли вони частково, не в повному обсязі втрачають свої властивості (при цьому пошкоджені предмети можуть бути відновлені і знову набути повністю або частково втрачених корисних якостей для використання їх за призначенням, однак для цього необхідні значні витрати коштів і часу). Наприклад, це розривання документа на шматки або заливання фарбою частки документа, руйнування певних частин печатки чи штампа тощо.

Приховування – вчинення будь-яким способом (за винятком згаданих вище) таких дій, що робить недоступним користування офіційними документами, штампами, печатками (наприклад, переміщення їх з місця належного зберігання зовсім в інше місце, відправлення до архіву, надсилання на іншу адресу тощо).

Заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом – набуття винною особою будь-яким способом можливості розпоряджатися ними на свій розсуд у будь-який час. Умисне знищення, пошкодження або приховування паспорта чи іншого важливого особистого документа не утворює складу злочину передбаченого ч. 3 ст. 357 КК України.

Подальше використання предметів, щодо яких вчиняються дії, передбачені ст. 357 КК України, за наявності для цього підстав, потребує окремої кримінально-правової оцінки (наприклад, ст.ст. 190, 192, 353 КК України).

Вчинення цього злочину шляхом викрадення через крадіжку або грабїж, шахрайства є *закінченим* з моменту, коли винна особа заволоділа відповідними предметами злочину та має реальну можливість ними розпорядитися (матеріальний склад); шляхом привласнення чи зловживання службовим становищем – з моменту утримання зазначених предметів та обернення їх на свою користь чи користь інших осіб (матеріальний склад); шляхом знищення або пошкодження – з моменту доведення їх відповідно до повної чи часткової непридатності (матеріальний склад); шляхом приховування – з моменту вчинення дій щодо утаювання відповідних предметів (формальний склад); вимагання – з моменту пред'явлення потерпілому вимоги, поєднаної з відповідною погрозою (усічений склад); розбою – з моменту нападу, поєднаного з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, або з погрозою його застосування (усічений склад); заволодіння паспортом або

іншим важливим особистим документом – з моменту набуття їх залежно від способу вчинення злочину.

Суб'єкт злочину, передбаченого ч. 1 і 2 ст. 357 КК України, – *загальний*, тобто фізична осудна особа з 16-річного віку, або *спеціальний* – службова особа (у разі заволодіння нею офіційними документами, штампами або печатками шляхом зловживання своїм службовим становищем), а злочину, передбаченого ч. 3 ст. 357 КК України, – *загальний*.

Суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ч. 1 ст. 357 КК України, характеризується *прямим умислом і мотивом – корисливим або іншими особистими інтересами* (помста, невдоволення діяльністю службової особи, підприємства, установи, організації, заздрості тощо), а злочину, передбаченого ч. 3 ст. 357 КК України, – *прямим умислом*.

Якщо особа вчинює злочин проти власності, наприклад, таємно викрадає гроші та поряд з цим випадково ще й паспорт або інший важливий особистий документ, зазначений у ч. 3 ст. 357 КК України, то останній злочин матиме місце тоді, коли суб'єкт прийме рішення про заволодіння паспортом або документом. За цих умов вчинене повинно кваліфікуватись за сукупністю злочинів – відповідною частиною ст. 185 і ч. 3 ст. 357 КК України.

Кваліфікуючими ознаками злочину, передбаченого ч. 1 ст. 357 КК України (ч. 2 цієї статті), є вчинення тих саме дій: якщо вони спричинили порушення роботи підприємства, установи чи організації; щодо особливо важливих документів, штампів, печаток.

Порушення роботи підприємства, установи чи організації – повне припинення їх функціонування, коли вони закриваються через неможливість виконання завдань; зупинка їх діяльності хоча б на короткий строк; неспроможність виконувати окремі функції з одночасним здійсненням інших.

Особливо важливі документи – такі з них, які стосуються функціонування підприємства, установи чи організації, життєдіяльності громадянина (наприклад, документи про створення підприємства, установи чи організації, ті, що дозволяють певну діяльність чи стосуються права власності, особові справи працівників певного відомства, докази у кримінальному чи цивільному провадженні тощо), а *особливо важливі штампи, печатки* – такі з них, які обов'язково використовуються при складанні особливо важливих документів.

Покарання за злочин: *за ч. 1* – штраф до 50 н.м.д.г., або обмеження волі на строк до 3 років; *за ч. 2* – штраф до 70 н.м.д.г. або обмеження волі на строк до 3 років, або позбавлення волі на той самий строк; *за ч. 3* – штраф до 50 н.м.д.г. або арешт на строк до 3 місяців, або обмеження волі на строк до 3 років.

2.10. Зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України)

Родовим об'єктом злочинів, передбачених ст.ст. 364, 364-1, 365-2, 368 – 369-2 КК України, є суспільні відносини у сфері службової діяльності і професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.

Основним безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 364 КК України, є суспільні відносини, що забезпечують правильну (належну) діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних чи комунальних підприємств, установ, організацій, а також їх службових осіб, а *додатковим безпосереднім* – охоронювані законом права, свободи та інтереси окремих громадян, або державні чи громадські інтереси, або інтереси юридичних осіб.

Об'єктивна сторона зловживання владою або службовим становищем (ч. 1 ст. 364 КК) має три обов'язкові ознаки: *діяння* – використання службовою особою влади чи службового становища всупереч інтересам служби, що полягає у певних діях або бездіяльності суб'єкта; *наслідки*, що виявляються у завданні істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян, або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб; *причинний зв'язок* між діяннями і наслідками. Відсутність хоча б однієї із зазначених ознак свідчить про відсутність складу злочину, передбаченого ст. 364 КК.

Використання службовою особою влади чи службового становища – реалізація всупереч інтересам служби тих повноважень і можливостей, якими службова особа наділена у зв'язку з наданою їй владою, зайняттям певної посади чи здійсненням певної службової діяльності. При цьому задіюється владна компетенція службової особи, її службовий авторитет, експлуатується престиж державного органу, державного чи комунального підприємства, установи, організації, в яких така особа здійснює свою службову діяльність, підключаються необхідні службові зв'язки і можливості, що виникають завдяки займаній посаді, здійснюється вплив на діяльність інших осіб тощо.

Зовні цей злочин може мати такі два прояви: зловживання владою, що завдало істотної шкоди; зловживання службовим становищем, що завдало істотної шкоди.

Зловживання владою – це вчинене всупереч інтересам служби використання службовою особою, яка є представником законодавчої, виконавчої чи судової влади, своїх повноважень і можливостей щодо

пред'явлення вимог і прийняття рішень, обов'язкових для виконання іншими фізичними або юридичними особами.

Зловживання службовим становищем – це вчинене всупереч інтересам служби використання службовою особою своїх повноважень і можливостей, пов'язаних із займаною посадою.

Отже, при вчиненні зловживання владою або службовим становищем у службової особи наявні як визначені законами та іншими нормативно-правовими актами повноваження (права та обов'язки), так і фактичні можливості, що виникають завдяки авторитету посади (її загальноновизнаної вагомості, важливості, впливовості тощо). Тому зловживання можливе не тільки за місцем роботи (служби), а й на інших підприємствах, в установах або організаціях.

Типовими ситуаціями зловживання владою або службовим становищем є такі: неправомірне сприяння фізичним або юридичним особам у здійсненні ними господарської діяльності, одержанні субсидій, субвенцій, дотацій, кредитів, пільг, укладенні контрактів (у тому числі на закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти); неправомірне сприяння призначенню особи на посаду; неправомірне втручання в діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування або посадових осіб; неправомірне надання переваги фізичним або юридичним особам у зв'язку з підготовкою проектів, виданням нормативно-правових актів і прийняттям рішень, затвердженням (погодженням) висновків; зайняття іншою оплачуваною або підприємницькою діяльністю (крім викладацької, наукової і творчої діяльності, медичної практики, інструкторської та суддівської практики зі спорту), якщо інше не передбачено Конституцією України або законами України; нецільове використання коштів; неправомірне звільнення осіб від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів); створення надлишків товарів чи інших матеріальних цінностей задля подальшого заволодіння ними; укладення вигідних для службової особи чи інших зацікавлених суб'єктів угод тощо.

Словосполучення «*всупереч інтересам служби*» означає, що службова особа ігнорує покладені на неї чинним законодавством функції, діє на противагу їм, нехтує службовими інтересами чи хибно їх сприймає, підриває авторитет владних органів, престиж державних чи комунальних підприємств, установ, організацій, тобто поводиться незаконно і не відповідно до її статусу.

КСУ, розглядаючи питання про зміст поняття «*охоронюваний законом інтерес*», вирішив, що вказане поняття, яке вживається в ч. 1 ст. 4 ЦПК України та інших законах України у логічно-смысловому зв'язку з поняттям «права», треба розуміти як прагнення до користування конк-

ретним матеріальним і/або нематеріальним благом, як зумовлений загальним змістом об'єктивного і прямо не опосередкований у суб'єктивному праві простий легітимний дозвіл, що є самостійним об'єктом судового захисту та інших засобів правової охорони з метою задоволення індивідуальних і колективних потреб, які не суперечать Конституції і законам України, суспільним інтересам, справедливості, добросовісності, розумності та іншим загальноправовим засадам (п. 1 резолютивної частини Рішення у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремих положень частини першої статті 4 Цивільного процесуального кодексу України (справа про охоронюваний законом інтерес); справа № 1-10/2004 від 1 грудня 2004 р. № 18-рп/2004)¹.

Власне, інтерес може бути як охоронюваним законом, правоохоронюваним, законним, так і незаконним, тобто таким, що не захищається ані законом, ані правом, не повинен задовольнятися чи забезпечуватися ними, оскільки такий інтерес спрямований на ущемлення прав і свобод інших фізичних та юридичних осіб, обмежує захищені Конституцією України та законами України інтереси суспільства, держави чи всіх співвітчизників або не відповідає Конституції України чи законам України, загальновизнаним принципам права.

Наголос на *охоронюваності законом* чи законності того чи іншого інтересу законодавець робить не завжди, зважаючи на те, що згадувані у законах інтереси не суперечать Конституції України або впливають з її змісту. Таке акцентування, про що, у першу чергу, свідчать ЦПК України, КПК України, ГПК України, застосовується лише у разі, коли не виключена можливість шляхом зловживання інтересами, прагненнями, використовуючи ті чи інші юридичні норми, забезпечити реалізацію незаконних інтересів (абз. 3 п. 3.5 мотивувальної частини зазначеного вище Рішення КСУ).

Таким чином, у статтях КК України термін «інтерес» вживається для вказівки, по-перше, на об'єкт кримінально-правової охорони, посягання на який (заподіяння шкоди чи створення загрози її заподіяння) законодавець визнає суспільно небезпечним, а вчинення дій з відвернення можливого заподіяння шкоди якому (охоронюваний законом інтерес) – суспільно корисною поведінкою особи; по-друге, на мотиви чи

¹ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремих положень частини першої статті 4 Цивільного процесуального кодексу України (справа про охоронюваний законом інтерес); справа № 1-10/2004 від 1 грудня 2004 року № 18-рп/2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v018p710-04>.

мету вчинення суспільно небезпечних дій як обов'язкову ознаку окремих злочинів, лише за наявності яких дії визнаються злочином. Саме у таких двох значеннях термін «інтерес» вживається і в ст. 364 КК України.

Щодо конфлікту інтересів, то очевидно, що він має місце завжди. Головне завдання держави і суспільства полягає у запобіганні конфлікту інтересів і його врегулюванні. Відповідні службові особи зобов'язані вживати заходів з недопущення реального і потенційного конфлікту інтересів.

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції»: *реальний конфлікт інтересів* – це суперечність між приватним інтересом особи та її службовими чи представницькими повноваженнями, що впливає на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень (при цьому під *приватним інтересом* розуміють будь-який майновий чи немайновий інтерес особи, у тому числі зумовлений особистими, сімейними, дружніми чи іншими позаслужбовими стосунками з фізичними або юридичними особами, зокрема тими, що виникають у зв'язку із членством або діяльністю в громадських, політичних, релігійних чи інших організаціях); *потенційний конфлікт інтересів* – це наявність у особи приватного інтересу у сфері, в якій вона виконує свої службові чи представницькі повноваження, що може вплинути на об'єктивність чи неупередженість прийняття нею рішень або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень¹.

Ситуаціями, що можуть призвести до виникнення конфлікту інтересів, є такі: розміщення активів; грошові зобов'язання, борги; особисті стосунки та родинні відносини; наявність бізнес-інтересів; доступ до інформаційних ресурсів; перерозподіл бюджетних або фондowych коштів; матеріальне стимулювання; неофіційне спілкування з представниками підприємств, організацій, що належать до сфери управління або мають договірні відносини з органами держави, органами державної влади, органами місцевого самоврядування; зв'язки з політичними і/або професійними організаціями; приватні або професійні обов'язки перед професійними, громадськими, етнічними чи релігійними групами; державні чи муніципальні закупки, регулятивні і контрольні функції, а також укладання урядових чи муніципальних контрактів; працевлаштування державного службовця чи службовця відповідного органу місцевого самоврядування (муніципальний службовець) після того, як

¹ Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.

він залишить свою посаду в державному чи муніципальному секторі (переговори про майбутню роботу ще до звільнення з державної, муніципальної посади) тощо.

Дії службової особи, вчинені у вузьковідомчих інтересах на шкоду загальнодержавним чи інтересам інших підприємств, установ та організацій, також можуть визнаватися вчиненими всупереч інтересам служби.

Зловживання владою або службовим становищем може бути кваліфіковане за ст. 364 КК України лише у випадку, якщо відповідальність за такі дії не встановлена іншими статтями (частинами статей) Особливої частини цього Кодексу, згідно з якими службова особа є спеціальним суб'єктом відповідного злочину (наприклад, ст.ст. 132, 145, ч. 2 ст. 149, ст. 154, ч. 3 ст. 157, ч. 4 ст. 157, ст. 173, ч. 2 ст. 191, ч. 2 ст. 209-1, ст.ст. 212, 212-1, 219, 238, ч. 2 ст. 262, ст. 271, ч. 2 ст. 308, ст.ст. 328, 357, 371–375, 381, 428 тощо).

Діяння, про які йдеться в зазначених статтях, слід відмежовувати від злочину, передбаченого ст. 364 КК України, за безпосереднім об'єктом, предметом, потерпілим, об'єктивною стороною, суб'єктом (якщо їх суб'єктом є спеціальна службова особа) і метою.

Для наявності злочину, передбаченого ст. 364 КК України, необхідно також установити, що внаслідок допущеного службовою особою зловживання владою або службовим становищем заподіяно *істотну шкоду* охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян, або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб. Виходячи зі змісту визначення цієї ознаки, наведеного у п. 3 примітки до ст. 364 КК України («істотною шкодою у ст.ст. 364, 364-1, 365, 365-2, вважається така шкода, яка в *сто і більше разів* перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян»), і зважаючи на те, що її не диференційовано в цьому Кодексі, як це було раніше, на ту, яка полягає в заподіянні матеріальних збитків, і ту, яка має нематеріальний вимір, слід зробити висновки, що істотна шкода має виключно майновий характер. Остання включає в себе: 1) втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки); 2) доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода). Розмір грошового відшкодування моральної шкоди не може включатись у зміст істотної шкоди (а так само і тяжких наслідків).

Для об'єктивної сторони зловживання владою або службовим становищем характерні не тільки суспільно небезпечне діяння і суспільно небезпечні наслідки у вигляді завдання істотної шкоди (у кваліфікованому складі – спричинення тяжких наслідків), а й причинний зв'язок

між такими діяннями і наслідками, який має бути необхідним і безпосереднім.

При встановленні причинного зв'язку в цьому та інших злочинах у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням професійних послуг, що мають матеріальні склади, варто керуватися такими критеріями: 1) часовим (потрібно встановити, що дії чи бездіяльність відповідної службової особи передували у часі наслідкам, що настали, у виді істотної шкоди чи тяжких наслідків); 2) можливості (необхідно з'ясувати, чи можуть дії або бездіяльність відповідної службової особи, передбачені кримінальним законом, спричинити зазначені в ньому наслідки); 3) неминучості (слід довести, що саме ці конкретні дії чи бездіяльність відповідної службової особи спричинили з неминучістю саме вказану конкретну шкоду охоронюваним законом правам, інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам, інтересам юридичних осіб).

Передбачений ст. 364 КК України злочин є *закінченим* з моменту завдання істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам громадян, або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб (ч. 1), або спричинення тяжких наслідків (ч. 2), отже, склад злочину є *матеріальним*.

Суб'єкт злочину – *спеціальний*, тобто службова особа (зміст цього поняття розкрито у пп. 1 і 2 примітки до ст. 364 КК України).

Так, службовими особами у ст.ст. 364, 368, 368-2, 369 цього Кодексу є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також обіймають постійно чи тимчасово в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на державних чи комунальних підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління зі спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною особою підприємства, установи, організації, судом або законом.

Для цілей ст.ст. 364, 368, 368-2, 369 цього Кодексу до державних і комунальних підприємств прирівнюються юридичні особи, у статутному фонді яких, відповідно, державна чи комунальна частка перевищує 50 % або становить величину, що забезпечує державі чи територіальній громаді право вирішального впливу на господарську діяльність такого підприємства.

Службовими особами також визнаються посадові особи іноземних держав (особи, які обіймають посади в законодавчому, виконавчому або судовому органі іноземної держави, у тому числі присяжні засідателі, інші особи, які здійснюють функції держави для іноземної держави, зокрема для державного органу або державного підприємства), а також іноземні третейські судді, особи, уповноважені вирішувати цивільні, комерційні або трудові спори в іноземних державах у порядку, альтернативному судовому, посадові особи міжнародних організацій (працівники міжнародної організації чи будь-які інші особи, уповноважені такою організацією діяти від її імені), члени міжнародних парламентських асамблей, учасником яких є Україна, та судді і посадові особи міжнародних судів.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується таким: щодо діяння – *прямим умислом і спеціальною метою* – одержання будь-якої неправомірної вигоди для себе чи іншої фізичної або юридичної особи, а щодо наслідків, передбачених ч. 1 або ч. 2 ст. 364 КК України, – *умислом або необережністю*.

У злочині, передбаченому ст. 364 КК України, *мета* являє собою уявлення суб'єкта про той бажаний результат – одержання будь-якої неправомірної вигоди для себе чи іншої фізичної або юридичної особи, якого він прагне досягти як шляхом її погодженого переходу, так і без нього, що визначає спрямованість діяння.

Ознаки «істотна шкода» і «тяжкі наслідки» ставляться службовій особі у вину лише у разі реального настання майнової шкоди в розмірах, передбачених пп. 3, 4 примітки до ст. 364 КК України.

У разі якщо особа мала умисел на спричинення істотної шкоди або тяжких наслідків, а реально не завдала майнову шкоду чи завдала її у розмірі, що є меншим за той, що передбачений пп. 3, 4 примітки до ст. 364 КК України, вчинене слід кваліфікувати без урахування змісту умислу особи, тобто як закінчений злочин відповідного виду (за наявності для цього підстав) або як дисциплінарне чи адміністративне правопорушення. Якщо службова особа, маючи єдиний умисел, спричиняє майнову шкоду різним суб'єктам права, то при кваліфікації її діяння слід виходити із загального розміру завданої шкоди.

(Докладно про зміст поняття «неправомірна вигода» див. примітку до ст. 364-1 КК України та розглянуті положення щодо цієї статті, а про поняття «одержання» – розглянуті положення щодо ст. 368 КК України.)

Кваліфікуюча ознака злочину (ч. 2 ст. 364 КК України) – спричинення ним *тяжких наслідків* (визначення їх поняття наведено у п. 4 примітки до ст. 364 КК України: «тяжкими наслідками у ст.ст. 364 – 367 вважаються такі наслідки, які у 250 і більше разів перевищують не-

оподатковуваний мінімум доходів громадян»). Так само, як і істотна шкода, тяжкі наслідки означають тільки шкоду майнового характеру.

На практиці важливо розрізнати між собою два злочини: зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України) і привласнення, розтрату або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем (ч. 2 ст. 191 КК України). Незважаючи на те, що ці два посягання вчиняються службовою особою, для них характерні *різні об'єктивні та суб'єктивні ознаки, а також обставини, що впливають на їх кваліфікацію*.

З-поміж іншого слід зупинитися на такому. На відміну від злочину, передбаченого ч. 2 ст. 191 КК України, зловживання владою або службовим становищем не посягає на власність і цей злочин є безпредметним. При заволодінні чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем (ч. 2 ст. 191 КК України) останнє (службове становище) є способом вчинення злочину. Якщо зловживання владою або службовим становищем є закінченим з моменту завдання охоронюваним законом правам, свободам та інтересам громадян, або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб істотної шкоди, тобто шкоди, яка в 100 і більше разів перевищує н.м.д.г., то при вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 191 КК України, завдання шкоди на таку суму не є обов'язковим.

Коли у службовій особі відсутній умисел на привласнення чи розтрату тих чи інших матеріальних цінностей, а йдеться лише про протиправне оплатне вилучення майна (заміна його іншим майном, грошима, працею тощо), а також різні дії, не пов'язані з оберненням майна на свою користь або користь інших осіб, то наявне зловживання владою або службовим становищем.

Отримання ж майна у вигляді премій, надбавок до заробітної плати, пенсій, допомоги, інших виплат, якщо такі діяння вчинені незаконно, шляхом зловживання службовим становищем, слід кваліфікувати за відповідною частиною ст. 191 КК України. Якщо привласнення, розтрата або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем є злочином, для якого завжди властивий корисливий мотив, спрямований на протиправне збагачення, то зловживання владою або службовим становищем вчиняється не з таких мотивів, а зі спеціальною метою – одержання будь-якої неправомірної вигоди для самої себе чи іншої фізичної або юридичної особи.

Також необхідно розмежовувати зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України) від перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу (ст. 365 КК України).

Зокрема, відмінність полягає у такому: наявності додаткових факультативних безпосередніх об'єктів перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу – фізична чи психічна недоторканність, здоров'я, гідність особи, громадська безпека тощо; різному характері об'єктивної сторони цих двох злочинів – поперше, при зловживанні владою або службовим становищем службова особа діє в межах її повноважень, визначених законом, але використовує їх у супереч інтересам служби, тоді як при перевищенні влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу останній вчиняє те чи інше діяння по службі, яке не входить до його компетенції, тобто він виходить за межі наданих йому прав чи повноважень, діє у незаконний спосіб, незаконними методами; по-друге, зловживання владою або службовим становищем може бути вчинене як шляхом дії, так і бездіяльності, тоді як перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу полягає тільки в активних діях; суб'єкти цих двох злочинів – якщо при зловживанні владою або службовим становищем ним є службова особа, про яку йдеться у примітці до ст. 364 КК України, то при перевищенні влади або службових повноважень – виключно працівник правоохоронного органу; наявності спеціальної мети зловживання владою або службовим становищем – одержання будь-якої неправомірної вигоди для самої себе чи іншої фізичної або юридичної особи, тоді як така мета не є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу; неоднакових кваліфікуючих ознаках – зокрема, зловживання владою або службовим становищем не може супроводжуватися насильством або погрозою застосування насильства, застосуванням зброї чи спеціальних засобів або болісними і такими, що ображають особисту гідність потерпілого діями, за відсутності ознак катування (усе це характерно для кваліфікованого складу перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу – ч. 2 ст. 365 КК України).

Якщо при зловживанні владою, службовим становищем або повноваженнями чи службовій недбалості (ст.ст. 364, 364-1, 365-2, 367 КК України) поряд із заподіянням істотної шкоди або тяжких наслідків, що мають виключно майновий характер, спричиняється шкода життю або здоров'ю особи, її статевій свободі та статевій недоторканості тощо, то вчинене слід додатково кваліфікувати за відповідними статтями КК України.

Покарання за злочин: за ч. 1 – арешт на строк до 6 місяців або обмеженням волі на строк до 3 років, або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися пев-

ною діяльністю на строк до 3 років, із штрафом від 250 до 750 н.м.д.г.; **за ч. 2** – позбавлення волі на строк від 3 до 6 років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років, зі штрафом від 500 до 1000 н.м.д.г.

2.11. Зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 364-1 КК України)

Від зловживання владою або службовим становищем передбачений ст. 364-1 КК України злочин відрізняється передусім тим, що останній вчиняється шляхом зловживання тільки повноваженнями (а не владою), його може скоїти тільки службова особа юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (а не службова особа, про яку зазначено у примітці до ст. 364 КК України).

Крім того, законодавче формулювання здавалося б схожої в обох статтях мети злочину має деякі відмінності: у ст. 364 КК України йдеться про «мету одержання *будь-якої* неправомірної вигоди *для самої себе чи іншої фізичної або юридичної особи*», а у ст. 364-1 КК України – про «мету одержання неправомірної вигоди *для себе чи інших осіб*».

Основним безпосереднім об'єктом цього злочину є суспільні відносини, що забезпечують правильну (належну) діяльність юридичних осіб приватного права незалежно від організаційно-правової форми, а також їх службових осіб. **Додатковими обов'язковими безпосередніми об'єктами злочину** є охоронювані законом права, свободи та інтереси окремих громадян або державні чи громадські інтереси, або інтереси юридичних осіб.

Об'єктивна сторона злочину (ч. 1 ст. 364-1 КК України) характеризується трьома обов'язковими ознаками: *діянням* – використанням службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми своїх повноважень у супереч інтересам такої юридичної особи, що полягає у певних діях або бездіяльності суб'єкта; *наслідками*, що виявляються у завданні істотної шкоди охоронюваним законом правам або інтересам окремих громадян, або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб; *причинним зв'язком* між діянням і наслідками.

Під зловживанням повноваженнями слід розуміти будь-яке використання службовою особою юридичної особи приватного права незале-

жно від організаційно-правової форми пов'язаних із посадою повноважень, вчинене всупереч інтересам такої юридичної особи. Слід зазначити, що в цій статті, на відміну від ст. 368-3 КК України, ініціатором отримання неправомірної вигоди виступає сама службова особа. Обсяг повноважень такої службової особи встановлюється відповідно до законодавства і документів юридичної особи приватного права (статут, наказ, положення, інструкція тощо).

Використання повноважень – це реалізація прав і можливостей або виконання функцій, зумовлених посадою, яку обіймає службова особа юридичної особи приватного права. Діяння вважається вчиненим *усупереч інтересам юридичної особи приватного права*, якщо службова особа діяла не відповідно до визначених для неї функцій, не виконала передбачені завдання або виконала їх неналежним чином.

Форми зловживання повноваженнями можуть бути різними і залежать від змісту наданих службовій особі повноважень. До зловживання повноваженнями, наприклад, відносять: незаконне отримання кредиту; укладення завідомо не вигідних чи збиткових угод від імені юридичної особи приватного права; невнесення до бюджету орендної плати за використання виділеної органами влади землі; неправомірне використання праці підлеглих осіб у власному домашньому господарстві чи господарстві своїх родичів; незаконне використання належного підприємству автотранспорту чи іншої техніки для власних потреб тощо.

Якщо зловживання службовою особою приватного права своїми повноваженнями є способом заволодіння чужим майном, то вчинене слід кваліфікувати за ч. 2 – 5 ст. 191 КК України, оскільки за цих умов має місце спеціальний вид службового зловживання.

Про поняття «істотна шкода» див. примітку до ст. 364 КК України і розглянуті положення щодо цієї статті, а про причинний зв'язок між описаним вище діянням і цим наслідком – розглянуті положення щодо зазначеної вище статті.

Злочин, передбачений ст. 364-1 КК України злочин є *закінченим* з моменту завдання істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам громадян, або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб (ч. 1), або спричинення тяжких наслідків (ч. 2), отже, склад злочину – *матеріальний*.

Суб'єкт злочину – спеціальний, а саме службова особа юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми.

Діяльність юридичних осіб приватного права врегульована комплексом нормативно-правових актів, які забезпечують нормальне функціонування таких осіб, регулюють їх взаємовідносини з працівниками, іншими фізичними та юридичними особами і створюють можливість

здійснювати відповідну діяльність від імені такої організації, коли ця діяльність і рішення, що приймаються у процесі її здійснення, здатні вплинути на виникнення, зміну або припинення правовідносин з іншими суб'єктами чи потягнути інші юридично значущі наслідки для фізичних або юридичних осіб.

Відповідно до ст. 80 ЦК України *юридичною особою* є організація, створена і зареєстрована в установленому законом порядку. Для визначення поняття «юридична особа приватного права» слід звернутися до ст. 81 ЦК, відповідно до якої юридичні особи, залежно від порядку їх створення, поділяються на юридичних осіб приватного права та юридичних осіб публічного права. Головна відмінність між ними полягає в тому, що юридичні особи приватного права створюються на підставі установчих документів (статуту або засновницького договору, якщо інше не встановлено законом), а публічного – на підставі розпорядчого акта Президента України, органу державної влади, органу влади АРК або органу місцевого самоврядування.

У ЦК України визначені порядок створення, організаційно-правові форми та правовий статус юридичних осіб (у тому числі приватного права). Для створення такої юридичної особи її учасники (засновники) розробляють установчі документи, які викладаються письмово і підписуються всіма учасниками (засновниками), якщо законом не встановлено інший порядок їх затвердження.

Юридична особа приватного права може створюватися і діяти на підставі затвердженого КМУ модельного статуту, який після його прийняття учасниками стає установчим документом. Засновники (учасники) юридичної особи, створеної на підставі модельного статуту, можуть у встановленому законом порядку затвердити статут, який є установчим документом, і провадити діяльність на його підставі. Юридична особа вважається створеною від дня її державної реєстрації.

Згідно з ч. 1 ст. 83 ЦК України юридичні особи можуть створюватися у формі товариств, установ та в інших формах, установлених законом.

Товариством є організація, створена способом об'єднання осіб (учасників), які мають право участі в цьому товаристві. Воно може бути створене однією особою, якщо інше не встановлено законом.

Товариства поділяються на підприємницькі і непідприємницькі. *Підприємницькими є товариства*, які здійснюють підприємницьку діяльність з метою одержання прибутку та наступного його розподілу між учасниками і можуть бути створені тільки як господарські товариства (повне товариство, командитне товариство, товариство з обмеженою або додатковою відповідальністю, акціонерне товариство) або виробничі кооперативи.

Непідприємницькими є товариства, які не мають на меті одержання прибутку для його наступного розподілу між учасниками (наприклад, споживчі кооперативи, об'єднання громадян, біржі, торгово-промислові палати тощо). Установчим документом товариства є затверджений учасниками статут або засновницький договір між учасниками, якщо інше не встановлено законом. Якщо товариство створене однією особою, то воно діє на підставі затвердженого нею статуту.

Установа – організація, створена однією або кількома особами (засновниками), які не беруть участі в управлінні нею, способом об'єднання (виділення) їхнього майна для досягнення мети, визначеної засновниками, за рахунок цього майна.

Така організація не є об'єднанням осіб, але визнається суб'єктом цивільних прав та обов'язків для здійснення певних цілей. Установа не має членів, а керується відповідно до волі засновника, що виражена в установчому акті. У формі установ найчастіше діють різні благодійні фонди, навчальні заклади, бібліотеки, музеї, лікарні тощо. Установа створюється на підставі індивідуального або спільного установчого акта, складеного засновником (засновниками). Установчий акт може міститися також у заповіті. До створення установи установчий акт, складений однією або кількома особами, може бути скасований засновником (засновниками). В установчому акті установи визначаються її мета, майно, яке передається установі для досягнення цієї мети, структура управління установою.

Непідприємницькі товариства (кооперативи, крім виробничих, об'єднання громадян тощо) та установи можуть поряд зі своєю основною діяльністю здійснювати підприємницьку діяльність, якщо інше не встановлено законом і якщо ця діяльність відповідає меті, для якої вони були створені, та сприяє її досягненню. Крім того, держава, АРК, територіальні громади мають право створювати, у тому числі одноособово, підприємницькі (господарські) товариства, що є юридичними особами приватного права.

Інші форми юридичних осіб, у тому числі приватного права, – це підприємства, створені відповідно до положень ГК України. Наприклад, у ст.ст. 114 – 117 цього Кодексу передбачено можливість створення фермерських господарств, підприємств з іноземними інвестиціями, іноземних підприємств. Зазначені суб'єкти господарювання не є особливими організаційно-правовими формами підприємств, а тому мають створюватись в організаційно-правових формах, передбачених для юридичних осіб приватного права.

Крім того, за певних обставин до юридичних осіб приватного права, не передбачених ЦК України, можна віднести як унітарні, так і корпо-

ративні підприємства, передбачені ГК України, зокрема, унітарне (приватне) підприємство, створене фізичною особою, унітарні підприємства, створені споживчими товариствами, об'єднаннями громадян, релігійними організаціями, або корпоративне підприємство (господарське товариство), створене на основі приватної власності юридичної особи. Юридичними особами приватного права і суб'єктами господарювання можуть визнаватись також кредитні спілки, благодійні та інші неприбуткові організації (ст.ст. 130, 131 ГК України).

Згідно з чинним законодавством України юридичні особи приватного права можуть бути такими, що являють собою: а) об'єднання осіб; б) об'єднання майна; в) об'єднання осіб та майна. Від конкретного виду юридичної особи приватного права залежить перелік установчих документів, обсяг правосуб'єктності такої особи, порядок набуття і реалізації нею прав та обов'язків тощо.

Як уявляється, саме форма власності, на підставі якої створені та функціонують юридичні особи, є основним критерієм віднесення їх до юридичних осіб приватного права або юридичних осіб публічного права, хоча у ЦК України (ст.ст. 81 і 87) розмежування цих різновидів юридичних осіб здійснюється не за формою власності, а за порядком (способом) їх створення.

Визначаючи поняття службової особи, юридичні особи приватного права, необхідно брати до уваги положення як кримінального (зокрема, ч. 3, 4 ст. 18, пп. 1, 2 примітки до ст. 364, ч. 1 ст. 364-1 КК України), так і інших галузей законодавства (цивільного, господарського тощо), а також окремих нормативно-правових актів, що мають міжгалузевий характер, зокрема, Закону України «Про запобігання корупції».

Службовими особами юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми слід визнати осіб, які постійно чи тимчасово обіймають на підприємствах, в установах чи організаціях (юридичних особах приватного права незалежно від організаційно-правової форми) посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується *прямим умислом* щодо дій (бездіяльності) та *умислом* чи *необережністю* щодо наслідків у вигляді завдання істотної шкоди. Обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони цього злочину є *спеціальна мета* – одержання неправомірної вигоди для себе чи інших осіб. (Про поняття «одержання» див. розглянуті положення щодо ст. 368 КК України.)

Особливістю поняття «*неправомірна вигода*» у ст. 364-1 КК України (його зміст розкрито у примітці до цієї статті) є те, що: 1) зазначена вигода – будь-яке поліпшення становища особи у чому б воно не виражалось, – є складовою мети зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (це характерно і для злочинів, передбачених ст.ст. 364 і 365-2 КК України), тоді як в інших злочинах, передбачених у розд. XVII Особливої частини КК України (ст.ст. 368, 368-3, 368-4, 369, 369-2), такого роду вигода є предметом або знаряддям вчинення протиправних посягань; 2) її конкретизованими формами можуть бути лише: а) грошові кошти; б) інше майно; в) переваги; г) пільги; ґ) послуги; д) нематеріальні активи; е) будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру; 3) щодо вказаних вище форм неправомірної вигоди можливі такі дії, як пропозиція, обіцянка, надання або одержання; 4) перелічені дії є незаконними – вчиняються без законних на те підстав. Крім того, слід мати на увазі, що неправомірна вигода може мати як відкриту, так і приховану форму (безпідставні нарахування і виплати заробітної плати чи премій, нееквівалентна оплата послуг різного характеру – консультацій, експертиз тощо).

Грошові кошти (гроші) – особливий товар, що є загальною еквівалентною формою вартості інших товарів. Грошові кошти виконують функції мірила вартості та засобу обігу. Крім того, вони є засобами нагромадження та платежу.

До грошових коштів (грошей) належить: а) національна валюта України – грошові знаки у вигляді випущених НБУ паперових грошових знаків (банкнот) і розмінної металевої монети, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території України; б) іноземна валюта – іноземні грошові знаки у вигляді банкнот, казначейських білетів, металевої монети, що перебувають в обігу та виступають законним платіжним засобом на території відповідної іноземної держави (іноземних держав). Гроші можуть перебувати як у готівковій, так і в безготівковій формах у вигляді коштів на рахунках в установах банку, в акредитивах, у підзвітних осіб та депозитах.

Майно взагалі – це окрема річ або сукупність речей, які виступають об'єктом права власності та можуть бути предметом різних цивільно-правових (зокрема, купівлі-продажу, дарування, найму, оренди, підляду, страхування, управління майном, факторингу) і господарсько-правових (зокрема, поставки, контрактації сільськогосподарської продукції, енергопостачання, комерційної концесії) договорів. Цивільне право відносить до майна як особливого об'єкта також майнові права та обов'язки, а господарське – інші цінності, включаючи нематеріальні ак-

тиви, які мають вартісне визначення, виробляються чи використовуються у діяльності суб'єктів господарювання та відображаються в їх балансі або враховуються в інших передбачених законом формах обліку майна цих суб'єктів.

До особливих видів майна належать тварини, підприємство як єдиний майновий комплекс, гроші (грошові кошти), валютні цінності, цінні папери, результати робіт, послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація, а також інші матеріальні та нематеріальні блага.

Поняття «майно» може охоплювати будь-які активи, матеріальні чи нематеріальні, рухомі чи нерухомі, виражені в речах або у правах, а також юридичні документи чи активи, що підтверджують право власності на такі активи або інтерес у них (п. d ст. 2 Конвенції ООН проти корупції).

Отже, у широкому розумінні *майно* – це відповідні матеріальні цінності, майнові права та обов'язки, матеріальні та нематеріальні блага, юридичні документи тощо.

Якщо майно у формі предметів, які вилучені з обігу або обіг яких обмежений (наприклад, вогнепальна зброя чи наркотичні засоби), то вчинене щодо нього кримінально каране діяння кваліфікується з урахуванням правил сукупності злочинів. Щодо людини, то, незважаючи на існування такого поняття, як «торгівля людьми» (вживається, зокрема, у ст. 149 КК України), вона не є й ніколи не може бути майном.

Перевагами визнаються додаткові матеріальні чи інші вигоди, можливості, привілеї, які суб'єкт має порівняно з іншими, що ставлять його в неоднакове становище з іншими особами. Переваги можуть виявитися у позачерговому або першочерговому одержанні матеріальних благ, послуг або пільг, які належать особі за законом (зокрема, отримання квартири від держави особою, яка хоча й перебувала на обліку як така, що має право на першочергове одержання житла, але не була першою у відповідному списку, тобто фактично одержала житло поза чергою).

Пільги – це встановлені законодавством для відповідних категорій осіб блага (соціальні, професійні, податкові тощо), змістом яких є звільнення від виконання певних обов'язків або надання додаткових можливостей майнового чи немайнового характеру.

Майновими є пільги, що полягають у здійсненні додаткових виплат, повному чи частковому звільненні окремих категорій громадян від сплати обов'язкових платежів, а немайновими – пільги у вигляді надання конкретним особам чергової чи додаткової відпустки, скорочення їм робочого часу на підприємстві, в установі чи організації тощо. Предмет неправомірної вигоди становлять обидва вказані види пільг, адже закон не містить жодних винятків чи уточнень із цього приводу.

За категоріями осіб, яким встановлюються пільги, останні можна поділити на: трудові, пенсійні, житлові, у галузі охорони здоров'я, фінансово-кредитні тощо.

Відповідно до чинного законодавства певні категорії громадян України мають право на такі пільги, які фінансуються з бюджетів усіх рівнів: надання бюджетних кредитів і позик; звільнення від плати за житло, комунальні послуги, електроенергію, газ, паливо або її зменшення; безкоштовний проїзд усіма видами пасажирського міського (комунального) і приміського транспорту, а також капітальний ремонт житлових приміщень громадян; безоплатні або за зниженою платою встановлення телефону і користування ним, забезпечення автомобілем, санаторно-курортне лікування тощо.

Крім пенсіонерів за віком, право на пільги за соціальною ознакою мають певні категорії осіб, зокрема, відповідно до ПК України, КЦЗ України, Законів України від 22 жовтня 1993 р. № 3551-ХІІ «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», від 16 грудня 1993 р. № 3721-ХІІ «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні», від 24 березня 1998 р. № 203/88-ВР «Про статус ветеранів військової служби, ветеранів органів внутрішніх справ і деяких інших осіб та їх соціальний захист», від 17 квітня 1991 р. № 962-ХІІ «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні», від 28 лютого 1991 р. № 796-ХІІ «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи», від 20 грудня 1991 р. № 2011-ХІІ «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», від 23 травня 1991 р. 1060-ХІІ «Про освіту», від 14 жовтня 2014 р. № 1697-VII «Про прокуратуру», від 25 березня 1992 р. № 2229-ХІІ «Про Службу безпеки України», від 27 січня 1995 р. № 32/95-ВР «Про бібліотеки і бібліотечну справу», від 14 жовтня 1998 р. № 180-XIV «Про захист рослин», від 21 березня 1991 р. № 875-ХІІ «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні», від 23 березня 2000 р. № 1584-III «Про жертви нацистських переслідувань», від 23 червня 2005 р. № 2713-IV «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», від 23 лютого 2006 р. № 3475-IV «Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України», від 26 квітня 2001 р. № 2402-III «Про охорону дитинства», від 18 листопада 2004 р. № 2195-IV «Про соціальний захист дітей війни», від 14 грудня 2010 р. № 2779-VI «Про культуру», від 2 липня 2015 р. № 580-VIII «Про Національну поліцію», від 19 листопада 1992 р. № 2801-ХІІ Основ законодавства України про охорону здоров'я, від 6 жовтня 1999 р. № 1127-XIV Гірничого закону України.

З метою визначення фізичних осіб, які мають право на пільги за соціальною ознакою згідно із законами України, слід звертатися до Єдиного державного автоматизованого реєстру осіб, які мають право на пільги (затверджений постановою КМУ від 29 січня 2003 р. № 117).

При цьому специфікою національного законодавства є те, що воно не встановлює чіткі та науково обґрунтовані критерії визначення системи пільг, а також містить як загальні норми про ті чи інші пільги, так і норми, які є похідними, деталізують певні пільги. До того ж у рішенні КСУ у справі щодо пільг, компенсацій і гарантій від 20 березня 2002 р. № 5-рп/2002 зазначено, що «багато таких «пільг», установлених Законами України «Про міліцію», «Про прокуратуру» тощо, є не пільгами, а гарантіями та іншими засобами забезпечення професійної діяльності окремих категорій громадян, ефективного функціонування відповідних органів».

Поряд із зазначеними вище пільгами існують також інші, зокрема, податкові – передбачені законодавством України звільнення платників податків від обов'язків щодо нарахування та сплати податків і зборів, сплата їх у меншому розмірі за наявності підстав, визначених відповідними положеннями ПК.

Послуга – діяльність виконавця з надання (передачі) споживачеві певного визначеного договором матеріального чи нематеріального блага, що здійснюється за індивідуальним замовленням споживача для задоволення його особистих потреб (п. 17 ст. 1 Закону України від 12 травня 1991 р. № 1023-XII «Про захист прав споживачів», ч. 2 ст. 1 Закону України від 2 грудня 2010 р. № 2736-VI «Про загальну безпечність нехарчової продукції»), або результат економічної діяльності, яка не створює товар, але продається та купується під час торговельних операцій (ст. 1 Закону України від 1 грудня 2005 р. № 3164-IV «Про технічні регламенти та процедури оцінки відповідності»). Загалом послуги є результатом різнорідної діяльності, що здійснюється виконавцем на замовлення будь-яких споживачів (окремих громадян, підприємств, організацій, підприємців). Особливістю послуг як продукції є те, що вони не накопичуються (за винятком окремих видів), не транспортуються, не існують окремо від виробників, а здебільшого споживаються в момент їх надання. Найбільш поширені такі види послуг: житлово-комунальні; з перевезення пасажирів та вантажів; з технічного сервісу; із працевлаштування; з організації відпочинку; у галузі охорони здоров'я; у сфері громадського харчування; освітні; поштового зв'язку; мобільного зв'язку та доступу до мережі Інтернет; із розроблення, документації та запровадження системи управління; ритуальні; фінансові; соціальні та ін.

Нематеріальні активи – це право власності на результати інтелектуальної діяльності, у тому числі промислової власності, а також інші аналогічні права, визнані об'єктом права власності (інтелектуальної власності), право користування майном та майновими правами платника податку, в установленому законодавством порядку, у т. ч. набуті в установленому законодавством порядку права користування природними ресурсами, майном та майновими правами (пп. 14.1.120 п. 14.1 ст. 14 ПК України).

Найчастіше під нематеріальними активами як видом неправомірної вигоди розуміються майнові права на певні об'єкти права інтелектуальної власності. Такими правами стосовно зазначених об'єктів є: 1) право на їх використання; 2) виключне право дозволяти їх використання; 3) виключне право перешкоджати їх неправомірному використанню, у тому числі забороняти таке використання; 4) інші права, встановлені законом (статті 420 і 424 ЦК України). Нематеріальні активи можуть бути виражені у грошовій формі, тобто вони мають вартість. Задля визначення вартості нематеріальних активів як однієї з груп основних засобів та інших необоротних активів – об'єктів податку на прибуток підприємств – слід керуватися ст. 145 «Класифікація груп основних засобів та інших необоротних активів. Методи нарахування амортизації» ПК України, а також Положенням (стандартами) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи» та Національним положенням (стандартами) бухгалтерського обліку в державному секторі 122 «Нематеріальні активи» (накази Міністерства фінансів від 18 жовтня 1999 р. № 242, від 12 жовтня 2010 р. № 1202, від 17 грудня 2012 № 1343).

У пп. 145.1.1 п. 145.1 ст. 145 «Класифікація груп основних засобів та інших необоротних активів. Методи нарахування амортизації» ПК України перелічено шість груп нематеріальних активів: права користування природними ресурсами (надрами, іншими ресурсами природного середовища, геологічною та іншою інформацією про природне середовище); права користування майном (земельною ділянкою, крім права постійного користування нею, право користування будівлею, право на оренду приміщень тощо); права на комерційні позначення (права на торговельні марки (знаки для товарів і послуг), комерційні (фірмові) найменування тощо), крім тих, витрати на придбання яких визнаються роялті; права на об'єкти промислової власності (на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, сорти рослин, породи тварин, компонування (топографії) інтегральних мікросхем, комерційні таємниці, у тому числі ноу-хау, захист від недобросовісної конкуренції тощо), крім тих, витрати на придбання яких визнаються роялті; авторське право та суміжні з ним права (право на літературні, художні, музичні твори, комп'ютерні

програми, програми для електронно-обчислювальних машин, компіляції даних (бази даних), фонограми, відеограми, передачі (програми) організацій мовлення тощо), крім тих, витрати на придбання яких визнаються роялті; інші нематеріальні активи (право на ведення діяльності, використання економічних та інших привілеїв тощо).

У пп. 14.1.40 п. 14.1 ст. 14 ПК України названо ще один вид нематеріального активу – гудвіл (вартість ділової репутації) — і зазначено, що його вартість визначається як різниця між ринковою ціною та балансовою вартістю активів підприємства як цілісного майнового комплексу, що виникає в результаті використання кращих управлінських якостей, домінуючої позиції на ринку товарів, послуг, нових технологій тощо.

Будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру — це такі вигоди, які не мають матеріальної форми чи їх неможливо виміряти (оцінити) у грошовому еквіваленті, але які можуть бути формою неправомірної вигоди (зокрема, отримання службовою особою будь-яких відомостей і/або даних, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді; нагородження її почесними званнями, що не мають державного значення, або медалями чи орденами, що засновані певними відомствами чи громадськими організаціями; задоволення сексуальних потреб службової особи; реалізація нею певних корпоративних прав; організація масових акцій на підтримку рейтингу певної службової особи або лобіювання її інтересів у відповідних інстанціях; «красномовні», виправдовувальні або похвальні виступи у засобах масової інформації на адресу службової особи).

Неправомірність (незаконність, безпідставність) вигоди полягає в тому, що відповідні блага чи інші вигоди пропонуються, обіцяються, надаються або одержуються в розмірі, який не відповідає обсягу виконаної роботи, або з порушенням порядку її правомірної оплати, або з порушенням порядку виконання таких дій, або з порушенням заборони щодо них, або з їх незаконністю тощо. Іншими словами — в усіх випадках відсутні необхідні юридичні підстави. Отже, конструкція «*без законних на те підстав*» означає, що в особи, яка пропонує, обіцяє, надає зазначені вигоди, так само, як і в особи, яка приймає пропозицію, обіцянку їх надати чи одержує їх, немає визначених безпосередньо в законі підстав для цього у формі прямого дозволу.

Кваліфікуючою ознакою злочину (ч. 2 ст. 364-1 КК України) є спричинення діянням, передбаченим ч. 1 цієї статті, *тяжких наслідків* (про їх зміст див. примітку до ст. 364 КК України і розглянуті положення щодо цієї статті).

Покарання за злочин: *за ч. 1* — штраф від 150 до 400 н.м.д.г. або арешт на строк до 3 місяців, або обмеження волі на строк до 2 років, з

позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 2 років; **за ч. 2** – штраф від 400 до 900 н.м.д.г. або арешт на строк до 6 місяців, або позбавлення волі на строк від 3 до 6 років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років.

2.12. Зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги (ст. 365-2 КК України)

Від зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК) цей злочин відрізняється передусім тим, що: він учиняється через зловживання тільки повноваженнями (а не владою); його може скоїти тільки спеціальний суб'єкт – особа, яка надає публічні послуги (а не службова особа, про яку йдеться у примітці до ст. 364 КК України). Крім того, деякі відмінності має законодавче формулювання мети злочину в цих статтях: у ст. 364 К України йдеться про «*мету одержання будь-якої неправомірної вигоди для самої себе чи іншої фізичної або юридичної особи*», а у ст. 365-2 КК України – про «*мету отримання неправомірної вигоди для себе чи інших осіб*».

Від зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 364-1 КК України) аналізований злочин відрізняється передусім суб'єктом посягання та змістом окремих кваліфікуючих ознак.

Основним безпосереднім об'єктом цього злочину є суспільні відносини, що забезпечують установлений організаційно-правовий порядок надання публічних послуг, а **додатковими обов'язковими** – охоронювані законом права та інтереси окремих громадян, або державні чи громадські інтереси, або інтереси юридичних осіб.

Об'єктивна сторона злочину (ч. 1 ст. 365-2 КК України) характеризується трьома обов'язковими ознаками: *діянням* – використанням особою, яка здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, своїх повноважень всупереч своїм повноваженням, що полягає в певних діях або бездіяльності суб'єкта; *наслідками*, що виявляються у завданні істотної шкоди охоронюваним законом правам або інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам юридичних осіб; *причинним зв'язком* між діянням і наслідками.

Зловживання повноваженнями – це вчинене всупереч інтересам фізичних та юридичних осіб будь-яке використання особою наданих їй повноважень у зв'язку зі здійсненням професійної діяльності з надання

публічних послуг. Зловживанням визнається не будь-яке діяння, а лише таке, що стосується: а) професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг; б) наданих особі повноважень.

При вчиненні цього злочину дії чи бездіяльність суб'єкта посягання суперечать як загальним принципам, меті та завданням функціонування відповідної установи (аудиторської фірми чи компанії, нотаріальної контори, трудового арбітражу), так і загальній меті та змісту надання публічних послуг, для забезпечення якого така особа мала відповідні права та була наділена відповідними повноваженнями. Компетенція особи, котра здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, визначається, зокрема, законами, постановами, наказами, положеннями, інструкціями, актами індивідуальної дії та договорами (щодо незалежного посередника).

Власне зловживання може виявлятися у вчиненні суб'єктом певних протиправних дій, наданні невідповідних чи не у повному обсязі послуг, встановленні певних заборон, створенні перепон для реалізації громадянами передбачених законодавством прав і свобод, що в цілому сприяє отриманню неправомірної вигоди.

Злочин є *закінченим* з моменту заподіяння істотної шкоди охоронюваним законом правам або інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам юридичних осіб (*матеріальний склад*).

Про поняття «істотна шкода» див. примітку до ст. 364 КК України і розглянуті положення щодо цієї статті.

Суб'єкт злочину – *спеціальний*, а саме особа, яка не є державним службовцем або посадовою особою місцевого самоврядування, але здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг. Згідно з диспозицією ч. 1 ст. 365-2 КК України ним може бути: *аудитор, нотаріус, оцінювач, уповноважена особа або службова особа Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, інша особа, яка здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, у тому числі експерт, арбітражний керуючий, незалежний посередник, член трудового арбітражу, третейський суддя (під час виконання цих функцій)*. За чинним законодавством України практично всім згаданим суб'єктам прямо заборонено використовувати свої повноваження з метою одержання неправомірної вигоди.

Про поняття «послуга» див. розглянуті положення щодо ст. 364-1 КК України. *Публічні послуги* характеризуються такими ознаками: вони спрямовані на захист чи забезпечення умов для реалізації суспільних інтересів, прав та інтересів фізичних або юридичних осіб; породжують

наслідки правового характеру; порядок і форма їх надання визначені державою чи органом місцевого самоврядування.

Публічними послуги можуть вважатися виходячи з того, що: а) вони є загальнодоступними і тому надаються на звернення будь-якої особи; б) правом їх надання осіб, які здійснюють певну професійну діяльність, наділяють органи держави чи місцевого самоврядування; в) на відміну від суто професійних, ці послуги мають юридично значущий характер, оскільки підтверджують чи посвідчують певні події, явища або факти, які породжують чи здатні породити наслідки правового характеру; г) при наданні таких послуг зазначені особи здійснюють організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські функції, але не належать при цьому до службових осіб чи найманих працівників юридичних осіб публічного і приватного права.

Надання та отримання послуг – це невід’ємні складові будь-яких форм суспільних відносин і людської діяльності. Корисний ефект послуги може розглядатись як сукупність корисних властивостей, спрямованих на задоволення потреб суспільства чи безпосередньо людини. Питання надання послуг урегульовані главою 63 ЦК України «Послуги. Загальні положення». Незважаючи на значне їх коло, традиційно, з економічної точки зору, розмежовують послуги матеріальні та нематеріальні. Щодо суспільних послуг, то вони характеризуються доступністю і рівністю в загальному переліку споживчих благ, тобто доступні як одній особі, так і невизначеному колу осіб і становлять громадський інтерес, оскільки є суспільними благами.

Аудитором може бути фізична особа, яка має сертифікат, що визначає її кваліфікаційну придатність до заняття аудиторською діяльністю на території України. Аудитор має право займатися аудиторською діяльністю як фізична особа – підприємець або у складі аудиторської фірми з дотриманням вимог Закону України від 22 квітня 2003 р. № 3125-XII «Про аудиторську діяльність» та інших нормативно-правових актів. Аудиторська діяльність – це підприємницька діяльність, яка включає в себе організаційне і методичне забезпечення аудиту, практичне виконання аудиторських перевірок (аудит) та надання інших аудиторських послуг. Аудиторам забороняється безпосередньо займатися іншими видами підприємницької діяльності, що не виключає їх права отримувати дивіденди від акцій та доходи від інших корпоративних прав (ст.ст. 3 і 4 Закону України «Про аудиторську діяльність»).

Нотаріус – це уповноважена державою фізична особа, яка здійснює нотаріальну діяльність у державній нотаріальній конторі, державному нотаріальному архіві або незалежну професійну нотаріальну діяльність, зокрема посвідчує права, а також факти, що мають юридичне значення,

та вчиняє інші нотаріальні дії, передбачені законом, з метою надання їм юридичної вірогідності. Ним може бути громадянин України, який володіє державною мовою, має повну вищу юридичну освіту, стаж роботи у сфері права не менш як шість років, із них помічником нотаріуса або консультантом державної нотаріальної контори – не менш як три роки, склав кваліфікаційний іспит і отримав свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю. Ця особа не може займатися підприємницькою, адвокатською діяльністю, бути засновником адвокатських об'єднань, перебувати на державній службі або службі в органах місцевого самоврядування, у штаті інших юридичних осіб, а також виконувати іншу оплачувану роботу, крім викладацької, наукової і творчої діяльності. Не є нотаріусами, хоча відповідно до закону уповноважені вчиняти окремі нотаріальні дії, головні лікарі, їх заступники з медичної частини, чергові лікарі лікарень, госпіталів, інших стаціонарних закладів охорони здоров'я, начальники госпіталів, директори і головні лікарі будинків для осіб похилого віку та інвалідів; капітани морських, річкових суден, що ходять під прапором України; начальники пошукових або інших експедицій; командири (начальники) військових частин, з'єднань, установ, військово-навчальних закладів; начальники установ виконання покарань; начальники слідчих ізоляторів; уповноважені посадові особи органу місцевого самоврядування (ст.ст. 1, 3 – 5, 20, 34 і 40 Закону України від 2 вересня 1993 р. № 3425-III «Про нотаріат»).

Оцінювачами можуть бути громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які склали кваліфікаційний іспит та одержали кваліфікаційне свідоцтво оцінювача відповідно до вимог законодавства. Оцінка майна, майнових прав – це процес визначення їх вартості на дату оцінки за процедурою, встановленою відповідними нормативно-правовими актами, і є результатом практичної діяльності суб'єкта оціночної діяльності. У свою чергу професійна оціночна діяльність – діяльність оцінювачів та суб'єктів оціночної діяльності, визнаних такими відповідно до положень законодавства, яка полягає в організаційному, методичному та практичному забезпеченні проведення оцінки майна, розгляді та підготовці висновків щодо вартості майна (ст.ст. 3, 4 і 6 Закону України від 12 липня 2001 р. № 2658-III «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні»).

Уповноважена особа Фонду гарантування вкладів фізичних осіб – працівник Фонду, який від імені Фонду та в межах повноважень, передбачених цим Законом і/або делегованих Фондом, виконує дії із забезпечення виведення банку з ринку під час здійснення тимчасової адміністрації неплатоспроможного банку і/або ліквідації банку (п. 17 ч. 1

ст. 2 Закону України від 23 лютого 2012 р. № 4452-VI «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб»). Така особа повинна мати високі професійні та моральні якості, бездоганну ділову репутацію, повну вищу освіту в галузі економіки, фінансів чи права (не нижче кваліфікаційного рівня «спеціаліст») та професійний досвід, необхідний для виконання заходів у межах здійснення тимчасової адміністрації. До *службових осіб Фонду гарантування вкладів фізичних осіб* належать особи, які безпосередньо не є уповноваженими особами цього Фонду, однак наділені відповідними службовими повноваженнями згідно чинного законодавства (наприклад, члени виконавчої дирекції Фонду гарантування вкладів фізичних осіб – директор-розпорядник і його заступники, керівники департаментів та їх заступники, завідувачі секторів, начальники відділів, інші службові особи структурних підрозділів цього Фонду).

Експерт – компетентна особа, яка здійснює певну експертизу на підставі відповідних законів України (наприклад, від 25 лютого 1994 р. № 4038-XII «Про судову експертизу», від 10 лютого 1995 р. № 51/95-ВР «Про наукову і науково-технічну експертизу», від 5 квітня 2007 р. 877-V «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності», від 17 червня 2004 р. № 1807-IV «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність»). Такими особами, зокрема, є: судові експерти; фахівці, які здійснюють наукову чи науково-технічну експертизу; експерти, які дозволяють з'ясувати питання, пов'язані зі здійсненням державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності; сільськогосподарські експерти-дорадники.

Так, судовими експертами можуть бути особи, які мають необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань (зокрема, щодо матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів досудового розслідування чи суду). Судовими експертами державних спеціалізованих установ можуть бути фахівці, які мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності. До проведення судових експертиз, крім тих, що проводяться виключно державними спеціалізованими установами, можуть залучатися також судові експерти, які не є працівниками цих установ, за умови, що вони мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку в державних спеціалізованих установах Міністерства юстиції України, атестовані та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності у по-

рядку, передбаченому законодавством (ст.ст. 1, 10 Закону України «Про судову експертизу»).

Експертами можуть бути й фізичні особи, які мають високу кваліфікацію, спеціальні знання і безпосередньо здійснюють наукову чи науково-технічну експертизу та несуть персональну відповідальність за достовірність і повноту аналізу, обґрунтованість рекомендацій відповідно до вимог завдання на проведення експертизи (ст. 4 Закону України «Про наукову і науково-технічну експертизу»).

Діяльність експертів передбачена також процесуальними кодексами та іншими законами. Зокрема, згідно зі ст. 17 Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» для з'ясування питань, пов'язаних зі здійсненням державного нагляду (контролю), за рішенням керівника органу державного нагляду (контролю) або його заступника може призначатися експертиза (випробування). Статтями 1, 5, 8 Закону України від 17 червня 2004 р. «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» передбачають, що сільськогосподарський експерт-дорадник – це фізична особа, яка проводить дорадчу діяльність не на постійній основі, має достатній фаховий рівень, одержала кваліфікаційне свідоцтво відповідно до вимог законодавства, надає дорадчі послуги на запит дорадчих служб та дорадників і відповідає вимогам, передбаченим законодавством. Експертами-дорадниками є працівники закладів науки та освіти, інші вузькоспеціалізовані фахівці, які внесені до Реєстру дорадників.

Арбітражний керуючий (розпорядник майна, керуючий санацією, ліквідатор) – це фізична особа, призначена господарським судом у встановленому порядку в справі про банкрутство із числа осіб, які отримали відповідне свідоцтво і внесені до Єдиного реєстру арбітражних керуючих України. Розпорядник майна здійснює повноваження щодо нагляду та контролю за управлінням і розпорядженням майном боржника на період провадження у справі про банкрутство; керуючий санацією організовує здійснення санації боржника; ліквідатор організовує здійснення ліквідаційної процедури боржника, визнаного банкрутом, та забезпечує задоволення визнаних судом вимог кредиторів.

Арбітражним керуючим може бути громадянин України, який має повну вищу юридичну або економічну освіту, стаж роботи за фахом не менше трьох років або одного року на керівних посадах після отримання повної вищої освіти, пройшов навчання та стажування протягом шести місяців у порядку, встановленому державним органом з питань банкрутства, володіє державною мовою та склав кваліфікаційний іспит. Така особа має посвідчення та печатку, опис і порядок використання яких встановлює державний орган з питань банкрутства. За законом ар-

бітражний керуючий є суб'єктом незалежної професійної діяльності. З моменту винесення ухвали (постанови) про його призначення до моменту припинення здійснення ним повноважень він прирівнюється до службової особи підприємства-боржника. Одна й та ж особа може здійснювати повноваження арбітражного керуючого на всіх стадіях провадження у справі про банкрутство відповідно до вимог зазначеного нижче Закону України. Кандидатура арбітражного керуючого для виконання повноважень розпорядника майна визначається судом самостійно із застосуванням автоматизованої системи із числа осіб, внесених до Єдиного реєстру арбітражних керуючих (розпорядників майна, керуючих санацією, ліквідаторів) України (ст.ст. 1, 4, 97 – 118 Закону України від 14 травня 1992 р. № 2343-ХІІ «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом»).

Згідно із Законом України від 3 березня 1996 р. № 137/98-ВР «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» *незалежним посередником* є визначена за спільним вибором сторін особа, яка сприяє встановленню взаємодії між сторонами, проведенню переговорів, бере участь у виробленні примирною комісією взаємоприйнятної рішення (ст. 10), а *членом трудового арбітражу* – фахівець, експерт чи інша залучена сторонами особа, яка входить до складу трудового арбітражу – органу, який приймає рішення по суті трудового спору (конфлікту) (ст. 11). Кількісний і персональний склад трудового арбітражу визначається за згодою сторін. Голова трудового арбітражу обирається з числа його членів. До складу трудового арбітражу також можуть входити народні депутати України, представники органів державної влади, органів місцевого самоврядування й інші особи.

З метою сприяння поліпшенню трудових відносин та запобігання виникненню колективних трудових спорів (конфліктів), їх прогнозування та сприяння своєчасному їх вирішенню, здійснення посередництва для вирішення таких спорів (конфліктів) Президентом України утворюється Національна служба посередництва і примирення, яка складається з висококваліфікованих фахівців та експертів з питань вирішення колективних трудових спорів (конфліктів) і має свої відділення в АРК та областях. Зазначена служба та її відділення проводять оцінку відповідності критеріям репрезентативності, підтвердження репрезентативності профспілок, їх організацій та об'єднань, організацій роботодавців та їх об'єднань для участі в колективних переговорах з укладення генеральної, галузевих (міжгалузевих), територіальних угод, обрання (делегування) представників до тристоронніх або двосторонніх органів соціального діалогу, участі в міжнародних заходах. Рішення цієї служби мають рекомендаційний характер і повинні розглядатися сторонами

колективного трудового спору (конфлікту) та відповідними центральними або місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування (ст.ст. 10, 11 і 15 Закону України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)»).

Третейським суддею є фізична особа, призначена чи обрана сторонами у погодженому ними порядку або призначена чи обрана відповідно до законодавства для вирішення спорів у третейському суді — недержавному незалежному органі, що утворюється за угодою або відповідним рішенням заінтересованих фізичних і/або юридичних осіб у порядку, встановленому законодавством, для вирішення спорів, що виникають із цивільних та господарських правовідносин. Завданням третейського суду є захист майнових і немайнових прав та охоронюваних законом інтересів фізичних чи юридичних осіб шляхом усебічного розгляду та вирішення спорів відповідно до закону. Третейські судді не є представниками сторін. Таким суддею може бути призначена чи обрана особа, яка прямо чи опосередковано не заінтересована в результаті вирішення спору, а також має визнані сторонами знання, досвід, ділові та моральні якості, необхідні для вирішення спору (ст.ст. 2, 3 і 18 Закону України від 11 травня 2004 р. № 1701-IV «Про третейські суди»).

Суб'єктивна сторона злочину характеризується *прямим умислом* щодо діяння та *умислом* чи *необережністю* щодо наслідків у вигляді завдання істотної шкоди. Обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони злочину також є *спеціальна мета* — отримання неправомірної вигоди для себе чи інших осіб. Щодо поняття «*неправомірна вигода*» див. примітку до ст. 364-1 КК України та розглянуті положення щодо цієї статті.

Кваліфікуючими ознаками злочину (ч. 2 ст. 365-2 КК України) є вчинення того самого діяння стосовно: *неповнолітньої особи* (тобто особи, яка не досягла 18-річного віку); *недієздатної особи* (див. нижче); *особи похилого віку* (див. нижче) або *повторно* (див. положення ст. 32 КК України).

Згідно зі ст. 39 ЦК України фізична особа може бути визнана судом *недієздатною*, якщо вона внаслідок хронічного, стійкого психічного розладу не здатна усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними. Порядок визнання фізичної особи *недієздатною* встановлюється ЦПК України.

Особи (громадяни) похилого віку — це особи, які досягли пенсійного віку, встановленого ст. 26 Закону України від 9 липня 2003 р. № 1058-IV «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», а також особи, яким до досягнення зазначеного пенсійного віку залишилося не більш як півтора року (ст. 10 Закону України від 16 грудня 1993 р.

№ 3721-ХІІ «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні»). Отже, фактично йдеться про осіб, які досягли віку 58 років і 6 місяців.

Особливо кваліфікуючою ознакою злочину (ч. 3 ст. 365-2 КК України) є спричинення діями, передбаченими частинами 1 або 2 цієї статті, *тяжких наслідків* (про їх зміст див. примітку до ст. 364 КК України та розглянуті положення щодо цієї статті).

Покарання за злочин: *за ч. 1* – обмеження волі на строк до 3 років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 10 років; *за ч. 2* – обмеження волі на строк до 5 років або позбавлення волі на строк від 3 до 5 років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років; *за ч. 3* – позбавлення волі на строк від 5 до 8 років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років, з конфіскацією майна або без такої.

2.13. Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 КК України)

Безпосереднім об'єктом цього злочину є суспільні відносини, що забезпечують правильну (належну) діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних чи комунальних підприємств, установ чи організацій, а також їх службових осіб, у частині їх непідкупності та фінансування виключно у порядку, встановленому законодавством.

Предметом злочину є *неправомірна вигода* (див. примітку до ст. 364-1 КК України та розглянуті положення щодо цієї статті). Це поняття замінило собою більш вузьке поняття «*хабар*», під яким розумілися блага виключно майнового характеру: 1) *майно*, зокрема вилучене з вільного обігу (гроші, цінності та інші речі); 2) *право на майно* (документи, що надають право отримати майно, користуватися ним або вимагати виконання зобов'язань тощо); 3) *будь-які дії майнового характеру* (передача майнових вигод, відмова від них, відмова від прав на майно, безоплатне надання послуг, санаторних або туристичних путівок, проведення будівельних чи ремонтних робіт тощо)¹. Предметом же

¹ Про судову практику в справах про хабарництво : постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 року № 5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-02>.

неправомірної вигоди можуть бути і *нематеріальні блага* (зокрема будь-які послуги).

Оскільки від розміру неправомірної вигоди залежить кваліфікація злочину, предмет такого роду вигоди має отримати грошову оцінку в національній валюті України. Це необхідно і в тих випадках, коли ним є майно, яке з тих чи інших причин не купувалося (викрадене, подароване, знайдене тощо). При визначенні вартості предмета неправомірної вигоди слід виходити з мінімальних цін, за якими в даній місцевості на час вчинення злочину можна було вільно придбати річ або одержати послуги такого ж роду та якості.

Якщо передане як неправомірна вигода майно не знайдено, то безпідставно придбане належить стягувати в доход держави. При цьому слід враховувати офіційні дані Державного комітету статистики України про показники рівня інфляції та за необхідності відповідно збільшувати суму, яка підлягає стягненню. У випадках, коли вартість речей, які були предметом неправомірної вигоди, на час судового провадження змінилася, розмір грошової суми, що підлягає стягненню, має визначатися за новими цінами.

Оскільки мінімальний розмір неправомірної вигоди у КК України не визначено, кваліфікацію вчиненого за ч. 1 ст. 368 цього Кодексу необхідно здійснювати відповідно до конкретних обставин кримінального провадження та з урахуванням положень про малозначність діяння (ч. 2 ст. 11 КК України). Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання службовою особою неправомірної вигоди (а також пропозиція, обіцянка або надання такої вигоди службовій особі) у вигляді заборонених предметів (наприклад, вогнепальна, крім гладкоствольної мисливської, чи холодна зброя, бойові припаси або вибухові речовини, наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги, отруйні чи сильнодіючі речовини) утворює сукупність злочинів і кваліфікується за відповідною частиною статей 368 чи 369 і тією статтею (частиною статті) КК України, в якій передбачена відповідальність за незаконне поводження із забороненими предметами.

Об'єктивна сторона злочину (ч. 1 ст. 368 КК України) передбачає такі альтернативні дії службової особи: *прийняття пропозиції* неправомірної вигоди; *прийняття обіцянки* такої вигоди; *одержання* неправомірної вигоди; *прохання надати* таку вигоду.

Слід також наголосити, що, по-перше, службова особа при вчиненні цього злочину може приймати пропозицію, обіцянку або одержувати неправомірну вигоду, а так само просити надати таку вигоду *як для себе, так і для третьої особи*; по-друге, цей злочин вчиняється службовою особою *як в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає непра-*

вomisну вигоду, так i в iнтересах третьої особи; по-третє, прийняття пропозиції, обіцянки або одержання службовою особою неправомірної вигоди, а так само прохання надати таку вигоду пов'язані із вчиненням чи невчиненням цією службовою особою будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища.

Про поняття «пропозиція» та «обіцянка» див. п. 3 примітки до ст. 354 КК України і розглянуті положення щодо цієї статті; про поняття «прийняття пропозиції», «прийняття обіцянки», «одержання» та «прохання надати таку вигоду» – розглянуті положення щодо ст. 354 КК України.

Особливістю *прийняття пропозиції неправомірної вигоди* у ст. 368 КК України є те, що воно передбачає виявлення згоди (погодження) службовою особою з висловленням їй наміру надати таку вигоду, схвалення нею цих дій, її готовність до безпосереднього одержання зазначеної вигоди. Якщо ж висловлення наміру супроводжується повідомленням про час, місце, спосіб надання неправомірної вигоди і службова особа виявляє згоду (погоджується) із цим наміром, схвалює ці дії, проявляє готовність до безпосереднього одержання такої вигоди, то вже має місце *прийняття обіцянки неправомірної вигоди*.

В обох зазначених вище випадках фактично йдеться про криміналізацію злочинного наміру службовою особою. Власне прийняття пропозиції чи обіцянки неправомірної вигоди може бути здійснене будь-яким чином (за допомогою конклюдентних дій, усно, письмово, телефоном, електронною поштою, СМС-повідомленням тощо). Приймаючи пропозицію чи обіцянку неправомірної вигоди, винний, так би мовити, «укладає попередню угоду» щодо її одержання з особою, яка пропонує чи обіцяє таку вигоду. Таким чином створюються умови для подальшого безперешкодного одержання неправомірної вигоди, усувається ризик учинення службовою особою провокації підкупу в майбутньому. При цьому прийняття обіцянки неправомірної вигоди є більш ускладненою формою прояву злочинного наміру порівняно з прийняттям пропозиції такої вигоди, оскільки між службовою особою та особою, яка обіцяє неправомірну вигоду, обов'язково відбувається узгодження часу, місця (території), способу (приймів і методів) надання неправомірної вигоди. Не виключається й учинення інших подібних дій (зокрема, уточнення чи коригування розміру неправомірної вигоди, її виду чи форми, строків та адресатів її майбутнього одержання).

Одержання неправомірної вигоди – це отримання (набуття, приймання) службовою особою такої вигоди для себе чи третьої особи за вчинення чи невчинення цією службовою особою в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає неправомірну вигоду, чи в інтересах третьої

особи будь-якої дії з використанням наданої їй влади, покладених на неї організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, або таких, які вона не уповноважена була вчинювати, але до вчинення яких іншими службовими особами могла вжити заходів завдяки своєму службовому становищу.

Одержання службовою особою неправомірної вигоди від підлеглих чи підконтрольних осіб за протегування чи потурання, за вирішення на їх користь питань, які входять до її компетенції, також слід розцінювати як злочин, передбачений ст. 368 КК України. Дії винних належить визнавати одержанням і наданням неправомірної вигоди і в тих випадках, коли умови отримання відповідних матеріальних цінностей або послуг спеціально не обумовлювались, але учасники злочину усвідомлювали, що особа надає неправомірну вигоду з метою задоволення тих чи інших власних інтересів або інтересів третіх осіб.

Способи одержання неправомірної вигоди можуть бути різними і для кваліфікації цього злочину значення не мають, однак можна визначити два основні: *простий* (полягає у безпосередньому наданні неправомірної вигоди службовій особі, її близьким родичам чи членам сім'ї, передачі її через посередника чи третіх осіб); *завуальований* (факт одержання неправомірної вигоди маскується під зовні цілком законну операцію: укладення законної угоди, нарахування й виплата заробітної плати чи премії, оплата послуг, консультації, експертизи тощо). У разі встановлення, що неправомірну вигоду було передано завуальованим способом, то про це слід зазначити у відповідних матеріалах кримінального провадження і навести докази, на підставі яких зроблено висновок, що гроші, матеріальні цінності чи послуги були передані або надані службовій особі як неправомірна вигода та що це усвідомлювали і той, хто її надав, і той, хто її одержав.

Загалом прийняття пропозиції, обіцянки або одержання службовою особою неправомірної вигоди – самостійні злочинні дії, при цьому також можливий їх послідовний прояв.

Прохання надати неправомірну вигоду – це звернення службової особи до того, хто потенційно здатний надати таку вигоду, із клопотанням (закликом) про її надання. У цій ситуації винний, так би мовити, розраховує на «добрий жест» з боку іншої особи, прагне мотивувати її до надання йому неправомірної вигоди. Прохання слід відрізняти від натяків, незрозумілих жестів чи висловів; воно має бути адекватно сприйняте особою, до якої звернене. У той же час прохання не повинно мати форму вимоги, бути поєднане з погрозою чи іншими подібними діями, оскільки в цьому випадку вже буде наявне вимагання неправомірної вигоди (ч. 3 ст. 368 КК України). Висловлюючи прохання, службо-

ва особа виявляє своє протиправне бажання отримати неправомірну вигоду, при цьому особа, якій адресоване звернення, може або погодитися, або відмовити. Останній факт на кваліфікацію вчиненого не впливає.

Відповідальність за передбачений ст. 368 КК України злочин настає тільки за умови, що службова особа прийняла пропозицію, обіцянку або одержала неправомірну вигоду, а так само попросила надати таку вигоду для себе чи третьої особи *за вчинення чи невчинення такою службовою особою в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає неправомірну вигоду, чи в інтересах третьої особи будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища*. При цьому вчинення чи невчинення службовою особою відповідних дій перебуває за межами об'єктивної сторони даного злочину, а отже, кримінальна відповідальність настає незалежно від того, до чи після вчинення цих дій, зокрема, було одержано неправомірну вигоду, була чи не була вона обумовлена до їх вчинення, виконала чи не виконала службова особа обумовлене, збиралася вона це робити чи ні.

Слід зауважити, що вчинені суб'єктом аналізованого злочину дії можуть бути як цілком законними (входити до його компетенції, здійснюватися в установленому порядку тощо), так і незаконними. У разі коли неправомірну вигоду одержано за законні дії або за такі протиправні дії по службі, що утворюють дисциплінарний проступок, винний несе відповідальність тільки за ст. 368 КК України. Якщо скоєні службовою особою у зв'язку з одержанням неправомірної вигоди дії самі є злочинними (наприклад, зловживання владою або службовим становищем, перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу, службове підроблення, постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення ухвали або постанови), вчинене належить кваліфікувати за сукупністю злочинів.

Третя особа, в інтересах якої винний за неправомірну вигоду має вчинити певні дії з використанням наданої йому влади чи службового становища, – це будь-яка фізична (крім того, хто пропонує, обіцяє чи надає неправомірну вигоду) або юридична особа. Якщо встановлено, що службова особа дала згоду на прийняття неправомірної вигоди третіми особами (зокрема, її родичами чи близькими) або була поінформована про надання їм грошових коштів, іншого майна тощо і при цьому не вжила заходів до їх повернення чи компенсації, вчинене слід визнати одержанням неправомірної вигоди. Отже, склад злочину, передбаченого ст. 368 КК України, матиме місце не лише тоді, коли службова особа одержала неправомірну вигоду для себе особисто, а й тоді, коли вона одержала її для третіх осіб. При цьому не має значення, як фактично було використано предмет неправомірної вигоди.

Якщо службова особа, вчиняючи будь-які дії, використовує не можливості, пов'язані з її посадою, а, наприклад, особисте знайомство, дружні стосунки, то в її діях немає складу злочину, передбаченого ст. 368 КК, так само, як і у випадку одержання неправомірної вигоди не у зв'язку з реалізацією можливостей, зумовлених посадою, а за виконання суто професійних функцій (наприклад, вручення матеріальних цінностей чи грошей лікарю за вдало проведену операцію). Не є кримінально караним одержання службовою особою подарунків не за певні дії по службі, а з метою підлабузництва, для встановлення з нею «добрих» стосунків.

Про поняття *«використання службовою особою влади чи службового становища»* див. розглянуті положення щодо ст. 364 КК України.

Злочин, передбачений ч. 1 ст. 368 КК України, є *закінченим* з моменту, коли службова особа вчинила певні дії: а) прийняла пропозицію чи обіцянку надати їй або третій особі неправомірну вигоду і той, хто її пропонував або обіцяв, усвідомив надану службовою особою згоду; б) одержала неправомірну вигоду чи тільки її частину; в) попросила надати таку вигоду і особа, до якої звернене таке прохання, сприйняла його (*формальний* склад). Якщо ж службова особа лише вчинила певні дії, що були спрямовані на одержання неправомірної вигоди, однак останнього не відбулося з причин, які не залежали від її волі (наприклад, унаслідок вручення їй замість грошей «ляльки», тобто бутафорії, паперових предметів, що імітують справжні гроші), то скоєне є замахом на вчинення цього злочину. Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання службовою особою неправомірної вигоди від того, хто діє з метою викриття такої особи і звільняється від кримінальної відповідальності з передбачених законом підстав, є закінченим складом злочину, передбаченого ст. 368 КК України.

Суб'єкт злочину – спеціальний, а саме *службова особа* (див. примітку до ст. 364 КК України та розглянуті положення щодо цієї статті). Дії особи, яка сприяла тому, хто, будучи службовою особою, прийняв пропозицію, обіцянку або одержав неправомірну вигоду, чи тому, хто її пропонував, обіцяв чи надав, або організувала цей злочин, або підбурила до його вчинення, належить кваліфікувати як співучасть у злочині, передбаченому ст. 368 або ст. 369 КК України. При цьому питання про кваліфікацію дій співучасника потрібно вирішувати з урахуванням спрямованості його умислу виходячи з того, в чиїх інтересах, на чий стороні та за чією ініціативою – того, хто, будучи службовою особою, прийняв пропозицію, обіцянку або одержав неправомірну вигоду, чи того, хто її пропонував, обіцяв або надав, – він діяв. Зокрема, якщо неправомірна вигода одержана службовою особою через посередника,

який діяв на її боці, то його дії кваліфікують як пособництво в одержанні такої вигоди – за ч. 5 ст. 27, ч. 1 ст. 368 КК України, якщо тільки він не був співвиконавцем вчиненого, тобто відповідною службовою особою, яка використовувала надану їй владу чи службове становище.

За загальним правилом працівники державних чи комунальних підприємств, установ та організацій, які виконують суто професійні (адвокат, лікар, вчитель, викладач тощо), виробничі (водій, оператор з обробки інформації тощо) або технічні (друкарка, охоронник тощо) функції не можуть визнаватися службовими особами, а отже, не повинні вважатися суб'єктами злочину, передбаченого ст. 368 КК України. Якщо в силу своєї посади особа виконує й професійні, виробничі або технічні функції, й організаційно-розпорядчі або адміністративно-господарські функції (головний лікар, директор школи тощо), необхідно встановити у зв'язку з якими із них пов'язане вчинене особою діяння. У разі, коли зв'язок між таким діянням та організаційно-розпорядчими або адміністративно-господарськими функціями відсутній (наприклад, директор школи одержав неправомірну вигоду від батьків учня за високу оцінку з дисципліни, яку він безпосередньо викладає), вчинене не може кваліфікуватися як злочин у сфері службової діяльності (зокрема, за ст. 368 КК України). За наявності для цього підстав діяння суб'єкта може бути кваліфіковане як злочин іншого виду (зокрема, передбачений ст. 354 КК України).

Суб'єктивна сторона злочину характеризується прямим умислом і корисливим мотивом.

Специфіка суб'єктивної сторони складу цього злочину полягає в існуванні тісного зв'язку між умислом особи, яка приймає пропозицію, обіцянку або одержує неправомірну вигоду, та умислом того, хто її пропонує, обіцяє або надає. Змістом умислу службової особи має охоплюватися, з-поміж іншого, усвідомлення того, що суб'єкт злочину, передбаченого ст. 369 КК України, розуміє сутність того, що відбувається, та усвідомлює факт прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою. Якщо особа, надаючи службовій особі неправомірну вигоду, з тих чи інших причин цього не усвідомлює (наприклад, у зв'язку з обманом чи зловживанням довірою), вона не може нести відповідальність за пропозицію, обіцянку або надання, а службова особа – за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання такої вигоди. За наявності для того підстав дії службової особи можуть кваліфікуватися як зловживання владою чи службовим становищем, шахрайство тощо.

Дії службової особи, яка, одержуючи гроші чи інші цінності начебто для передачі іншій службовій особі як неправомірної вигоди, мала на-

мір їх привласнити, слід кваліфікувати не за ст. 368 КК України, а за відповідними частинами ст.ст. 190 і 364 КК України (як шахрайство і зловживання владою чи службовим становищем), а за наявності для того підстав – і за відповідними частинами ст.ст. 27, 15 та 369 КК України (як підбурювання до замаху на надання неправомірної вигоди). Особа, яка в такому випадку надає неправомірну вигоду, несе відповідальність за замах на злочин, передбачений ст. 369 КК України.

Кваліфікований склад злочину (ч. 2 ст. 368 КК України) утворює вчинення діяння, передбаченого ч. 1 цієї статті, предметом якого була *неправомірна вигода у значному розмірі* (відповідно до п. 1 примітки до цієї статті – це вигода, що в 100 і більше разів перевищує н.м.д.г.).

Особливо кваліфікований склад злочину (ч. 3, 4 ст. 368 КК України) утворюють: діяння, *передбачене частиною 1 або 2 цієї статті*, якщо: його предметом була *неправомірна вигода у великому розмірі* (відповідно до п. 1 примітки до цієї статті – це вигода, що в 200 і більше разів перевищує н.м.д.г.); воно вчинене *службовою особою, яка займає відповідальне становище* (див. п. 2 примітки до ст. 368 КК України), або *за попередньою змовою групою осіб* (див. нижче), *повторно* (див. п. 4 примітки до ст. 354 КК України і розглянуті положення щодо цієї статті), було *поєднане з вимаганням неправомірної вигоди* (див. п. 5 примітки до ст. 354 КК України та розглянуті положення до цієї статті); а також діяння, *передбачене частинами 1, 2 або 3 цієї статті*, якщо його предметом була *неправомірна вигода в особливо великому розмірі* (відповідно до п. 1 примітки до цієї статті – це вигода, що в 500 і більше разів перевищує н.м.д.г.); воно вчинене *службовою особою, яка займає особливо відповідальне становище* (див. п. 3 примітки до ст. 368 КК України).

Відповідно до п. 2 примітки до ст. 368 КК України *службовими особами, які займають відповідальне становище* (у ст.ст. 368, 368-2, 369 та 382 цього Кодексу) є особи, зазначені у п. 1 примітки до ст. 364 цього Кодексу, посади яких згідно із ст. 6 Закону України «Про державну службу» віднесені до посад державної служби підгруп І-4, ІІ-2, ІІ-3, ІІ-4, ІІІ-1, ІІІ-2, ІІІ-3, ІІІ-4, ІV-1, ІV-2, ІV-3, судді, прокурори і слідчі, а також інші, крім зазначених у п. 3 примітки до цієї статті, керівники і заступники керівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх структурних підрозділів та одиниць.

Відповідно до п. 3 примітки до ст. 368 КК України *службовими особами, які займають особливо відповідальне становище* (у ст.ст. 368, 368-2, 369 і 382 цього Кодексу) є:

1) Президент України, Прем'єр-міністр України, члени Кабінету Міністрів України, перші заступники та заступники міністрів, народні

депутати України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Директор Національного антикорупційного бюро України, Генеральний прокурор України, його перший заступник та заступники, Голова Конституційного Суду України, його заступники та судді Конституційного Суду України, Голова Верховного Суду України, його перший заступник, заступники та судді Верховного Суду України, голови вищих спеціалізованих судів, їх заступники та судді вищих спеціалізованих судів, Голова Національного банку України, його перший заступник та заступники, Секретар Ради національної безпеки і оборони України, його перший заступник та заступники;

2) особи, посади яких згідно зі ст. 6 Закону України «Про державну службу» віднесені до посад державної служби підгруп І-1, І-2, І-3 і ІІ-1;

3) особи, посади яких згідно із ст. 14 Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування» віднесені до першої та другої категорій посад в органах місцевого самоврядування.

Проте новий Закон України «Про державну службу» (від 10 грудня 2015 р.; набирає чинності з 1 травня 2016 р.)¹ передбачає коригування наведених вище положень, зокрема:

1. Відповідно до п. 2 примітки до ст. 368 КК України *службовими особами, які займають відповідальне становище* (у ст.ст. 368, 368-2, 369 та 382 цього Кодексу) є особи, зазначені у п. 1 примітки до ст. 364 цього Кодексу, посади яких згідно зі ст. 6 Закону України «Про державну службу» належать до категорії «Б».

2. Відповідно до п. 3 примітки до ст. 368 КК України *службовими особами, які займають особливо відповідальне становище* (у ст.ст. 368, 368-2, 369 та 382 цього Кодексу) є:

1) Президент України, Прем'єр-міністр України, члени Кабінету Міністрів України, перші заступники та заступники міністрів, члени Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Антимонопольного комітету України, Голова Державного комітету телебачення і радіомовлення України, Голова Фонду державного майна України, його перший заступник та заступники, члени Центральної виборчої комісії, народні депутати України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Директор Національного антикорупційного бюро України, Генеральний прокурор України, його

¹ Про державну службу : Закон України від 10 грудня 2015 року № 889-VIII (набрання чинності відбудеться 1 травня 2016 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/889-19>.

перший заступник та заступники, Голова Конституційного Суду України, його заступники та судді Конституційного Суду України, Голова Верховного Суду України, його перший заступник, заступники та судді Верховного Суду України, голови вищих спеціалізованих судів, їх заступники та судді вищих спеціалізованих судів, Голова Національного банку України, його перший заступник та заступники, Секретар Ради національної безпеки і оборони України, його перший заступник та заступники, Постійний Представник Президента України в Автономній Республіці Крим, його перший заступник та заступники, радники та помічники Президента України, Голови Верховної Ради України, Прем'єр-міністра України;

2) особи, посади яких згідно зі ст. 6 Закону України «Про державну службу» належать до категорії «А»;

3) особи, посади яких згідно із статтею 14 Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування» віднесені до першої та другої категорій посад в органах місцевого самоврядування».

Аналізований злочин вважається вчиненим *за попередньою змовою групою осіб*, якщо в його вчиненні як співвиконавці брали участь дві і більше службові особи, які заздалегідь, тобто до його початку, домовилися про це. Домовленість (змова) при вчиненні цього злочину – це передусім згода на спільне з іншими службовими особами використання наданої влади чи службового становища для одержання однієї або декількох форм (предметів) неправомірної вигоди.

Співвиконавцями слід уважати тільки службових осіб, які прийняли пропозицію, обіцянку або одержали неправомірну вигоду, а так само попрохали надати таку вигоду для себе чи третьої особи за вчинення чи невчинення дій, які кожна з них могла або повинна була вчинити з використанням влади чи службового становища. Не є учасниками групи, що діяла за попередньою змовою, посередники в аналізованому злочині, які за таких умов виступають лише як пособники.

Для кваліфікації даного злочину як вчиненого за попередньою змовою групою осіб не має значення, як були розподілені ролі між співвиконавцями, чи всі вони повинні були вчиняти або не вчиняти дії, обумовлені з тим, хто пропонував, обіцяв або надав неправомірну вигоду, чи усвідомлював він, що в прийнятті пропозиції, обіцянки або одержанні неправомірної вигоди беруть участь декілька службових осіб. При цьому злочин вважається закінченим з моменту, коли прийняття пропозиції або обіцянки неправомірної вигоди, одержання її або прохання надати таку вигоду було вчинене хоча б одним із співвиконавців.

Розмір одержаної за попередньою змовою групою осіб неправомірної вигоди визначається загальною вартістю цінностей чи послуг. Якщо

неправомірну вигоду одержано у великому або особливо великому розмірі, кожен із співучасників, якому про це було відомо, несе відповідальність за вчинення злочину за таких кваліфікуючих обставин, навіть якщо розмір одержаного ним особисто не є великим або особливо великим. Службова особа, яка одержала неправомірну вигоду без попередньої домовленості з іншою службовою особою, а після цього передала тій частину одержаного, притягається до відповідальності за сукупність злочинів – за одержання неправомірної вигоди та її надання.

Одночасне прийняття службовою особою пропозиції або обіцянки неправомірної вигоди, одержання її або прохання надати таку вигоду від декількох осіб належить кваліфікувати як вчинене *повторно* тоді, коли така вигода пропонується, обіцяється або надається за вчинення дій в інтересах кожної із цих осіб, а службова особа усвідомлює, що приймає пропозицію або обіцянку неправомірної вигоди, одержує її або прохає надати таку вигоду від декількох осіб. Одержання службовою особою в декілька прийомів однієї неправомірної вигоди за вчинення чи невчинення дій, обумовлених із тим, хто її надає, потрібно розглядати як продовжуваний злочин і кваліфікувати за ознакою повторності не можна. Як вчинені повторно одержання неправомірної вигоди та її надання не можуть кваліфікуватись і у випадках, коли: а) судимість за раніше вчинений злочин знята або погашена у передбаченому законом порядку; б) на момент вчинення особою нового злочину минули строки давності притягнення її до відповідальності за раніше вчинений злочин; в) особа була звільнена від відповідальності за раніше вчинений злочин у встановленому законом порядку.

При кваліфікації злочину, передбаченого ст. 368 КК України, за ознаками *значного, великого або особливо великого розміру неправомірної вигоди*, слід керуватися приміткою до цієї статті, виходячи з розміру н.м.д.г., встановленого законодавством України на момент вчинення вказаного злочину.

За змістом закону не об'єднане єдиним умислом прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, кожне з яких не перевищує відповідно 100, 200 або 500 разів н.м.д.г., не можна кваліфікувати як вчинення цих дій відповідно у значному, великому або особливо великому розмірі, навіть якщо загальна сума неправомірної вигоди перевищує останній.

У зв'язку із цим послідовне прийняття пропозиції, обіцянки або одержання службовою особою однієї неправомірної вигоди у значному, другій – у великому, а третьої – в особливо великому розмірі належить кваліфікувати за сукупністю злочинів, тобто за частинами 2, 3 і 4 ст. 368 КК України.

Коли ж умисел службової особи при прийнятті пропозиції, обіцянки або одержанні декількох неправомірних вигод був спрямований на збагачення у значних, великих чи особливо великих розмірах (наприклад, у випадках систематичного одержання неправомірної вигоди на підставі так званих такс або у формі поборів, данини тощо), її дії треба розцінювати як один злочин і залежно від фактично одержаного кваліфікувати за відповідною частиною ст. 368 КК України.

Якщо ж, наприклад, при умислі службової особи на одержання неправомірної вигоди у значному, великому або особливо великому розмірі нею було одержано з причин, що не залежали від її волі, лише частину обумовленої неправомірної вигоди, вчинене належить кваліфікувати як замах на одержання неправомірної вигоди у розмірі, який охоплювався її умислом.

Кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки складу злочину, передбаченого ст. 368 КК України, які свідчать про його підвищену суспільну небезпечність (наприклад, поєднання його з вимаганням неправомірної вигоди, її значний, великий або особливо великий розміри, відповідальне чи особливо відповідальне становище службової особи, яка її одержала, тощо), належить ставити за провини і співучасникам, якщо ці ознаки охоплювалися їхнім умислом.

Покарання за злочин: *за ч. 1* – штраф від 1000 до 1500 н.м.д.г. або арешт на строк від 3 до 6 місяців, або позбавлення волі на строк від 2 до 4 років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років; *за ч. 2* – позбавлення волі на строк від 3 до 6 років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років; *за ч. 3* – позбавлення волі на строк від 5 до 10 років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років, з конфіскацією майна; *за ч. 4* – позбавлення волі на строк від 8 до 12 років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років, з конфіскацією майна.

2.14. Незаконне збагачення (ст. 368-2 КК України)

Від одержання неправомірної вигоди службовою особою як однієї з дій, за які встановлено відповідальність ст. 368 КК України, незаконне збагачення відрізняється передусім:

предметом злочинного посягання (у складі злочину, передбаченого ст. 368 КК України, ним є неправомірна вигода, а у складі незаконного збагачення – активи у значному розмірі, законність підстав набуття

яких не підтверджено доказами, при цьому поняття «активи», зважаючи на їх визначення у п. 2 примітки до ст. 368-2 КК України, значно вужче поняття «неправомірна вигода») та його *розмірами* (для складу злочину, передбаченого ст. 368 КК України, якогось мінімально необхідного розміру неправомірної вигоди не встановлено, тоді як для складу незаконного збагачення розмір активів, законність підстав набуття яких не підтверджено доказами, має бути значним);

об'єктивною стороною (зокрема, незаконне збагачення:

а) зовсім не обумовлене, на відміну від злочину, передбаченого ст. 368 КК України, вчиненням чи невчиненням суб'єктом злочину в інтересах того, хто надає неправомірну вигоду, чи в інтересах третьої особи будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища – незаконні цінності вручаються винному без якихось умов, «на згадку», «про всяк випадок», «на перспективу», для встановлення дружніх стосунків чи з будь-яких інших міркувань але з урахуванням того, що в майбутньому виникне потреба у зверненні до такого суб'єкта з якимось проханням або за сприянням у вирішенні певного питання (вирішуючи питання про те, чи було одержання незаконних цінностей обумовлене вчиненням або невчиненням певної дії, слід виходити із суб'єктивного сприйняття відповідної ситуації службовою особою: якщо службова особа, одержуючи грошові кошти чи майно, а також доходи від них, не пов'язувала це із вчиненням чи невчиненням певної дії, скоєне слід кваліфікувати за ст. 368-2 КК України, навіть коли особа, котра їх надала, насправді такий зв'язок мала на увазі; у свою чергу той, хто надав незаконні цінності, не підлягає кримінальній відповідальності, якщо він усвідомлював, що службова особа не пов'язує це із вчиненням чи невчиненням певної дії, а лише безпідставно збагачується, або його дії слід кваліфікувати за ч. 2 ст. 15 і відповідною частиною ст. 369 КК України, якщо ця обставина ним не усвідомлювалась і він вважав, що службова особа за це вчинюватиме чи не вчинюватиме певні дії);

б) далеко не завжди пов'язане з наданням грошових коштів або іншого майна якоюсь особою, оскільки їх набуття (отримання) може бути здійснене за рахунок учинення винним інших незаконних дій – зловживанням службовим становищем, легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, ухилення від сплати обов'язкових платежів тощо;

в) зазвичай становить собою певне накопичення активів, що можуть надходити до винного внаслідок вчинення різних протиправних діянь, тоді як одержання неправомірної вигоди – це одне злочинне діяння або

певна повторність конкретних діянь з отримання службовою особою неправомірної вигоди;

г) закінчене з моменту набуття (передачі) винним активів у точно визначеному законом розмірі, тоді як одержання неправомірної вигоди визнається закінченим з моменту одержання хоча б частини обумовленої винним неправомірної вигоди;

суб'єктом (у разі одержання неправомірної вигоди це службова особа, поняття якої визначено у п. 1 примітки до ст. 364 КК України, а в разі незаконного збагачення – особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, про яку йдеться у п. 1 ч. 1 ст. 3 Закону України від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII «Про запобігання корупції»);

відсутністю кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак, що властиві одержанню неправомірної вигоди (зокрема, на кваліфікацію незаконного збагачення не впливають: інші розміри предмета злочину, крім значного; попередня змова групи осіб; повторність; вимагання предмета посягання);

видами і розмірами покарань.

Безпосереднім об'єктом незаконного збагачення є суспільні відносини, що забезпечують правильну (належну) діяльність осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, в частині справедливого розподілу матеріальних благ.

Предметом злочину є *активи у значному розмірі*, законність підстав набуття яких не підтверджено доказами. Відповідно до п. 2 примітки до ст. 368-2 КК активи у значному розмірі у цій статті включають: 1) грошові кошти; 2) інше майно; 3) доходи від грошових коштів і майна. Їх розмір (вартість) має перевищувати 1000 н.м.д.г. (Про поняття «грошові кошти» і «майно» див. розглянуті положення до ст. 364-1 КК України.)

Доходи від грошових коштів і майна – це поняття, що широко застосовується як у загальному, економічному розумінні, так і на побутовому рівні. Під такими доходами часто розуміють загальну суму фінансових надходжень, що отримуються суб'єктом внаслідок якої-небудь діяльності (виробничої, комерційної, посередницької тощо), або різницю між виручкою від реалізованої продукції, виконаних робіт і наданих послуг, та матеріальними і прирівняними до них витратами (зокрема, існують доходи від реалізації, інші операційні доходи, доходи від участі в капіталі, інші фінансові доходи, надзвичайні доходи).

У контексті характеристики предмета незаконного збагачення (активів у значних розмірах) конструкція «законність підстав набуття яких не підтверджено доказами» означає ситуацію, за якої в межах

якогось провадження (кримінального, цивільного, господарського, адміністративного тощо) наявні відповідні фактичні дані, що не підтверджують легітимність засад (приводів) для одержання суб'єктом грошових коштів або іншого майна, а також доходів від них.

Такі фактичні дані (докази) повинні обов'язково отримати своє процесуальне закріплення. При цьому те, що активи є незаконними, має охоплюватися умислом винної особи, тоді як віднесення будь-чого до категорії «докази» є прерогативою відповідного правозастосовного органу, а не особи, яка вчиняє протиправну поведінку.

Виходячи з аналізу положень ст. 368-2 КК України відповідальність за передбачений нею злочин виключається, якщо: а) немає значного розміру активів, що набуваються у власність або передаються; б) предметом злочинного посягання виступає щось інше, ніж грошові кошти, інше майно або доходи від грошових коштів і майна (зокрема, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру), незалежно від їх розміру.

Об'єктивна сторона незаконного збагачення (ч. 1 ст. 368-2 КК України) характеризується двома альтернативними діями, які вчиняє особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, щодо активів у значному розмірі, законність підстав набуття яких не підтверджено доказами: *набуттям таких активів у власність; передачею нею таких активів будь-якій іншій особі.*

Набуття у власність активів у значному розмірі, законність підстав набуття яких не підтверджено доказами, – це отримання їх особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, безпосередньо для себе особисто, для власних потреб. При цьому зазначені активи можуть отримуватись як у результаті їх надання, вручення, передавання, дарування іншою особою (особами), так і шляхом вчинення дій, спрямованих на незаконне збагачення самим суб'єктом злочину.

Вчинені в межах єдиного умислу окремі епізоди набуття активів від різних осіб мають розглядатися як єдине продовжуване незаконне збагачення суб'єкта злочину. Якщо винний одержує (набуває) частину незаконних цінностей за вчинення чи не вчинення нею в інтересах того, хто їх надає, чи в інтересах третьої особи будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища, а частину – без такої умови, то скоєне, за наявності для цього підстав, може кваліфікуватись за сукупністю злочинів, передбачених ст.ст. 368 і 368-2 КК України.

Передача активів у значному розмірі, законність підстав набуття яких не підтверджено доказами, – це дії, про які йдеться у п. 3 примітки до ст. 368-2 КК України.

Такі дії (передача вказаних активів) можуть бути вчинені двома способами: 1) шляхом укладення будь-яких правочинів, на підставі яких виникає право власності або право користування на активи; 2) наданням іншій особі грошових коштів чи іншого майна для укладення таких правочинів.

Очевидно, що при цьому особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, повинна спочатку отримати активи сама і лише після цього передати їх будь-якій іншій особі (майно має, так би мовити, пройти через руки суб'єкта злочину), виступивши стороною в правочині, на підставі якого в іншій особі виникне право власності або право користування на активи, або надавши такої особі грошових коштів чи іншого майна (за виключенням доходів від них) для укладення нею таких правочинів.

Вказані у ч. 1 ст. 368-2 КК України дії при незаконному збагаченні можуть мати разовий або багаторазовий (накопичувальний) характер.

Злочин є *закінченим* з моменту, коли особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, набула у власність активи у значному розмірі, законність підстав набуття яких не підтверджено доказами, а так само передала такі активи будь-якій іншій особі (*формальний склад*).

Суб'єкт злочину – спеціальний, а саме особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Відповідно до п. 1 примітки до аналізованої статті такими особами є особи, зазначені в п. 1 ч. 1 ст. 3 Закону України від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII «Про запобігання корупції», тобто:

«а) Президент України, Голова Верховної Ради України, його Перший заступник та заступник, Прем'єр-міністр України, Перший віцепрем'єр-міністр України, віцепрем'єр-міністри України, міністри, інші керівники центральних органів виконавчої влади, які не входять до складу Кабінету Міністрів України, та їх заступники, Голова Служби безпеки України, Генеральний прокурор України, Голова Національного банку України, Голова та інші члени Рахункової палати, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Голова Верховної Ради Автономної Республіки Крим, Голова Ради міністрів Автономної Республіки Крим;

б) народні депутати України, депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутати місцевих рад, сільські, селищні, міські голови;

в) державні службовці, посадові особи місцевого самоврядування;

г) військові посадові особи Збройних Сил України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України та інших утво-

рених відповідно до законів військових формувань, крім військовослужбовців строкової військової служби;

г) судді Конституційного Суду України, інші професійні судді, члени, дисциплінарні інспектори Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, службові особи секретаріату цієї Комісії, Голова, заступник Голови, секретарі секцій Вищої ради юстиції, а також інші члени Вищої ради юстиції, народні засідателі і присяжні (під час виконання ними цих функцій);

д) особи рядового і начальницького складу державної кримінально-виконавчої служби, податкової міліції, особи начальницького складу органів та підрозділів цивільного захисту, Національного антикорупційного бюро України;

е) посадові та службові особи органів прокуратури, Служби безпеки України, дипломатичної служби, державної лісової охорони, державної охорони природно-заповідного фонду, центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної податкової політики та державної політики у сфері державної митної справи;

є) члени Національного агентства з питань запобігання корупції;

ж) члени Центральної виборчої комісії;

з) поліцейські;

и) посадові та службові особи інших державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим».

Суб'єктивна сторона злочину характеризується *прямим умислом*. За суттю конструкція «незаконне збагачення» свідчить про корисливу спрямованість цього злочину. Суб'єкт злочину має усвідомлювати незаконність походження активів у значному розмірі, які ним набуваються для себе або передаються іншій особі, і бажати приховати джерело, з якого вони набуті чи передані.

Кваліфікуючою ознакою злочину (ч. 2 ст. 368-2 КК України) є вчинення діянь, передбачених ч. 1 цієї статті, *службовою особою, яка займає відповідальне становище* (про зміст цього поняття див. п. 2 примітки до ст. 368 КК України).

Особливо кваліфікуюча ознака злочину (ч. 3 ст. 368-2 КК України) – вчинення діянь, передбачених ч. 1 цієї статті, *службовою особою, яка займає особливо відповідальне становище* (про зміст цього поняття див. п. 3 примітки до ст. 368 КК України).

Покарання за злочин: за ч. 1 – позбавлення волі на строк до 2 років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років з конфіскацією майна; **за ч. 2** – позбавлення волі на строк від 2 до 5 років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років з конфіскації

єю майна; **за ч. 3** – позбавлення волі на строк від 5 до 10 років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років з конфіскацією майна.

2.15. Підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 368-3 КК України)

Безпосереднім об'єктом злочину є суспільні відносини, що забезпечують правильну (належну) діяльність юридичних осіб приватного права незалежно від організаційно-правової форми, а також їх службових осіб, у частині непідкупності і фінансування за рахунок коштів юридичних осіб приватного права.

Предметом злочину є *неправомірна вигода* (див. примітку до ст. 364-1 КК України і розглянуті положення до цієї статті).

У ч. 1 і ч. 3 ст. 368-3 КК України встановлена відповідальність за два самостійні злочини, при цьому кваліфікуючі ознаки для цих злочинів передбачені відповідно у ч. 2 і ч. 4 цієї статті.

Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ч. 1 ст. 368-3 КК України, включає чотири альтернативні дії щодо неправомірної вигоди: 1) її пропозиція; 2) обіцянка; 3) надання; 4) прохання її надати.

Умови кримінальної відповідальності за вказані дії такі: а) адресатом їх вчинення є службова особа юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми; б) неправомірна вигода пропонується, обіцяється, надається або висловлюється прохання її надати за вчинення зазначеною службовою особою дій чи її бездіяльність з використанням наданих їй повноважень; в) підкуп вчиняється в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає таку вигоду, або в інтересах третьої особи.

При притягненні до відповідальності за ч. 1 ст. 368-3 КК України слід у кожному конкретному випадку встановлювати обсяг офіційно визначених повноважень (офіційних функцій) службової особи юридичної особи приватного права (їх зміст може бути передбачений у законах та підзаконних нормативно-правових актах, закріплений відповідними наказами у посадових інструкціях такої особи) і можливість використання цих повноважень при вчиненні даного злочину в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає неправомірну вигоду, або в інтересах третьої особи.

Оскільки у диспозиціях ст. 368-3 КК України прямо не вказується, що службова особа юридичної особи приватного права отримує таку

вигоду за діяння, які пов'язані зі зловживанням нею своїми повноваженнями, то неправомірну вигоду такій особі пропонують, обіцяють, надають або просять її надати (вона приймає пропозицію, обіцянку або одержує) за правомірні діяння, що впливають з її службових повноважень.

Злочин, передбачений ч. 3 ст. 368-3 КК України, включає три альтернативні дії щодо неправомірної вигоди: прийняття пропозиції останньої; прийняття її обіцянки; одержання такої вигоди. Умовами кримінальної відповідальності за вказані дії є те, що: а) пропозиція, обіцянка неправомірної вигоди приймається або така вигода одержується службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми для себе чи третьої особи за вчинення дій або бездіяльність з використанням наданих їй повноважень; б) вказані дії чи бездіяльність вчиняються в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає таку вигоду, або в інтересах третьої особи.

Про поняття «пропозиція» та «обіцянка» див. п. 3 примітки до ст. 354 КК України і розглянуті положення щодо цієї статті; поняття «прийняття пропозиції», «прийняття обіцянки», «одержання» та «прохання надати таку вигоду» – розглянуті положення щодо ст.ст. 354 і 368 КК України; поняття «надання неправомірної вигоди» – розглянуті положення щодо ст.ст. 354 і 369 КК України.

Підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми, передбачений ч. 1 ст. 368-3 КК України, вважається *закінченим* з моменту висловлення пропозиції чи обіцянки надати їй або третій особі неправомірну вигоду або з моменту надання такої вигоди або прохання її надати (*формальний склад*), а передбачений ч. 3 цієї статті, – з моменту прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди (*формальний склад*).

Суб'єкт злочину – загальний, тобто фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку (ч. 1 ст. 368-3 КК України), або *спеціальний* – службовею особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ч. 3 ст. 368-3 КК України).

Суб'єктивна сторона злочину – *прямий умисел*. При цьому для злочину, передбаченого ч. 3 ст. 368-3 КК України, у принципі характерна і корислива мотивація.

Кваліфікуючими ознаками злочину (ч. 2, 4 ст. 368-3 КК України) є: вчинення дій, передбачених ч. 1 цієї статті, *повторно* (див. п. 4 примітки до ст. 354 КК України та розглянуті положення щодо цієї статті) *або за попередньою змовою групою осіб чи організованою групою* (див. відповідно ч. 2 і ч. 3 ст. 28 КК України); вчинення дій, передбачених ч. 3 цієї статті, *за попередньою змовою групою осіб* (див. ч. 2 ст. 28 КК

України, а також розглянуті положення щодо ст. 368 КК України) *чи повторно або у поєднанні з вимаганням неправомірної вигоди* (див. пп. 4, 5 примітки до ст. 354 КК України і розглянуті положення до цієї статті, а також ст. 32 КК України).

Особа, яка запропонувала, пообіцяла або надала неправомірну вигоду, звільняється від кримінальної відповідальності за злочин, передбачений ст. 368-3 КК України, якщо для цього існують підстави та умови, визначені у ч. 5 ст. 354 КК України (див. вказану норму та розглянуті положення щодо неї).

Покарання за злочин: *за ч. 1* – штраф від 150 до 400 н.м.д.г., або громадські роботи на строк від 100 до 200 годин, або обмеження волі на строк до 2 років, або позбавлення волі на той самий строк; *за ч. 2* – штраф від 350 до 700 н.м.д.г., або обмеження волі на строк до 4 років, або позбавлення волі на той самий строк; *за ч. 3* – штраф від 500 до 750 н.м.д.г., або виправні роботи на строк до 2 років, або арешт на строк до 6 місяців, або обмеження волі на строк до 3 років, або позбавлення волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 2 років; *за ч. 4* – позбавлення волі на строк від 3 до 7 років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років, з конфіскацією майна.

2.16. Підкуп особи, яка надає публічні послуги (ст. 368-4 КК України)

У ч. 1 і ч. 3 ст. 368-4 КК України передбачена відповідальність за два самостійні злочини, кваліфікуючі ознаки яких зазначені відповідно у ч. 2 і ч. 4 цієї статті.

Злочини, передбачені ст.ст. 368-3 і 368-4 КК України, є дуже схожими між собою, але між ними є й такі відмінності:

адресатом першого (ч. 1 ст. 368-3 КК України) є службова особа юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми, другого (ч. 1 ст. 368-4 КК України) – особа, яка не є державним службовцем, посадовою особою місцевого самоврядування, але провадить професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг;

суб'єктом першого злочину (ч. 3 ст. 368-3 КК України) є службова особа юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми, другого (ч. 3 ст. 368-4 КК України) – аудитор, нотарі-

ус, експерт, оцінювач, третейський суддя, інша особа, яка провадить професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, а також незалежний посередник чи арбітр під час розгляду колективних трудових спорів.

Слід зазначити, що *предмет злочину* (неправомірна вигода), *об'єктивна* і *суб'єктивна сторони, кваліфікуючі ознаки* в обох зазначених вище статтях загалом збігаються (про їх зміст див. розглянуті положення щодо ст. 368-3 КК України).

Особливості аналізованого злочину стосуються двох елементів його складу.

Безпосереднім об'єктом цього злочину є суспільні відносини, що забезпечують установлений організаційно-правовий порядок надання публічних послуг.

Суб'єкт цього злочину – загальний, тобто фізична осудна особа, яка досягла 16 років (частини 1, 2 ст. 368-4 КК України), або спеціальний – лише особа, яка не є державним службовцем, посадовою особою місцевого самоврядування, але провадить професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг (ч. 3, 4 ст. 368-4 КК України).

Виходячи з диспозиції ч. 3 ст. 368-4 КК України таким спеціальним суб'єктом злочину може бути аудитор, нотаріус, експерт, оцінювач, третейський суддя або інша особа, яка провадить професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, а також незалежний посередник чи арбітр під час розгляду колективних трудових спорів (про зміст цих понять див. розглянуті положення щодо ст. 365-2 КК України).

Особа, яка запропонувала, пообіцяла або надала неправомірну вигоду, звільняється від кримінальної відповідальності за злочин, передбачений ст. 368-4 КК України, якщо для цього існують підстави та умови, визначені у ч. 5 ст. 354 КК України (див. вказану норму та розглянуті положення щодо неї).

Покарання за злочин: за ч. 1 – штраф від 150 до 400 н.м.д.г., або громадські роботи на строк від ста до 200 годин, або обмеження волі на строк до 2 років, або позбавлення волі на той самий строк; за ч. 2 – штраф від 350 до 700 н.м.д.г., або обмеження волі на строк до 4 років, або позбавлення волі на той самий строк; за ч. 3 – штраф від 750 до 1000 н.м.д.г., або виправні роботи на строк від 1 до 2 років, або арешт на строк до 6 місяців, або обмеження волі на строк від 2 до 5 років, або позбавлення волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років; за ч. 4 – позбавлення волі на строк від 4 до 8 років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років, з конфіскацією майна.

2.17. Пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369 КК України)

Безпосередній об'єкт цього злочину і його *предмет* (неправомірна вигода) збігаються із безпосереднім об'єктом і предметом прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 КК України). Загалом пропозиція чи обіцянка службовій особі надати їй або третій особі неправомірну вигоду, а так само надання такої вигоди напряду пов'язані з прийняттям пропозиції, обіцянки або одержанням такої вигоди (докладніше про це див. розглянуті положення щодо ст. 368 КК України).

Об'єктивна сторона цього злочину (ч. 1 ст. 369 КК України) характеризується трьома альтернативними діями: пропозицією надати неправомірну вигоду; обіцянкою надати неправомірну вигоду; наданням такої вигоди за вчинення чи невчинення службовою особою в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає неправомірну вигоду, чи в інтересах третьої особи будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища.

Про поняття «пропозиція» і «обіцянка» див. п. 3 примітки до ст. 354 КК України і розглянуті положення щодо цієї статті, про поняття «надання» – розглянуті положення щодо ст. 354 КК України.

Особливістю *пропозиції надати неправомірну вигоду*, передбаченої ст. 369 КК України, є те, що вона полягає у висловленні службовій особі наміру про надання неправомірної вигоди. Якщо при цьому повідомляються час, місце, спосіб надання останньої, то вже має місце *обіцянка надати неправомірну вигоду*.

В обох випадках фактично йдеться про криміналізацію злочинного наміру винної особи. Висловлення наміру про надання неправомірної вигоди може бути здійснене усно, письмово, за допомогою електронної пошти, мобільного зв'язку тощо. Способи вчинення злочину на кваліфікацію вчиненого не впливають. Загалом, пропонуючи чи обіцяючи неправомірну вигоду, винний прагне переконатися, що в майбутньому така вигода буде безперешкодно прийнята службовою особою, що остання її не відхилить, не вчинить провокацію підкупу тощо.

Надання неправомірної вигоди – це її передавання службовій особі (способи можуть бути різними – безпосередньо, через посередника, поштою, переказом грошей на банківський рахунок тощо — і на кваліфікацію не впливають).

Однак із лінгвістичної точки зору вживання терміна «надання» щодо неправомірної вигоди видається не зовсім виправданим і, напевно, є

результатом неточного перекладу іноземних (міжнародних) нормативно-правових актів, оскільки в українській мові надати (пропонувати, обіцяти) можна певні речі, послуги, винагороду, а не «вигоду».

За суттю об'єктивна сторона даного злочину вичерпується лише фактом пропозиції, обіцянки надати неправомірну вигоду або надання такої вигоди. Тому для кваліфікації вчиненого не має значення: хто є власником матеріальних благ, що пропонуються, обіцяються або передаються як неправомірна вигода, – той, хто вчиняє окреслені злочинні дії, або інші особи; діє він з власної ініціативи або від імені (за дорученням, на прохання) і в інтересах інших осіб; є ці особи фізичними чи юридичними.

Коли предмет неправомірної вигоди викрадений або здобутий іншим злочинним шляхом, дії того, хто її пропонує, обіцяє або надає, кваліфікуються за сукупністю злочинів. Якщо пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі супроводжуються, наприклад, застосуванням психічного або фізичного насильств щодо останньої, то такі способи вчинення злочину мають отримати окрему кримінально-правову оцінку.

У разі коли службова особа *дала підлеглому вказівку* домагатися матеріальних благ, пілыг чи переваг шляхом підкупу інших службових осіб, виділила або розпорядилася виділити для цього кошти чи інші цінності, надала законного вигляду виплатам у випадках надання неправомірної вигоди в завуальованій формі тощо, то в її діях наявний склад злочину, передбачений ст. 369 КК України.

Якщо ж службова особа *лише рекомендувала* підлеглому домагатися благ, пілыг чи переваг у такий спосіб, її дії можуть кваліфікуватись як підбурювання до пропозиції, обіцянки або надання неправомірної вигоди, а відповідальність за цей злочин несе той працівник, який, виконуючи таку рекомендацію, запропонував, пообіцяв або надав неправомірну вигоду іншій службовій особі.

Передбачений ст. 369 КК України злочин є *закінченим* з моменту, коли винний лише запропонував чи пообіцяв надати неправомірну вигоду службовій особі, а остання усвідомила цю інформацію або коли службова особа прийняла хоча б частину наданої неправомірної вигоди (*формальний склад*).

Якщо службова особа відмовилася прийняти запропоновані, обіцяні чи надані їй гроші, цінності, послуги або з якихось причин не отримала неправомірну вигоду, дії того, хто намагався її надати, належить кваліфікувати як замах на вчинення злочину.

Суб'єкт злочину – загальний, тобто фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку.

Якщо пропозицію, обіцянку або надання неправомірної вигоди службовій особі вчиняє інша службова особа, то остання теж несе кримінальну відповідальність за ст. 369 КК України, а за наявності до того підстав – і за інший злочин (зловживання владою або службовим становищем, незаконне заволодіння чужим майном тощо).

Дії особи, яка сприяла у вчиненні злочину тому, хто пропонував, обіцяв чи надав неправомірну вигоду службовій особі, або організувала цей злочин, або підбурила до його вчинення, належить кваліфікувати як співучасть у вчиненні діяння, передбаченого ст. 369 КК України. При цьому питання про кваліфікацію дій співучасника потрібно вирішувати з урахуванням спрямованості його умислу і, зважаючи на те, в чий інтерес, на чий стороні і за чією ініціативою він діяв, – того, хто пропонував, обіцяв або надав неправомірну вигоду, чи того, хто прийняв пропозицію, обіцянку або одержав таку вигоду.

Особа, яка присвоїла владні повноваження чи звання службової особи, може, зокрема, вимагати від інших осіб гроші чи певні матеріальні цінності (блага) за невчинення (вчинення) певних дій. Наприклад, особа, яка видає себе за службову особу контролюючого органу, вимагає чи прохає (пропонує) надати їй неправомірну вигоду за нескладення чи знищення складеного протоколу про нібито виявлене нею правопорушення або ж за сприяння у вирішенні певних питань.

Оскільки така особа не є службовою, її дії, залежно від обставин кримінального провадження, мають кваліфікуватися або тільки як шахрайство за ст. 190 КК України, або ж і як підбурювання до замаху на пропозицію, обіцянку чи надання неправомірної вигоди службовій особі – ст. 190 і ч. 4 ст. 27, ч. 2 чи ч. 3 ст. 15 і відповідною частиною ст. 369 КК України. Дії ж особи, яка надала гроші чи матеріальні цінності винному, який видавав себе за службову особу, слід кваліфікувати як замах на надання неправомірної вигоди, тобто за ч. 2 ст. 15 і відповідною частиною ст. 369 КК України.

Із *суб'єктивної сторони* передбачений ст. 369 КК України злочин характеризується лише *прямим умислом*.

Кваліфікуючими ознаками злочину (ч. 2 ст. 369 КК України) є вчинення діянь, передбачених ч. 1 аналізованої статті, *повторно* (див. примітку до ст. 354 КК України і розглянуті положення щодо цієї статті).

Особливо кваліфікований склад аналізованого злочину має місце у разі: вчинення діянь, передбачених частиною 1 або 2 цієї статті, якщо неправомірною вигодою надавалася службовій особі, яка займає відповідальне становище, або за попередньою змовою групою осіб (ч. 3 ст. 369 КК України); вчинення діянь, передбачених частиною 1, 2 або 3 цієї статті, якщо неправомірною вигодою надавалася службовій особі, яка за-

ймає особливо відповідальне становище, або організованою групою чи її учасником (ч. 4 ст. 369 КК України).

Визначення понять «службова особа, яка займає відповідальне становище» і «службова особа, яка займає особливо відповідальне становище» наведено у пп. 2 і 3 примітки до ст. 368 КК України. Зміст понять «попередня змова групи осіб» та «організована група» розкрито, відповідно, у ч. 2 і ч. 3 ст. 28 КК України.

Особа, яка запропонувала, пообіцяла або надала неправомірну вигоду, звільняється від кримінальної відповідальності за злочин, передбачений ст. 369 КК України, якщо для цього існують підстави та умови, визначені у ч. 5 ст. 354 КК України (див. указану норму та розглянуті положення щодо неї).

Покарання за злочин: за ч. 1 – штраф від 500 до 750 н.м.д.г., або обмеження волі на строк від 2 до 4 років, або позбавлення волі на той самий строк; **за ч. 2** – позбавлення волі на строк від 3 до 6 років із штрафом від 500 до 1000 н.м.д.г., з конфіскацією майна або без такої; **за ч. 3** – позбавлення волі на строк від 4 до 8 років з конфіскацією майна або без такої; **за ч. 4** – позбавлення волі на строк від 5 до 10 років з конфіскацією майна або без такої.

2.18. Зловживання впливом (ст. 369-2 КК України)

Безпосереднім об'єктом цього злочину є суспільні відносини, що забезпечують додержання встановленого порядку службової діяльності осіб, уповноважених на виконання функцій держави.

Предмет цього злочину – *неправомірна вигода* (див. примітку до ст. 364-1 КК України і розглянуті положення до цієї статті). Розмір неправомірної вигоди при зловживанні впливом визначається в кожному окремому випадку виходячи з конкретних обставин кримінального провадження та з урахуванням положень про малозначність діяння (ч. 2 ст. 11 КК України).

З об'єктивної сторони зловживання впливом полягає у такому:

діях відносно особи, яка пропонує чи обіцяє (погоджується) за неправомірну вигоду або за надання такої вигоди третій особі вплинути на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави, а саме у: а) пропозиції неправомірної вигоди; б) обіцянці такої вигоди; в) наданні останньої (ч. 1 ст. 369-2 КК України);

діях особи за вплив на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави: а) прийнятті нею пропозиції неправомірної вигоди; б) прийнятті обіцянки такої вигоди; в) одержанні остан-

ної для себе чи третьої особи; г) пропозиції здійснити вплив за надання зазначеної вигоди; г) обіцянці здійснити такий вплив (ч. 2 ст. 369-2 КК України);

діях особи, поєднаних з вимаганням неправомірної вигоди за вплив на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави: а) прийнятті нею пропозиції неправомірної вигоди; б) прийнятті обіцянки такої вигоди; в) одержанні останньої для себе чи третьої особи (ч. 3 ст. 369-2 КК України).

Про поняття «пропозиція» та «обіцянка» див. п. 3 примітки до ст. 354 КК і розглянуті положення щодо цієї статті. Про поняття «прийняття пропозиції», «прийняття обіцянки», «одержання», «прохання надати таку вигоду» – розглянуті положення до ст.ст. 354 і 368 КК України.

Вплив на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави, – це будь-яка дія, що полягає у здатності однієї особи (завдяки авторитету, особистим якостям, дружнім чи іншого роду стосункам, неординарним здібностям тощо) вносити певні або суттєві корективи та зміни у процедуру чи порядок ухвалення рішення, що належить до компетенції особи, уповноваженої на виконання функцій держави, або у поведінку цієї особи.

Якщо вплив був здійснений за допомогою гіпнозу чи іншим забороненим способом (шляхом застосування фізичного або психічного насильства) і внаслідок цього особа, уповноважена на виконання функцій держави, прийняла протиправне (злочинне) рішення чи вчинила незаконні дії, то поведінка винної особи має отримати самостійну кримінально-правову оцінку.

У ч. 3 ст. 369-2 КК України як спосіб одержання неправомірної вигоди передбачено її *вимагання*, загальні ознаки якого визначені в диспозиції ч. 1 ст. 189 КК України. Вимагання неправомірної вигоди, вчинене за наявності ознак, передбачених частинами 1 і 2 ст. 189 КК України, повністю охоплюється ч. 3 ст. 369-2 КК України, а якщо в діях вимагателя є ознаки злочину, передбаченого ч. 3 або ч. 4 ст. 189 цього Кодексу, вчинене кваліфікується за сукупністю злочинів – за ч. 3 або ч. 4 ст. 189 та ч. 3 ст. 369-2 КК України. Якщо в результаті вимагання неправомірну вигоду не було одержано з причин, що не залежали від волі вимагателя, вчинене кваліфікується як замах на злочин, передбачений ч. 3 ст. 369-2 КК України.

Особи, які беруть участь у вчиненні зловживання впливом, мають досить складні та структуровані зв'язки між собою. Загалом усіх цих осіб можна поділити на три категорії:

перша – особа, яка пропонує, обіцяє чи надає неправомірну вигоду іншій особі за явний чи уявний вплив останньою на особу, уповноважену на виконання функцій держави;

друга – особа, яка, умовно кажучи, виступає певним посередником між указаною вище особою та особою, уповноваженою на виконання функцій держави, а саме – за ініціативою особи першої категорії приймає пропозицію, обіцянку, одержує неправомірну вигоду для себе чи третьої особи або ж за власною ініціативою за допомогою пропозиції чи обіцянки здійснити вплив за надання такої вигоди або шляхом вимагання останньої здійснює протиправний вплив на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави;

третья – особа, уповноважена на виконання функцій держави, яка може приймати рішення, що мають відповідне значення (саме відносно рішень такої особи і здійснює відповідні дії особа, яка належить до другої категорії).

При цьому відповідно до примітки до ст. 369-2 КК України особами, уповноваженими на виконання функцій держави, є особи, визначені у пп. 1 – 3 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції». Однак це визначення не збігається з визначенням осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, наведеним у п. 1 примітки до ст. 368-2 КК України, згідно з якими є особи, зазначені в п. 1 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про запобігання корупції». Отже, у КК України наявна певна термінологічна колізія (див. також розглянуті положення щодо ст. 368-2 КК України).

Ініціатором зловживання впливом може бути як особа, котра пропонує, обіцяє чи надає неправомірну вигоду, так і особа-посередник, котра за таку вигоду погоджується вплинути на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави.

Передбачений ст. 369-2 КК України злочин є *закінченим* з моменту вчинення хоча б однієї з альтернативних дій, що утворюють його об'єктивну сторону, кожна з яких розглядається як зловживання впливом. У разі недосягнення певної згоди (зокрема, за наявності пропозиції неправомірної вигоди) між різними особами, про яких ідеться у ч. 1 ст. 369-2 КК України, вчинене може, за наявності для цього підстав, кваліфікуватись як відповідний замах на зловживання впливом.

Суб'єкт злочину – загальний, тобто будь-яка особа. При цьому специфікою тих осіб, які вчиняють злочини, передбачені ч. 2 і 3 ст. 369-2 КК України, є те, що вони, не маючи статусу службової особи, мають реальну можливість вплинути на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави.

Якщо посередник, який здійснює протиправний вплив на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави, є службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми або особою, яка надає публічні послуги, і при цьому зазначена особа (посередник) використовує надані їй повноваження, то вчинення відповідних злочинних дій може, за наявності до того підстав, тягнути за собою відповідальність не за ст. 369-2 КК України, а за відповідними частинами ст.ст. 368-3 або 368-4 КК України.

Коли ж таким посередником є службова особа публічного права, то дії того, хто пропонує, обіцяє або надає неправомірну вигоду, кваліфікуються за відповідними частинами ст. 369 КК України, а дії того, хто приймає його пропозицію, обіцянку або одержує таку вигоду, – за відповідними частинами ст. 368 КК України. Одержання неправомірної вигоди за вплив на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави, вчинене особою, котра апріорі не має такого впливу, за наявності всіх необхідних підстав, слід кваліфікувати як шахрайство.

Суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ч. 1 ст. 368-2 КК України, характеризується *прямим умислом*, а передбачених ч. 2 і 3 цієї статті, – *прямим умислом і корисливими мотивами*.

Особа, яка запропонувала, пообіцяла або надала неправомірну вигоду, звільняється від кримінальної відповідальності за злочин, передбачений ст. 369-2 КК України, якщо для цього існують підстави та умови, визначені у ч. 5 ст. 354 КК України (див. указану норму та розглянуті положення щодо неї).

Покарання за злочин: *за ч. 1* – штраф від 200 до 500 н.м.д.г., або обмеження волі на строк від 2 до 5 років, або позбавлення волі на строк до 2 років; *за ч. 2* – штраф від 750 до 1500 н.м.д.г., або позбавлення волі на строк від 2 до 5 років; *за ч. 3* – позбавлення волі на строк від 3 до 8 років з конфіскацією майна.

2.19. Викрадення, привласнення, вимагання військово-службовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 410 КК України)

Родовим об'єктом цього злочину є встановлений порядок несення військової служби; **основним безпосереднім об'єктом** – встановлений порядок реалізації права власності щодо військового майна, а **додатко-**

ві безпосередні – життя і здоров'я особи, громадський порядок, честь і гідність особи, порядок виконання службових повноважень військовими службовими особами тощо.

Предметом злочину є такі: зброя, бойові припаси, вибухові або інші бойові речовини, засоби пересування, військова та спеціальна техніка, інше військове майно.

Зброя – всі види зброї, які визнаються військовим майном: вогнепальна, холодна, хімічна, біологічна, ядерна, радіологічна, газова та ін., і пневматична зброя, калібр якої понад 4,5 мм, початкова швидкість польоту кулі більше, ніж 100 м/с.

Не можуть визнаватися зброєю: а) предмети, які відповідно до чинного законодавства є спеціальними засобами (зокрема, гумові та пластикові кийки; засоби, споряджені речовинами сльозогінної та дратівної дії; пристрої, гранати, боєприпаси та малогабаритні підривні пристрої для руйнування перешкод і примусового відчинення приміщень; електрошокові пристрої контактної та контактної-дистанційної дії; пристрої, гранати і боєприпаси світлозвукової дії, засоби акустичного і мікрохвильового впливу; водомети, бронемашини та інші спеціальні транспортні засоби; пристрої для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії; засоби, споряджені безпечними димоутворювальними препаратами); б) предмети, основним цільовим призначенням яких є не ураження живої цілі або знищення чи пошкодження відповідних об'єктів, а виконання інших завдань (будівельні, сигнальні та стартові пістолети, ракетниці тощо); в) навчальна зброя.

Докладно про зміст понять «вогнепальна зброя», «бойові припаси» і «вибухові речовини» див. розглянуті положення щодо ст. 262 КК України.

Інші бойові речовини – всі бойові речовини, крім вибухових: сполуки і суміші, що використовуються для спорядження хімічної (зарин, зоман, іприт, фосген, хлорпікрин і т. ін.) та біологічної (біологічні агенти) зброї тощо.

Засоби пересування – механічні пристрої, обладнані двигуном і призначені для перевезення людей, вантажу або виконання будь-яких робіт чи спеціальних завдань.

Такі засоби можуть обладнуватися зброєю, військовою чи спеціальною технікою, призначеною для ведення бою, виконання спеціальних функцій (будівельних, медичних, ремонтних тощо). До засобів пересування належать: мотоцикли, легкові та вантажні автомобілі, автобуси, автокрани, бульдозери, екскаватори, трактори, санітарні машини, танки, броньовики, самохідні установки, машини з пересувними командними пунктами, залізничний рухомий склад, гелікоптери, літаки, війсь-

кові кораблі, машини-амфібії, плавучі бази, буксири, баржі, катери, підводні човни тощо.

Військова та спеціальна техніка – техніка, що не належить до перелічених вище категорій (зброя, бойові припаси, вибухові речовини, інші бойові речовини, засоби пересування), але призначена для виконання бойових чи спеціальних завдань (зокрема, техніка, призначена для фотозйомки, навігації, коректування стрільби, для дезактивації хімічного, біологічного чи радіаційного забруднення, оптична, метеорологічна техніка, пересувні та стаціонарні електростанції, пересувні польові кухні, засоби зв'язку).

Інше військове майно – майно, яке не належить до перелічених вище предметів цього злочину (зброя, бойові припаси, вибухові речовини, інші бойові речовини, засоби пересування, військова та спеціальна техніка), але перебуває у власності, оперативному управлінні чи розпорядженні Збройних Сил України чи інших військових формувань, утворених відповідно до чинного законодавства, та їх структурних підрозділів, а також утворених ними підприємств, установ, організацій (зокрема, будинки, споруди, паливно-мастильні матеріали, продовольство, військова форма, яка знаходиться на складі, запасні частини до засобів пересування, будівельні матеріали, меблі, медичні прилади, спеціальні засоби, які не мають у своєму складі вибухових речовин, а також кошти).

Оскільки у ч. 3 ст. 410 КК України про інше військове майно не згадується, то воно не може бути предметом злочину, передбаченого вказаною нормою, якщо він вчинюється шляхом розбою або вимагання, поєднаного з насильством, небезпечним для життя і здоров'я потерпілого.

Обов'язковою ознакою всіх предметів злочину, передбаченого ст. 410 КК України, є те, що вони охоплюються універсальним поняттям «військове майно» (окремими речами чи їх сукупностями).

3 об'єктивної сторони злочин, передбачений ст. 410 КК України, передбачає вчинення таких дій щодо переліченого вище військового майна: *викрадення; привласнення; вимагання; заволодіння зазначеним майном шляхом шахрайства*. (Докладно про зміст понять «викрадення», «привласнення», «вимагання» і «заволодіння шляхом шахрайства» див. розглянуті положення щодо ст. 262 КК України.)

Викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, обладнання, призначеного для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, офіційних документів, штампів чи печаток, якщо вони є військовим майном, а так само заволодіння такими предметами шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або розбій з метою їх заво-

лодіння, повністю охоплюються ст. 410 КК України і додаткової кваліфікації за ст.ст. 308, 312, 313 та 357 цього Кодексу не потребують.

Момент закінчення цього злочину є аналогічним до моменту закінчення посягання, про яке йдеться у ст. 262 КК України.

Суб'єкт злочину – спеціальний, тобто військовослужбовець. Якщо передбачені у ст. 410 КК України дії були вчинені військовозобов'язаним під час проходження ним навчальних (чи перевірочних) або спеціальних зборів, ці дії залежно від предмета злочину і способу заволодіння ним, необхідно кваліфікувати за ст.ст. 185 – 187, 189 – 191, 262, 289, 308, 312, 313, 357 КК України. Суб'єктом заволодіння відповідними предметами шляхом зловживання службовим становищем (ч. 2 ст. 410 КК України) може бути лише військова службова особа.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується *прямим умислом*. Водночас психічне ставлення особи до наслідків у вигляді істотної шкоди (ч. 2 ст. 410 КК України) може характеризуватися як *умисною*, так і *необережною* формою вини. При вчиненні розбою його спеціальною метою є заволодіння зброєю, бойовими припасами, вибуховими чи іншими бойовими речовинами, засобами пересування, військовою та спеціальною технікою.

Кваліфікуючими ознаками злочину (ч. 2 ст. 410 КК України) є вчинення тих саме дій: *військовою службовою особою із зловживанням службовим становищем* (відповідно до п. 1 примітки до ст. 425 КК України під військовими службовими особами розуміються військові начальники, а також інші військовослужбовці, які обіймають постійно чи тимчасово посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки за спеціальним дорученням повноважного командування); *повторно* (про це зазначено у ст. 32 КК України); *за попередньою змовою групою осіб* (про неї зазначено у ч. 2 ст. 28 КК України), а також *заподіяння ними істотної шкоди* (при цьому поняття «істотна шкода» є оціночним і нею можуть визнаватися заподіяння значних матеріальних збитків, зрив виконання бойового завдання, унеможливлення використання зброї, бойових припасів, вибухових речовин, засобів пересування, військової чи спеціальної техніки, а також інші наслідки, усунення яких потребує багато часу, значних фінансових витрат або фізичних зусиль).

Особливо кваліфікуючими ознаками злочину є вчинення дій, передбачених частинами 1 або 2 ст. 410 КК України: якщо вони вчинені в умовах особливого періоду, крім воєнного (ч. 3 ст. 410 КК України); якщо вони вчинені в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці; розбій з метою заволодіння зброєю, бойовими припасами, вибуховими

речовинами, іншими бойовими речовинами, засобами пересування, військовою та спеціальною технікою; вимагання цих предметів, поєднане з насильством, небезпечним для життя і здоров'я потерпілого (ч. 4 ст. 410 КК України).

Особливий період – період, що настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій (абз. 11 ст. 1 Закону України «Про оборону України» від 6 грудня 1991 р.)¹.

В абзаці 5 ст. 1 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21 жовтня 1993 р. це поняття дещо уточнюється (особливий період – період функціонування національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, Збройних Сил України, інших військових формувань, сил цивільного захисту, підприємств, установ і організацій, а також виконання громадянами України свого конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, який настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій)².

При цьому для настання відповідальності за ч. 3 ст. 410 КК України особливий період має охоплювати час, який не стосується *воєнного стану*, тобто особливого правового режиму, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення національної безпеки, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

¹ Про оборону України : Закон України від 6 грудня 1991 року № 1932-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1932-12>.

² Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 21 жовтня 1993 року № 3543-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3543-12>.

Якщо дії, передбачені ч. 1 або 2 ст. 410 КК України, вчиняються в умовах воєнного стану, а не в особливий період, то відповідальність настає за ч. 4 ст. 410 КК України (абз. 12 ст. 1 Закону України «Про оборону України» від 6 грудня 1991 р.).

Бойова обстановка – це перебування військової частини (підрозділу) в умовах безпосередньої підготовки до бою чи ведення бою. Відповідно до п. 1 підрозділу 1.1 «Основи загальновійськового бою підрозділів» розділу 1 «Загальновійськовий бій» Бойового статуту Сухопутних військ, ч. II (батальйон, рота), *бій* – основна форма військових частин, підрозділів (кораблів, літаків) для відбиття ударів противника, його знищення (розгрому) і виконання інших завдань в обмеженому районі впродовж короткого часу. Бій може бути загальновійськовим, вогневим, повітряним, протиповітряним, морським¹.

Ознакою бойової обстановки є те, що вона може виникнути не лише у воєнний, але й в мирний час, наприклад, при відбитті нападу ворога на прикордонну заставу, порушенні повітряного чи морського простору України тощо, однак для наявності бою, а відповідно, й бойової обстановки, необхідна наявність противника.

Поняття «розбій» і «вимагання, поєднане з насильством, небезпечним для життя і здоров'я потерпілого» є аналогічними до відповідних понять у складі злочину, передбаченому ст. 262 КК України.

Покарання за злочин: *за ч. 1* – позбавлення волі на строк від 3 до 8 років; *за ч. 2* – позбавлення волі на строк від 5 до 10 років; *за ч. 3* – позбавлення волі на строк від 5 до 12 років; *за ч. 4* – позбавлення волі на строк від 10 до 15 років.

¹ Бойовий статут Сухопутних військ Збройних Сил України, частина II (батальйон, рота) : наказ командувача Сухопутних військ Збройних Сил України від 29 грудня 2010 року № 574 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://drive.google.com/file/d/0Bz05CALd9MuOLU9CemY2RDA0RFE/view?pli=1>.

Підсумком розгляду кримінально-правової характеристики корупційних злочинів є такі **висновки**:

1. Корупційними злочинами відповідно до примітки до ст. 45 КК України вважаються злочини, передбачені ст.ст. 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410, у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, а також злочини, передбачені ст.ст. 210, 354, 364, 364-1, 365-2, 368 – 369-2 даного Кодексу.

При цьому корупційні злочини, по-перше, є конвенційними, тобто їх існування визнається положеннями міжнародних (у тому числі європейських) конвенцій; по-друге, криміналізовані у законодавстві багатьох держав світу, у тому числі тих, які виникли на теренах колишнього СРСР (Киргизька Республіка, Республіка Молдова та ін.) і правові системи яких є близькими до правової системи України. Усе це дає підстави стверджувати, що визначення корупційних злочинів у національному кримінальному законодавстві є цілком обґрунтованим і необхідним кроком.

2. Поряд із законодавчим визначенням поняття «корупційні злочини» існує необхідність у його поглибленій науково-прикладній розробці. Корупційні злочини повинні розглядатися як системоутворюючі компоненти корупції та одночасно мати типові риси суспільно небезпечних діянь, передбачених КК України.

Отже, в теоретичному плані під корупційними злочинами слід розуміти передбачені виключно КК України суспільно небезпечні та карані умисні діяння, що містять ознаки корупції та вчиняються спеціальними суб'єктами. Перелік цих злочинів слід розширювати та уточнювати, при цьому корупційними слід визнати і ті злочини, які вчиняються «службовою особою з використанням службового становища» (а не тільки «шляхом зловживання службовим становищем»).

3. Потребує узгодження національний перелік корупційних злочинів і перелік таких злочинів, який передбачений у міжнародних конвенціях (зокрема, слід було б вважати корупційними ті посягання, які пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, – ст.ст. 209, 209-1, 306 КК України), при цьому спірним є віднесення законодавцем до розряду корупційних тих злочинів, які можуть вчинятися з необережності (наприклад, діяння, передбаченого ст. 320 «Порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» КК України).

4. Вчинення особою корупційного злочину тягне за собою широкий спектр кримінально-правових наслідків, що стосуються звільнення від кримінальної відповідальності, призначення покарання, звільнення від покарання та його відбування, зняття судимості, а також підстав для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру.

5. Вагоме теоретичне і прикладне значення має запропонована нами класифікація корупційних злочинів. Зокрема, всіх їх можна класифікувати за такими критеріями: за наявністю чи відсутністю повних ознак корупційності; за послідовністю групування корупційних злочинів у примітці до ст. 45 КК України та вчинення чи невчинення їх шляхом зловживання службовим становищем; за родовим об'єктом посягання; за суб'єктами; за наявністю чи відсутністю предметів; за метою, а також іншими ознаками складів корупційних злочинів чи іншими критеріями.

6. Важливими моментами є стабільність антикорупційного кримінального законодавства, відмова від постійного коригування його норм та убезпечення від політично мотивованого впливу. При створенні нових кримінально-правових положень та удосконаленні чинних законодавче не повинен припускатися технічних помилок.

Необхідно припинити практику дублювання у КК України визначення термінів, що мають важливе значення для кваліфікації корупційних злочинів (зокрема, йдеться про терміни «службова особа» та «неправомірна вигода»), а Вищому спеціалізованому суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ варто було б ухвалити відповідну постанову з питань кваліфікації корупційних злочинів.

Теорії та практиці потрібно визначитися з єдиним підходом до тлумачення ключових кримінально-правових термінів, які стосуються ознак конкретних корупційних злочинів («істотна шкода», «тяжкі наслідки», «неправомірна вигода», «підкуп», «зловживання», «використання», «повноваження», «пропозиція», «обіцянка», «одержання неправомірної вигоди», «надання неправомірної вигоди», «прохання надати неправомірну вигоду» тощо), а законодавцю варто зберегти норми про відповідальність за корупційні злочини за умови концептуального реформування національного кримінального законодавства у майбутньому.

Також необхідно уточнити текст перекладу українською мовою низки термінів, що містяться в міжнародних конвенціях з питань протидії корупції (зокрема, в частині вживання таких спірних і/або рудиментарних конструкцій, як «хабар», «хабарництво», «розкрадання», «неправомірне привласнення», «участь», «підсобник»). При цьому може мати

своє продовження наукова дискусія з приводу оптимальності та прийнятності офіційного перекладу терміна «неправомірна вигода».

7. Оскільки покарання за корупційні злочини є різноманітними і не підпорядкованими якій-небудь системі, це може негативно позначатися на практиці їх застосування судами України. За цих умов існує потреба в уніфікованому підході щодо призначення покарання, звільнення від покарання та його відбування. Також перегляду потребують певні види покарань за корупційні злочини (зокрема, ті, про які йдеться в абаци другому у ч. 1 ст. 365-2 КК України).

8. Кримінальна відповідальність за корупційні злочини передусім обумовлена специфікою відповідних елементів та ознак їх складів, кваліфікуючих (особливо кваліфікуючих) обставин, а також видів і меж покарань за вчинення таких злочинів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Нормативно-правові акти:

Бойовий статут Сухопутних військ Збройних Сил України, частина II (батальйон, рота) : наказ командувача Сухопутних військ Збройних Сил України від 29 грудня 2010 року № 574 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<https://drive.google.com/file/d/0Bz05CALd9MuOLU9CemY2RDA0RF/view?pli=1>.

Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції : прийнята 31 жовтня 2003 року; ратифікована Україною із заявами 18 жовтня 2006 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_c16.

Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності : прийнята резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 року; ратифікована Україною 18 жовтня 2006 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_789.

Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS 173) : прийнята 27 січня 1999 року у Страсбурзі; ратифікована Україною 18 жовтня 2006 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_101/print1433920238957200.

Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

Міжамериканська конвенція про боротьбу з корупцією : прийнята на третій пленарній сесії Організації американських держав 29 березня 1996 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/998_089.

Постанова Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 8 жовтня 2015 року (справа № 5-109кс15) // Архів Верховного Суду України.

Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України та Національного агентства з питань запобігання корупції : Закон Укра-

їни від 12 лютого 2015 року № 198-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/198-19/paran27#n27>.

Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реалізації положень Кримінального процесуального кодексу України : проект Закону України від 16 квітня 2014 року № 4712 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=50664.

Про державну службу : Закон України від 10 грудня 2015 року № 889-VIII (набрання чинності відбудеться 1 травня 2015 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/889-19>.

Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань : Закон України від 3 листопада 2015 року № 743-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/743-19/paran141#n141>.

Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.

Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки : Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1699-VII корупцією [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1699-18>.

Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів : постанова Кабінету Міністрів України від 6 травня 2000 року № 770 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/770-2000-%D0%BF>.

Про затвердження положень про паспорт громадянина України та про паспорт громадянина України для виїзду за кордон : постанова Верховної Ради України від 26 червня 1992 року № 2503-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2503-12>.

Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 21 жовтня 1993 року № 3543-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3543-12>.

Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори : Закон України від 15 лютого 1995 року № 60/95-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/60/95-%D0%B2%D1%80>.

Про Національне антикорупційне бюро : Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1698-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1698-18/page>.

Про оборону України : Закон України від 6 грудня 1991 року № 1932-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1932-12>.

Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів : постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 року № 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-02>.

Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами : постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 року № 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-02>.

Про судову практику в справах про перевищення влади або службових повноважень: постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 грудня 2003 року № 15 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0015700-03/print1433920238957200>.

Про судову практику в справах про хабарництво : постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 року № 5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-02>.

Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремих положень частини першої статті 4 Цивільного процесуального кодексу України (справа про охоронюваний законом інтерес); справа № 1-10/2004 від 1 грудня 2004 року № 18-рп/2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v018p710-04>.

Справа № 11-кп/791/24/15 // Архів Апеляційного суду Херсонської області.

Справа № 338/310/15-к // Архів Богородчанського районного суду Івано-Франківської області.

Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS 174): прийнята 4 листопада 1999 року у Страсбурзі; ратифікована Україною 16 березня 2005 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_102.

*Підручники, навчальні посібники, посібники, монографії,
статті, тези виступів, методичні рекомендації:*

Бабіков О. П. Підходи до визначення змісту комерційного підкупу (підкупу у приватному секторі) за законодавством країн-членів Європейського Союзу / О. П. Бабіков // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2015. – № 2(5). – С. 290-299.

Бусол О. Ю. Протидія корупційній злочинності в Україні в контексті сучасної антикорупційної стратегії: дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.08 / Бусол Олена Юріївна. – К., 2015. – 479 с.

Дудоров О. Істотна шкода і тяжкі наслідки як ознаки складів злочинів у сфері службової діяльності: проблеми тлумачення кримінального закону / О. Дудоров, Г. Зеленов // Право України. – 2015. – № 12. – С. 69-81.

Єднак В. М. Корисливий мотив як ознака постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови / В. М. Єднак // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. – 2014. – Випуск 27. Том 3. – С. 29–32.

Киричко В. М. Кримінальна відповідальність за корупцію / В. М. Киричко. – Х. : Право, 2013. – 424 с.

Киричко В. М. Про відсутність суспільної небезпечності в діях особи, яка пропонувала, обіцяла або надала неправомірну вигоду внаслідок вимагання такої вигоди, та необхідність вдосконалення ч. 2 ст. 11 та п. 5 примітки до ст. 354 КК України / В. М. Киричко // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2015. – № 2(5). – С. 278–289.

Кримінальне право України. Загальна частина : [підручник] / Ю. В. Александров, В. І. Антипов, М. В. Володько, О. О. Дудоров та ін. ; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – 5-те вид., переробл. та допов. – К. : Атіка, 2009. – 744 с.

Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – [вид. 5-те, перероб. та допов.]. – Х. : Право, 2015. – 528 с.

Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-те вид., допов. – Х. : Право, 2013. – Т. 2 : Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. – 2013. – 1040 с.

Курс кримінології : Особлива частина : [підручник] : У 2 кн. / М. В. Корнієнко, Б. В. Романюк, І. М. Мельник та ін.; За заг. ред. О. М. Джузи. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – 480 с.

Куц В. Поняття корупційних злочинів та їх види / В. Куц, Я. Триньова // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2012. – № 4. – С. 32–36.

Марін О. Антикорупційні новели кримінального законодавства / О. Марін // Громадський портал Львова [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.gromada.lviv.ua/analytic/936>.

Мезенцева І. Визначення предмета корупційних злочинів / І. Мезенцева // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2014. – № 5(38). – С. 76–81.

Мельник М. І. Корупційні злочини: сутність і поняття / М. І. Мельник // Право України. – 2000. – № 11. – С. 126-130.

Мельник М. І. Корупційні злочини / М. І. Мельник // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2015. – № 2(5). – С. 355-357.

Минимальная заработная плата государственного служащего в Украине должна составлять 700 евро : РИА Новости Украина [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://rian.com.ua/society/20150727/371230228.html>.

Мін'юст оприлюднив звіт по боротьбі із корупцією [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://www.vsk.kiev.ua/index.php?option=com_k2&view=item&id=464:min-yust-oprylyudnyv-zvit-po-borotbi-iz-korupsiyeyu&Itemid=192&lang=ua.

Навроцький В. О. Кримінально-правове значення зміни законодавчої характеристики наслідків у сфері службової діяльності / В. О. Навроцький // Кримінальне право: традиції та новації : матеріали між нар. круглого столу, присвяч. 90-літтю з дня народж. видатного вчен., героя України, акад. В. В. Сташиса (9 – 10 лип. 2015 р.). – Полтава ; Х., 2015. – С. 34–37.

Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 9-те вид., переробл. та допов. – К. : Юридична думка, 2012. – 1316 с.

Наумов А. В. Ответственность за коррупционные преступления по законодательству России, европейских стран и США (сравнительно-правовой анализ) / А. В. Наумов // Организованная преступность и коррупция Исследования, обзоры, информация. – 2000. – № 1. – С. 76–95.

Осадчий В. І. Корупційні злочини : монографія / В. І. Осадчий. – К. : Видавництво Європейського університету, 2016. – 82 с.

Особливості розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою [Текст] : метод. рек. / [Чернявський С. С., Вакуленко О.Ф., Толочко О. М. та ін.]. – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2014. – 92 с.

Розслідування злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг [Текст] : метод. рек. /

[В. І. Фаринник, О. Ю. Татаров, А. В. Савченко, С. С. Чернявський та ін.]. – К., 2012. – 184 с.

Савченко А. Актуальні питання кримінальної відповідальності за корупційні злочини / А. Савченко // Право України. – № 12. – 2015. – С. 58–68.

Савченко А. В. Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням професійних послуг. Науково-практичний коментар до розділу XVII Особливої частини Кримінального кодексу України / А. В. Савченко, О. В. Кришевич ; за заг. ред. В. І. Шакуна. – К. : Алерта, 2012. – 160 с.

Савченко А. В. Класифікація правопорушень корупційного спрямування / А. В. Савченко // Державна служба в Україні: досвід, проблеми, перспективи: / За заг. ред. проф.-ів Ю. В. Ковбасюка і В. Л. Федоренка; матер. Всеукраїнської науково-практ. конфер. (м. Київ, 24 червня 2015 р.). – К. : Вид-во Ліра-К, 2015. – С. 162–167.

Савченко А. В. Особливості злочинів, підслідних детективам Національного антикорупційного бюро України / А. В. Савченко // Кримінально-правові та кримінологічні заходи протидії злочинності : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. 13 лист. 2015 року. – Одеса : ОДУВС, 2015. – С. 161–162.

Савченко А. В. Кримінальна відповідальність за корупційні злочини державних службовців / А. В. Савченко // Новітні стратегії реформування державної служби в умовах європейської інтеграції / За заг. ред. проф.-ів Ю. В. Ковбасюка і В. Л. Федоренка; матеріали круглого столу за міжнародною участю (м. Київ, 05 грудня 2014 р.). – К. : Вид-во Ліра-К, 2014. – С. 99–104.

Савченко А. Питання національної моделі спеціальних антикорупційних органів / А. Савченко, О. Клименко // Науковий часопис Національної академії прокуратури України. – 2015. – № 4. – С. 136–146 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/chasopys/ua/pdf/8-2015/savchenko.pdf>

Савченко А. В. Термінологічні проблеми національного антикорупційного кримінального законодавства / А. В. Савченко // Проблеми протидії злочинності у XXI столітті: вітчизняний та міжнародний досвід : матер. між нар. симпозіуму (Чернігів, 24 квіт. 2015 р.) ; за ред. докт. юрид. наук, проф. І. Г. Богатирьова / Буковинський державний фінансово-економічний університет, Апеляційний суд Чернігівської області. – Чернігів, 2015. – С. 69–72.

Савченко А. В. Щодо питання про покарання за корупційні злочини / А. В. Савченко // Актуальні проблеми застосування кримінального законодавства : матеріали круглого столу (Київ, 5 листоп. 2015 р.) / відп.

ред. О. С. Стеблинська. – К. : Державна пенітенціарна служба України, Інститут кримінально-виконавчої служби, 2015. – С. 30–34.

Савченко А. В. Кримінально правові терміни антикорупційного спрямування: проблеми перекладу та тлумачення // Актуальні проблеми кримінального права (пам'яті професора П. П. Михайленка) [Текст] : матеріали VI міжвуз. наук.-теорет. конф. (Київ, 20 листоп. 2015 р.) / ред. кол. : В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін. – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2015. – С. 16–20.

С 2000 года в Китае за коррупцию расстреляно 10 тысяч чиновников [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://antikor.com.ua/articles/39625>.

Сімах Р. Поняття корупційного злочину за законодавством України та Федеративної Республіки Німеччина (порівняльно-правовий аспект) / Р. Сімах // Науковий часопис Національної академії прокуратури України. – 2015. – № 1. – С. 161–169.

Судова практика в справах про злочини в сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг: окремі тенденції, проблеми та перспективи вдосконалення / К. П. Задоя, М. О. Захаренко, К. І. Киливник та ін.; наук. ред. К. П. Задоя. – К. : Аграр Медіа Груп, 2014. – 136 с.

Теорія держави і права : підручник / кол. авт.; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, проф. Ю. А. Ведерніков. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. – 468 с.

Тютюгін В. І. Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг: навч.-практ. посіб. / В. І. Тютюгін, Ю. В. Гродецький, С. В. Гізимчук ; за ред. В. Я. Тація, В. І. Тютюгіна. – Х. : Право, 2014. – 232 с.

Тютюгін В. І. Поняття та ознаки корупційних злочинів / В. І. Тютюгін, К. С. Косінова // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2015. – № 1(4). – С. 388–396.

Україна посіла 130 місце у світовому рейтингу сприйняття корупції [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.unn.com.ua/uk/news/1541683-ukrayina-pidnyalas-lishe-nabal-u-svitovomu-reytingu-spriynyattya-koruptsiyi>.

Чубенко І. В. Генезис поняття корупції / І. В. Чубенко // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2009. – № 1(87). – С. 113–117.

Юрченко О. М. Загальні засади кваліфікації злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг : наук.-практ. посіб. / О. М. Юрченко, О. Ф. Бантишев, С. А. Кузьмін. – К. : ПАЛИВОДА А. В. – 60 с.

80 відсотків населення України живе за межею бідності – ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.radiosvoboda.org/content/article/26959841.html>.

Graft costs EU states €323 billion, 'three times' earlier estimates [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.euractiv.com/general/eu-corruption-times-expected-323-news-518998>.

Savchenko Andrii. Corruption Crimes in Ukraine: Problems of Criminal Legal Understanding / Andrii Savchenko // Scientific Journal of National Academy of Internal Affairs. – № 3. – 2015. – P. 278–288.

Savchenko Andrii. Issues of the classification of corruption crimes in Ukraine // Andrii Savchenko // Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: «Юридичний вісник «Повітряне і космічне право» : зб. наук. пр. – К. : НАУ, 2015. – № 4 (37). – С. 161–166.

The Costs of Corruption [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/NEWS/0,,contentMDK:20190187~pagePK:64257043~piPK:437376~theSitePK:4607,00.html>.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. Яке співвідношення понять «корупційне кримінальне правопорушення» і «корупційний злочин»?
2. Які міжнародні конвенції вказують на необхідність криміналізації корупційних злочинів?
3. Наведіть основні теоретичні визначення поняття «корупційні злочини».
4. Що таке корупційний злочин за чинним КК України?
5. Яка специфіка визначення корупційних злочинів у національному кримінальному законодавстві?
6. Назвіть типові ознаки корупційного злочину.
7. У чому полягає сутність корупційного злочину.
8. Чи збігаються національна і міжнародна системи корупційних злочинів?
9. Які негативні кримінально-правові наслідки тягне за собою вчинення корупційного злочину?
10. За якими критеріями можна класифікувати корупційні злочини?
11. Що таке безумовно корупційні злочини і чим вони відрізняються від умовно корупційних злочинів?
12. Які існують види корупційних злочинів за родовим об'єктом посягання?
13. Які існують види корупційних злочинів за суб'єктом посягання?
14. Розмежуйте між собою поняття «зловживання службовим становищем» та «використання службового становища».
15. Чи всі злочини, підслідні детективам Національного антикорупційного бюро України, є корупційними?
16. Виділіть найбільш дискусійні (спірні) питання щодо розуміння корупційних злочинів?
17. Що є родовими і безпосередніми об'єктами складів корупційних злочинів?
18. Окресліть коло предметів складів корупційних злочинів.
19. У чому полягає специфіка об'єктивної сторони складів корупційних злочинів?
20. Яким чином обраховується розмір неоподаткованого мінімуму доходів громадян, якщо йдеться про кваліфікацію корупційних злочинів?
21. Хто може бути суб'єктами корупційних злочинів?
22. Дайте визначення поняттю «службова особа».
23. Чим склади корупційних злочинів характеризуються із суб'єктивної сторони?

24. Які типові кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки корупційних злочинів?

25. Дайте кримінально-правову характеристику корупційним злочинам, передбаченим ст.ст. 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410 (у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем), а також передбаченим ст.ст. 210, 354, 364, 364-1, 365-2, 368 – 369-2 КК України.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Де у КК України дається визначення корупційних злочинів:
 - а) у ст. 11 «Поняття злочину»;
 - б) у ст. 18 «Суб'єкт злочину»;
 - в) у примітці до ст. 45 «Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям»;
 - г) у примітці до ст. 364 «Зловживання владою або службовим становищем».
2. Скільки статей КК України наразі передбачають відповідальність за вчинення корупційних злочинів згідно з приміткою до ст. 45 цього Кодексу:
 - а) дев'ять;
 - б) дев'ятнадцять;
 - в) двадцять один;
 - г) двадцять сім.
3. Негативні наслідки вчинення корупційного злочину не охоплюють питання:
 - а) обставин, що виключають злочинність діяння;
 - б) звільнення від кримінальної відповідальності;
 - в) призначення покарання, звільнення від покарання та його відбування;
 - г) зняття судимості.
4. Що не буде вважатися родовим об'єктом складів корупційних злочинів:
 - а) основи національної безпеки України;
 - б) сфера господарської діяльності;
 - в) громадська безпека;
 - г) встановлений порядок несення військової служби.
5. Якщо йдеться про кваліфікацію корупційних злочинів, то яка сума буде відповідати н.м.д.г. (у 2016 р.):
 - а) 17 грн.;
 - б) 609 грн.;
 - в) 689 грн.;
 - г) 1378 грн.

6. Неправомірна вигода у корупційних злочинах може виступати:

- а) предметом злочину;
- б) предметом злочину або складовою мети злочину;
- в) об'єктом злочину;
- г) предметом, знаряддям або складовою мети злочину.

7. Значний, великий та особливо великий розміри неправомірної вигоди при прийнятті пропозиції, обіцянки або одержанні її службовою особою – це:

- а) такий, що відповідно у 100 і більше, 200 і більше та 500 і більше разів перевищує н.м.д.г.;
- б) такий, що відповідно у 100 і більше, 250 і більше та 600 і більше разів перевищує н.м.д.г.;
- в) такий, що відповідно у 1000 і більше, 2000 і більше та 3000 і більше разів перевищує н.м.д.г.;
- г) такий, що відповідно у 1000 і більше, 3000 і більше та 5000 і більше разів перевищує н.м.д.г.

8. Де дається визначення службової особи:

- а) у ст. 11 «Поняття злочину» КК України;
- б) у ст. 18 «Суб'єкт злочину» та у примітці до ст. 364 «Зловживання владою або службовим становищем» КК України;
- в) у примітці до ст. 45 «Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям» КК України, де дається визначення корупційних злочинів;
- г) у Законі України «Про державну службу».

9. Службовою особою, яка займає відповідальне становище, у ст.ст. 368, 368-2, 369 і 382 КК України може бути:

- а) службова особа Фонду гарантування вкладів фізичних осіб;
- б) особа, зазначена у п. 1 примітки до ст. 364 КК України, посада якої згідно зі ст. 6 Закону України «Про державну службу» належать до категорії «Б»;
- в) заступник Генерального прокурора України;
- г) член Кабінету Міністрів України.

10. Службовою особою, яка займає особливо відповідальне становище, у ст.ст. 368, 368-2, 369 і 382 КК України може бути:

- а) особа, посада якої згідно із ст. 14 Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування» віднесена до другої категорії посад в органах місцевого самоврядування;

- б) керівник структурного підрозділу Секретаріату Кабінету Міністрів України;
- в) суддя;
- г) прокурор.

11. Що є істотною шкодою у ст.ст. 364, 364-1, 365, 365-2, 367 КК України і тяжкими наслідками у ст.ст. 364 – 367 цього Кодексу:

- а) шкода, яка відповідно в 100 і більше разів та у 200 і більше разів перевищує н.м.д.г.;
- б) шкода, яка відповідно в 100 і більше разів та у 250 і більше разів перевищує н.м.д.г.;
- в) шкода, яка відповідно в 1000 і більше разів та у 2000 і більше разів перевищує н.м.д.г.;
- г) шкода, яка відповідно в 3000 і більше разів та у 5000 і більше разів перевищує н.м.д.г.

12. Що крім умислу характерно для суб'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 364 КК України (зловживання владою або службовим становищем):

- а) мета одержання неправомірної вигоди;
- б) корисливий мотив, інша особиста заінтересованість або інтереси третіх осіб;
- в) мета збагачення;
- г) корисливі або інші особисті мотиви.

13. Висловлення службовій особі наміру про надання неправомірної вигоди – це:

- а) пропозиція неправомірної вигоди;
- б) обіцянка неправомірної вигоди;
- в) надання неправомірної вигоди;
- г) провокація підкупу.

14. Висловлення службовій особі наміру з повідомленням про час, місце, спосіб надання неправомірної вигоди – це:

- а) пропозиція неправомірної вигоди;
- б) обіцянка неправомірної вигоди;
- в) надання неправомірної вигоди;
- г) провокація підкупу.

15. Суб'єктом пропозиції, обіцянки або надання неправомірної вигоди службовій особі є:

- а) звичайний суб'єкт;
- б) службова особа;
- в) службова особа або військова службова особа;
- г) особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

16. Якщо службова особа умисно створює умови, за яких особа вимушена надати неправомірну вигоду з метою запобігання шкідливим наслідкам щодо своїх прав і законних інтересів, то це є:

- а) готуванням до одержання неправомірної вигоди;
- б) вимаганням неправомірної вигоди;
- в) прийняттям обіцянки неправомірної вигоди;
- г) проханням надати неправомірну вигоду.

17. Значний розмір активів, законність підстав набуття яких не підтверджено доказами, при вчиненні незаконного збагачення (ст. 368-2 КК України) – це:

- а) якщо їх розмір (вартість) перевищує 100 н.м.д.г.;
- б) якщо їх розмір (вартість) перевищує 200 н.м.д.г.;
- в) якщо їх розмір (вартість) перевищує 250 н.м.д.г.;
- г) якщо їх розмір (вартість) перевищує 1000 н.м.д.г.

18. Якщо народний депутат України звернувся до директора приватного підприємства із клопотанням (закликом) про надання йому неправомірної вигоди, за вчинення в інтересах такого підприємця відповідних дій з використанням наданої йому влади, то такі дії слід кваліфікувати:

- а) за ч. 1 ст. 368 КК України;
- б) за ч. 4 ст. 27 і ч. 1 ст. 369 КК України;
- в) за ч. 3 ст. 368 КК України;
- г) за ч. 4 ст. 368 КК України.

19. Якщо службова особа Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, прагнучи одержати неправомірну вигоду, вчинила зловживання своїми повноваженнями і це завдало істотної шкоди охоронюваним інтересам, то її дії слід кваліфікувати таким чином:

- а) ч. 1 ст. 364 КК України;
- б) ч. 2 ст. 364-1 КК України;
- в) ч. 1 ст. 365-2 КК України;
- г) ч. 2 ст. 369-2 КК України.

20. Якщо прокурор Н-ського району вчора надав неправомірну вигоду заступнику голови обласної ради, а сьогодні одержав неправомірну вимогу у розмірі 100 тис. грн., то його дії слід кваліфікувати таким чином:

- а) ч. 1 ст. 369 і ч. 2 ст. 368 КК України;
- б) ч. 3 ст. 369 і ч. 2 ст. 368 КК України;
- в) ч. 4 ст. 369 і ч. 3 ст. 368 КК України;
- г) ч. 3 ст. 369 і ч. 3 ст. 368 КК України.

Для нотаток

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

А. В. Савченко

КОРУПЦІЙНІ ЗЛОЧИНИ

(КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА)

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

Підписано до друку 02.03.2016 р. Формат 60х84 1/16.
Друк лазерний. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 9,45. Тираж 300 прим.

ТОВ «Видавництво «Центр учбової літератури»
вул. Електриків, 23 м. Київ 04176
тел./факс 044-425-01-34
тел.: 044-425-20-63; 425-04-47; 451-65-95
800-501-68-00 (безкоштовно в межах України)

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 4162 від 21.09.2011 р.